

plagâ, aut castigatione DEI, liberantur, importu-
 nis suis votis: Vt hoc ipso, DEVS, stultitiam nostram
 videatur testari, scilicet, nos non intelligere, quod
 dum flagellat, sanat; et, dum remittit manum a
 nostrum votum, potius magis sinit ægrotare.

†
 Pater
 mi, si
 possibi-
 le est,
 trāseat
 à me Ca-
 lix iste.
 Verum
 nō mea
 volun-
 tas, sed
 tua fiat
 Mat 26

†
 CAL
 CE
 SALV
 TAR
 accipi
 am, e
 nomen
 DOM
 NI in
 voca-
 bo.
 Psal.
 116.

CESTY
 JURAJA
 TRANOVSKÉHO

ŚLADAMI
 JERZEGO
 TRZANOWSKIEGO

Esse salutarem Domini, sors utraq, virgam,
 Edocuit, quod vis me placidēq, pati.
 Rebus in angustis, vah, quā pietate redundo!
 Rebus in angustis, quā feritate! SCIO:
 Id quoq, nexueris quod ovalē CHRISTE corollā,
 Grata rosis flantem, quos tua castra manent.

Verzia: eKnjha

CESTY
JURAJA
TRANOVSKÉHO

ŚLADAMI
JERZEGO
TRZANOWSKIEGO

Georgius Tranoſci Teſchi.

Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi
augsburského vyznania na Slovensku
Dolný Kubín 2018

Verzia: eKniha

CESTY
JURAJA
TRANOVSKÉHO

ŚLADAMI
JERZEGO
TRZANOWSKIEGO

Verzia: eKniha

Cesty Juraja Tranovského / Śladami Jerzego Trzanowskiego

© Zostavil a redakčne upravil, autor konceptu knihy: Mgr. Rastislav Stanček
© Autori: Mgr. Marcin Gabryś, Mgr. Matúš Chren, Mgr. Rastislav Stanček
© Autori úvodov: Dr. hab. Wacław Gójniczek, Doc. Paed. Miloš Kovačka, PhD.

Jazyková redakcia: PhDr. Mária Kováčová (slovenský jazyk), Mgr. Paulína Kielan (poľský jazyk)
Preklad do slovenčiny: PhDr. Dana Branná
Preklad do poľštiny: Mgr. Irena Pregel-Adamczyk
Preklady listov Juraja Tranovského do slovenčiny: PhDr. Janka Petőczová, CSc.,
Mgr. Svorad Zavarský

© Fotografie: Mgr. Marcin Gabryś, František Rišiaň

Obrázok na obale: Dobový erb Juraja Tranovského, nalepený na predsádke knihy Aegedia Hunnia *Postilla oder Auslegung*... Magdeburg 1600.
Na okladce: Exlibris Jerzego Trzanowskiego, wklejony w książce Aegidiusa Hunniusa *Postilla oder Auslegung*... Magdeburg 1600.
[Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie (ďalej BiAT)]

Obrázok na predsádke: Veduta mesta Bielsko z roku 1801.
Na vyklejce: Weduta Bielska z 1801 r.
[OTIPKA, Ernst. „*Mnemosynon*“ *das ist die Bielitzer Stadt-Chronik aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts. W: Das Buch der Bielitz-Bialaer Chronika.* Hrsg. R. E. Wagner. Posen 1938.]

© Grafická úprava knihy: Juraj Hlavna, Zrno-reklamná agentúra, Dolný Kubín

© Vydal: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Dolný Kubín

Tlač: Tlačiareň Pelprint, s. r. o. , Na Sihoti 1171/16 , 026 01 Dolný Kubín

Publikácia bola vydaná v rámci projektu „Spoločne putujeme už 500 rokov“ realizovaného prostredníctvom programu Interreg Poľsko–Slovensko 2014–2020 spolufinancovaného Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Partneri projektu: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Dolný Kubín a Parafia Ewangelicko-Augsburska w Cieszynie.

Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná, uložená do informačných systémov ani inak rozširovaná (elektronicky alebo mechanicky) bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Výtlačok zdarma / Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-80-972961-8-6

Verzia: eKniha

Obsah

	Úvodné slovo Doc. PaedR. Miloš Kovačka, PhD.	Słowo wstępne	08
	Úvodné slovo	Słowo wstępne Dr. hab. Waclaw Gojniczek	13
01	Po cestách histórie Mgr. Matúš Chren	Szlakiem historii	16
02	Po cestách z domoviny	Na szlaku z rodzinnego domu Mgr. Marcin Gabryś	36
03	Po cestách tretieho exilu Mgr. Rastislav Stanček	Śladami trzeciego wygnania	76
	Použitá literatúra	Literatura	140

Verzia: eKniha

Miloš Kovačka

Úvodné slovo

Słowo wstępne

Cithara sanctorum

Cithara sanctorum

[TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum. Apocalyps. 5. v 8. Pjnsně Duchownj Staré y nové kterýchž Cýrkev Křestanská při Výročnjch Slavnostech a památkách, ...* Pešt: J. M. Trattner – S. Károlyi, 1838.]

8

Úvodné slovo

Słowo wstępne

Juraj Tranovský/Jiřík Třanovský/Jerzy Trzanoski (1592–1637) je dobre známym – milovaným básnikom a spevákom. Zaslúžil sa o to najmä duchovnými piesňami a jedinečným spevníkom *Cithara sanctorum* – *Citara svätých*. Patrí národom celej strednej Európy a v širšom slova zmysle celému kresťanstvu. Rodom Slezan, jazykom Čech, literatúrou tiež Slovák, budovateľ novodobého Slovenska a jeho evanjelickej identity.

Napriek tomu, že žil pomerne krátky život, zaslúžil sa o mohutné duchovné dielo. Najprv ako učiteľ v Prahe, v Holešove a vo Valašskom Meziříčí, po-

Jerzy Trzanoski /Juraj Tranovský, Jiří Třanovský/ (1592–1637) dzięki swym pieśniom religijnym i unikatowemu śpiewnikowi *Cithara sanctorum* – *Cytra świętych* stał się znanym i cenionym poetą i autorem. Utożsamiany z wszystkimi narodami Europy Środkowej, a w szerszym kontekście z całym chrześcijaństwem. Rodem ze Śląska Cieszyńskiego, w mowie Czech, w literaturze również Słowak, budowniczy nowożytnej Słowacji i jej tożsamości protestanckiej. Mimo, że żył stosunkowo krótko, stworzył ogromne dzieło przepelnione religijnością. Najpierw działał jako nauczyciel w Pradze, w Holešovie i Va-

9

tom ako evanjelický a. v. zborový farár vo Valašskom Meziříčí, neskôr v Bialsko Biala, napokon na Oravskom hrade a v Liptovskom Mikuláši. Ako trojnásobný exulant si užil exilu vyše práva. Bol vlastne celý život na „cestách“. Utekal z Holešova, z Valašského Meziříčí i z Bialsko Biala. V strastiplnej znesvárenej pobelohorskej dobe stratil rodičov i deti. Napriek tomu rástol vo viere, modlil sa a spieval, bránil, budoval a posilňoval evanjelickú cirkev.

Napriek surovému prenasledovaniu nachádzal pomoc a prijatie mnohých kresťanov. Zvlášť významného povzbudenia a ochrany sa mu dostalo od manželov Jána Suňoga, budatínskeho pána, a Anny, rodenej Turzovej, dcére palatína Juraja Turza, ktorí sa ho počas ostrej rekatolizácie Sliezska v Bialsko Biala ujali a pozvali do Horného Uhorska – na rodiace sa Slovensko. Niekoľko tvorivých a pokojných rokov prežil na Oravskom hrade, kde kázal v kaplnke Juraja Turza. Tam sa zrodila významná časť jeho modlitieb a piesní, ktoré napomohli vytvoriť pamätné Tranovského slovenské knihy Phiala odoramentorum (1635) a Cithara sanctorum (1636). Zavíšil ich ako zborový farár v Liptovskom Svätom Mikuláši a vydal v Levoči. Obe sa stali hradbou – hradom prepevným pred bezohľadnou protireformáciou v mnohých krajinách. Pomohli zachovať evanjelickú vieru. Cithara sanctorum vyšla 215 krát a stala sa najvydávanjšou knihou, vytvorenou na území Slovenska.

laškim Meziříču, póniež zostal proboszczem ewanjelického zboru a.w. w Valašskim Meziříču, potem w Bielsku, wreszcie na Zamku Orawskim i w Liptowskim Mikulászu. Doświadczył trzykrotnego wygnania i właściwie całe życie spędził na tułaczce, zmuszony do opuszczenia kolejno Holešova, Valašskiego Meziříča i Bielska. W tragicznym okresie po bitwie na Białej Górze, kiedy Europa Środkowa stała się sceną nieustających sporów i walk, stracił rodziców i kilkoro dzieci. Mimo tego nie utracił wiary, modlił się i śpiewał, bronił, budował i umacniał Kościoł i wiarę ewanjelicką. Pomimo groźących prześladowań, znajdował pomoc i serdeczne przyjęcie przez wielu chrześcijan. Wielkim wsparciem służył mu i ochraniał go Jan Sunnegh, pan na Budatynie, wraz z żoną Anną, córką palatyna Jerzego Thurzo. Sunneghowie przyjęli go w swoim majątku na Górnych Węgrzech, w rodzącej się Słowacji, w okresie wzmożonych działań rekatolizacyjnych w księstwie cieszyńskim. Kilka twórczych i spokojnych lat spędził na Zamku Orawskim, gdzie w kaplicy zamkowej Jerzego Thurzo głosił kazania. Tam też powstała znaczna część jego modlitw i pieśni, które stały się częścią jego słowackiego dzieła – ksiąg Phiala odoramentorum (1635) i Cithara sanctorum (1636). Dokończył je w Liptowskim Mikulászu piastując tam funkcję proboszcza zboru, a wydał w Lewoczy. Obie stały się ostoją ewangelików w wielu krajach w czasie bezwzględnej rekatolizacji i przyczy-

Cithara sanctorum bola a je milovaná i v Sliezsku. Rozospiewala lesné kostoly, v ktorých sa v časoch prenasledovania – neraz za účasti slovenských kazateľov a veriacich – odohrávali tajné evanjelické služby Božie. Neskôr si našla trvalý domov v sliezskych chrámoch a prebúdzała k životu a posilňovala evanjelickú a. v. cirkev v Sliezsku.

Knihá Cesty Juraja Tranovského, ktorú sa rozhodli o Jurajovi Tranovskom pripraviť a vydať vo vzájomnej spolupráci evanjelickí Slováci a Poliaci, Oravci a Těšíňania prostredníctvom projektu Interreg PL–SK, je pozoruhodným príspevkom k lepšiemu poznaniu historických osudov oboch etník a kultúr, ako aj ich spoločného života. Popri známých „transciánach“ uvádza nové a neznáme. Obohacuje tak naše znalosti o živote a diele Juraja Tranovského, prehľbuje vedomosti o jeho historickom význame a ozrejmuje neznáme stránky jeho pôsobnosti. Obohacuje tak naše historické vzdelanie i vedomie. A je aj príkladom nevšedného kresťanského charakteru. Je prínosom duchovným i kultúrnym, národným i medzinárodným. Preto ju v dobrom prijmite, vezmite a čítajte!

niły się do zachowania wiary ewanjelickiej. Citharę sanctorum wznawiano aż 215 razy przez co stała się księgą z największą ilością wydań na Słowacji.

Cithara sanctorum była i nadal jest ulubioną księgą również na Śląsku. Rozśpiewała leśne kościoły, w których w czasie prześladowań, nieraz przy udziale słowackich kaznodziei, odbywały się tajne nabożeństwa. Póniež znalazła swoje stałe miejsce w śląskich kościołach i budziła do życia i umacniała Kościół ewanjelicki a.w. na Śląsku.

Publikacja Wędrówka Jerzego Trzanowskiego, którą wspólnie zdecydowali się przygotować i wydać ewangelicy ze Słowacji i z Polski, orawianie i cieszyńianie, w ramach projektu Interreg PL–SK, jest opracowaniem, które pozwoli na bliższe poznanie losów i kultury oraz powiązań historycznych obu grup etnicznych. Obok znanych faktów z życia Trzanowskiego oraz jego twórczości, zawiera również nowe, do tej pory nieznanne szerzej informacje. Publikacja wzbogaca nasze wiadomości o znaczeniu Trzanowskiego w kontekście historycznym i wyjaśnia nieznanne fakty z jego działalności, wzbogaca naszą wiedzę historyczną i świadomość. Jest też rzadkim przykładem publikacji o charakterze chrześcijańskim o znaczeniu duchowym i kulturalnym, narodowym i międzynarodowym. Dlatego przyjmijcie ją i czytajcie!

Ked' dňa 31. októbra v roku 1517 augustiánsky mních Martin Luther vyvesil zoznam 95 téz zamieraných proti predávaniu odpustkov, nedalo sa predpokladať, že táto nevýrazná demonstrácia spôsobí zmenu náboženskej situácie v Európe. Počas prvej polovice XVI. storočia sa nové idey rozšírili do značnej časti kontinentu. V centre náboženských premien sa ocitli aj Čechy, Sliezske a Slovensko, nachádzajúce sa vtedy pod žezlom katolíckych Habsburgovcov.

Na konci XVI. storočia sa v Tešíne, hlavnom meste Tešínskeho a Sliezskeho kniežactva, narodil Juraj Tranovský, evanjelický kňaz, učiteľ a básnik, ktorý

Gdy w dniu 31 października 1517 roku augustiański mnich Marcin Luter wywiesił listę 95 tez skierowanych przeciwko sprzedaży odpustów, nie można było przypuszczać, że ta niewiele znacząca demonstracja spowoduje zmianę sytuacji religijnej w Europie. W ciągu pierwszej połowy XVI wieku nowe idee rozprzestrzeniły się na znaczną część kontynentu. W strefie przemian religijnych znalazły się również Czechy, Śląsk i Słowacja pozostające wówczas pod berłem katolickich Habsburgów.

Pod koniec XVI stulecia w Cieszynie, stolicy śląskiego księstwa cieszyńskiego, urodził się Jerzy

Dr hab. Waclaw Gojniczek

Úvodné slovo

Słowo wstępne

Podpis Juraja Tranovského na titulnej strane Postily (zbierky kázni) z roku 1600 od Egídia Hunnia, ktorú si pravdepodobne kúpil počas svojho štúdia vo Wittenbergu.

Podpis Jerzego Trzanowskiego na karcie tytułowej Postylli (kazań) z 1600 r. Aegidiusa Hunniusa profesora, ktorą najprawdopodobniej kupił podczas studiów w Wittenberdze.

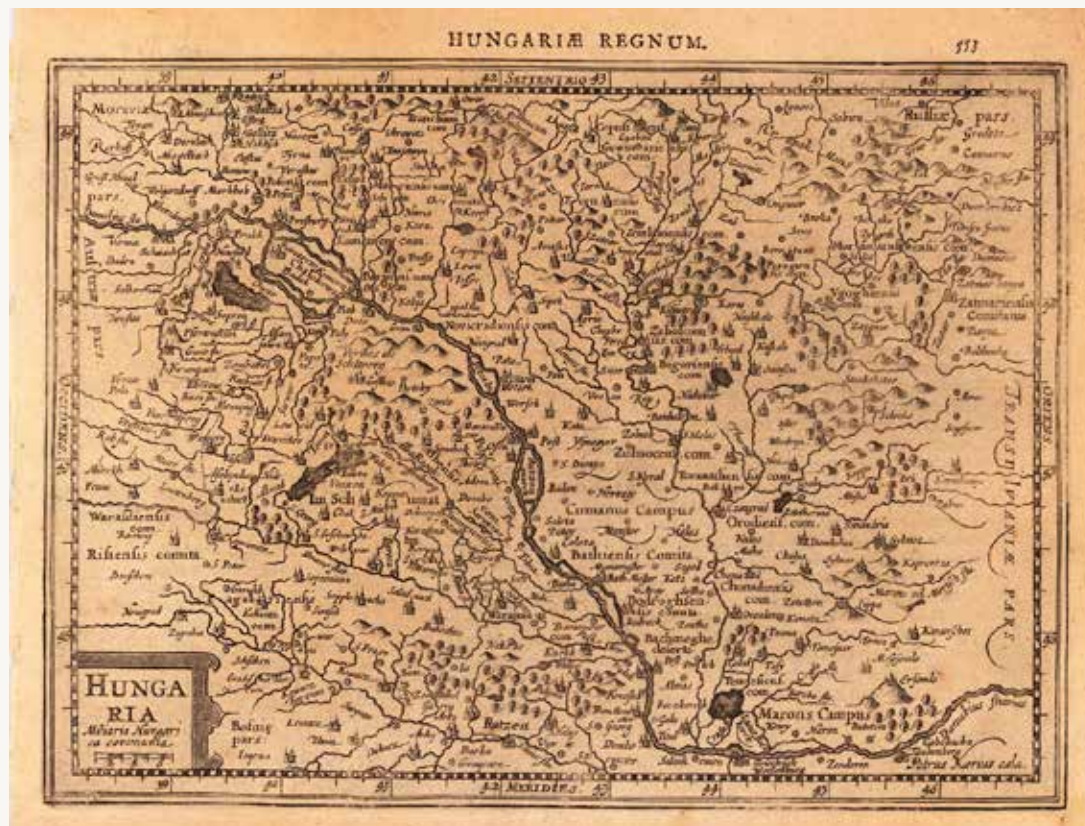
[BIAT]

zohral významnú úlohu v rozvoji luteranizmu medzi slovanskými národmi Strednej Európy, preto sa nazýva aj slovanský Luther. Žil v čase prudkých náboženských vojen v oblasti, kde sa stupnica víťazstva nakláňala na stranu Habsburgovcov, ochrancov katolicizmu. Tieto udalosti významným spôsobom ovplyvnili jeho životnú cestu. Bol večným utečencom, z Moravy musel utekať do Sliezska, zo Sliezska do oblasti dnešného Slovenska, kde sa nakoniec usadil. Jeho teologické publikácie výrazne podporovali sliezkych, českých a slovenských luteránov v časoch protireformácie, najmä v najťažšom období druhej polovice XVII. storočia a pomáhali im až do začiatku XX. storočia.

Bibliografia diel venovaná Jurajovi Tranovskému je dlhá a bohatá. Napriek tomu je táto populárno-vedecká publikácia vydaná k 500. výročiu reformácie cenným doplnkom a pripomienkou zásluh kňaza Juraja pre evanjelikov z Poľska, Českej republiky a Slovenska.

Trzanowski – ksiądz ewangelicki, nauczyciel i poeta, który odegrał znaczącą rolę w rozwoju luteranizmu wśród słowiańskich narodów Europy Środkowej i dlatego nazywany jest słowiańskim Lutrem. Żył w czasach zaciętych wojen religijnych na obszarze, gdzie szala zwycięstwa przechyliła się na stronę Habsburgów, obrońców katolicyzmu. Wydarzenia te w istotny sposób wpłynęły na jego drogę życiową. Był wiecznym uchodźcą – z Moraw musiał uciekać na Śląsk, ze Śląska na tereny dzisiejszej Słowacji, gdzie znalazł w końcu swoje miejsce do życia. Jego druki teologiczne w istotny sposób wspierały śląskich, czeskich i słowackich luteran w czasach kontrreformacji, zwłaszcza w jej najcięższym okresie przypadającym na drugą połowę XVII wieku, i służyły im do początków XX wieku.

Bibliografia prac poświęconych Jerzemu Trzanowskiemu jest już długa i bogata. Niemniej niniejsza praca popularnonaukowa wydana w 500. rocznicę Reformacji jest cennym uzupełnieniem i przypomnieniem zasług księdza Jerzego dla ewangelików z Polski, Czech i Słowacji.

Mapa Uhorska z roku 1632

Mapa Węgier z 1632 r.

[mapyuhorskaslovenska.blogspot.sk]

Situácia v Uhorsku na začiatku novoveku

Uhorsko v prvej tretine 17. storočia bolo najväčšmi rozdelenou krajinou v strednej Európe. Diferenciácia zasiahla nielen krajinu, ale aj celú spoločnosť. Jej príčiny tkveli v staršej minulosti kráľovstva.

Sytuacja w Królestwie Węgier w okresie nowożytnym

Królestwo Węgier (obecnie obszar Węgier, Słowacji, Zakarpacia, Wojwodiny, Chorwacji i Siedmiogrodu) na początku XVII wieku było najbardziej podzielonym regionem w Europie Środkowej. Podział dotyczył nie tylko terytorium kraju, ale również całego społeczeństwa. Przyczyn tego stanu należy szukać w przeszłości królestwa.

Moháčska katastrofa a nástup Habsburgovcov

Dňa 29. augusta roku 1526 sa v bitke pri Moháči stretli uhorské a osmanské vojská. Organizácia na strane kresťanov nebola dostatočná a posily z Čiech, Chorvátska ako aj vojská Jána Zápoľského ani nestihli doraziť. Turci zvíťazili a uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelovský pri úteku zahynul. Tým sa končí vláda Jagelovcov v krajine a začína sa boj o kráľovskú korunu.

Ľudovít II. Jagelovský nezanechal žiadneho dediča. O trón sa začali uchádzať dvaja významní kandidáti. Prvým bol mocný šľachtic Ján Zápoľský, ktorý sa nechal v novembri 1526 na sneme v Stoličnom Belehrade korunovať za uhorského kráľa.

Vdova po Ľudovítovi II. Mária Habsburská a jej stúpenca túto voľbu odmietli a ponúkli korunu Ferdinandovi Habsburskému. Obidvaja uchádzači uplatňovali svoj nárok na základe rozhodnutí snemu a dedičných dohôd, ktoré však boli vo vzájomnom protiklade.

Následne vypukla vojna medzi obidvoma panovníkmi. Ferdinandove vojská porazili Zápoľského a vytlačili ho do Sedmohradska. Po ďalšej porážke pri Košiciach musel kráľ Ján Zápoľský utiecť do Poľska. Aby opätovne získal korunu, požiadal o pomoc osmanských Turkov. Tí jeho požiadavkám vyhovel

Tragiczna bitwa pod Mohaczem i przejęcie władzy przez Habsburgów

Dnia 29 sierpnia 1526 roku doszło do starcia wojsk Królestwa Węgier i imperium osmańskiego pod Mohaczem. Przygotowanie po stronie chrześcijan nie było dostateczne, a posiłki z Czech, Chorwacji i ze strony Jana Zápolyi nie zdążyły na czas. Turcy zwyciężyli, a węgierski król Ludwik II Jagiellończyk zginął w czasie ucieczki. Ponieważ zmarły władca nie pozostawił po sobie dziedzica, panowanie Jagiellonów na Węgrzech dobiegło końca i rozpoczęła się walka o tron królewski.

Ubiegali się o niego dwaj poważni kandydaci: wpływowy szlachcic Jan Zápolya oraz Ferdynand Habsburg. Pierwszy z nich w listopadzie 1526 roku w Białogrodzie Stołecznym (obecnie Székesfehérvár) kazał się koronować na króla Królestwa Węgier. Wdowa po Ludwiku II, Maria Habsburżanka, i jej zwolennicy odrzucili ten wybór i zaproponowali koronę drugiemu pretendentowi. Obaj kandydaci korzystali z przysługujących im praw na podstawie decyzji sejmku oraz praw o dziedziczeniu, które jednak wzajemnie się wykluczały.

W rezultacie wybuchła pomiędzy nimi wojna. Wojska Ferdynanda pobiły Zápolyę i zmusiły go do wycofania się do Siedmiogrodu. Po następnej porażce pod Koszycami król Jan ratował się ucieczką do Polski.

a Zápoľský podporovaný osmanskou armádou v roku 1529 vtrhol do Uhorska. Turci prenikli až k Viedni, ale jej obrancovia ich zastavili. Vojna s rôznymi úspechmi pokračovala až do roku 1538, keď bol podpísaný Varadínsky mier. Na základe tejto dohody sa mal Ferdinand Habsburský po smrti Jána Zápoľského stať vládcom celého Uhorska. Zápoľský pristúpil na túto dohodu preto, lebo nemal žiadnych potomkov.

V roku 1540 Ján umiera a Ferdinand požiadal o naplnenie zmluvy. Vdova Izabela však jej splnenie odmietla, lebo Jánovi sa medzitým narodil syn Ján Žigmund a ona chcela, aby sa stal uhorským kráľom.

Rozpútala sa nová vojna, do ktorej opäť zasiahli osmanské vojská. Boje sa skončili v roku 1541 a krajina sa rozdelila na tri časti. Južnú a strednú časť vrátane Budína ovládli Osmani. Východné časti pod názvom Sedmohradské kniežatstvo sa premenilo na vazalský štát Osmanskej ríše. Západné a severné oblasti, do ktorých patrilo aj Slovensko, sa dostali pod kontrolu Ferdinanda Habsburského. Toto rozdelenie krajiny vydržalo viac ako sto rokov.

Žeby odzyskať koronę, zwrócił się o pomoc do Turków osmańskich. Ci przystali na jego prośbę i Zápolya wspierany przez armię osmańską w 1529 roku wtargnął na Węgry. Turcy doszli aż pod Wiedeń, który jednak udało się obronić. Wojnę prowadzono ze zmiennymi efektami aż do 1538 roku, kiedy podpisano układ w Wielkim Waradynie (obecnie Oradea). Na jego podstawie Ferdynand po śmierci Jana Zápolyi miał zostać władcą Królestwa Węgier. Zápolya przystał na takie rozwiązanie, nie posiadał bowiem potomków w linii prostej.

Jan umarł w 1540 roku i Ferdynand zażądał dotrzymania warunków umowy. Jednak wdowa po Zápolyi, Izabela, odmówiła, gdyż w międzyczasie Zápolyi urodził się syn Jan Zygmunt i dla niego przewidziała koronę Królestwa Węgier.

Rozpętała się następna wojna, w której ponownie brały udział wojska osmańskie. Walki zakończono w 1541 roku i kraj podzielił się na trzy części. Południową i centralną część wraz z Budą zajęło imperium osmańskie. Wschodnia część pod nazwą Księstwo Siedmiogrodu stała się terytorium lennym pod zwierzchnictwem tureckim. Zachodnie i północne terytoria jako Zachodnie Królestwo Węgier (Chorwacja i Górne Węgry – obecna Słowacja i Zakarpacie) znalazły się pod kontrolą Ferdynanda Habsburga. Taki podział kraju przetrwał ponad 100 lat.

Turecké nebezpečenstvo

Ďalším dôležitým momentom, ktorý zhoršoval situáciu v Uhorsku, boli osmanskí Turci. Od roku 1526 postupne obsadzovali krajinu. V prvom období dobyli len strednú časť po Budín. Udržovali tu svoje vojenské posádky a kontrolovali krajinu. Postupom času a aj v dôsledku vnútorných konfliktov zaberali ďalšie územia a svoju moc rozširovali. Keď sa Sedmohradské kniežatstvo dostalo do vazalského postavenia, jediným neobsadeným územím sa stala západná časť krajiny s Chorvátskom a územím Slovenska.

Habsburgovci v snahe udržať si toto územie budovali pevnosti a najímali si profesionálnych žoldnierov v zahraničí. Obranný systém sa skladal takmer zo sto pevností, v ktorých slúžilo do dvadsaťtisíc vojakov. Takýto stav bol len v čase mieru, počas vojny museli prísť tisíce ďalších vojakov.

Náklady na obranu predstavovali koncom 16. storočia približne jeden milión zlatých ročne v čase mieru. Samotná krajina však takéto obrovské množstvo dôchodkov nevyprodukovala. Na príčine bola strata rozsiahlych území a postupný pokles hodnoty drahých kovov, preto muselo byť viac ako 50 percent prostriedkov dodaných zo zahraničia. Habsburgovci ako volení panovníci Svätej ríše rímskej národa ne-

Tureckie zagrożenie

Poważne zagrożenie dla Węgier stanowili Turcy osmańscy, którzy od 1526 roku stopniowo zajmowali terytoria tego kraju. W pierwszym okresie zdobyli tylko centralną część po Budę. Stacjonowały tam ich oddziały kontrolujące cały teren. Z czasem podporządkowali sobie następnie obszary, wykorzystując wewnętrzne spory, i w ten sposób poszerzali swoją władzę. Kiedy Księstwo Siedmiogrodu znalazło się w stosunku lennym z imperium osmańskim, jedynym niezajętym przez Turków terytorium było Zachodnie Królestwo Węgier z Chorwacją i Górnymi Węgrami kontrolowane przez Habsburgów. Aby utrzymać te ziemie, Habsburgowie budovali warownie i korzystali z usług żołnierzy najemnych. System obronny składał się z prawie 100 fortec, w których pełniło służbę około 20 000 żołnierzy. Stan taki utrzymywano w czasie pokoju, w okresie wojny liczba ta znacznie się zwiększała.

Koszty wydatkowane na obronę w okresie pokoju pod koniec XVI wieku wynosiły około 1 000 000 złotych rocznie. Kraj, zubożony wskutek utraty rozległych terenów oraz spadku wartości metali szlacheckich, nie był jednak w stanie dostarczyć takiej sumy, dlatego ponad 50% środków musiało pochodzić z zagranicy. Habsburgowie jako wybieralni panujący Świętego Cesarstwa

meckého dokázali presadiť príspevky zo strany jednotlivých ríšskych štátov. Ďalej prispievalo Rakúske arcivojvodstvo a České kráľovstvo, keďže v týchto krajinách tiež vládli Habsburgovci. Ďalším zdrojom príjmov boli rôzne úvery, pôžičky a dary. Bez všetkých týchto peňazí by Uhorsko padlo do osmanských rúk.

Najhoršia situácia však vládla v pohraničných oblastiach. Civilné obyvateľstvo bolo ustavične vystavované nájazdom vojenských a polovojenských jednotiek. Bez ohľadu na to, či bol mier alebo vojna, krížovali pohraničné územia skupiny banditov, ktoré rabovali a vypaľovali osady, dediny a mestá. Pritom tieto sústavne ohrozované a ničené oblasti museli platiť dane často obidvom stranám.

Nespokojná šľachta

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý krajinu oslaboval, bola pozícia osobitných stavov a veľkých pozemkových magnátov. Habsburgovci sa síce snažili za pomoci jednotlivých inštitúcií ako boli miestodržiteľská rada alebo uhorská komora krajinu ovládať, ale uhorská šľachta mala inú predstavu. Táto pozícia vychádzala už z dôb Ondreja II., ktorý vydal Zlatú bulu. Tento dokument dával uhorskej šľachte rozsiahle právomoci a významne obmedzoval moc panovníka.

Rzymskiego Narodu Niemieckiego potrafilo wymusić płacenie podatków na pojedynczych państwach Rzeszy. Do kasy wpłacały składki również Arcyksięstwo Austriackie i Królestwo Czech – rządzone przez Habsburgów. Pozostałymi źródłami dochodów były różnego rodzaju kredyty, pożyczki i darowizny. Brak tych środków spowodowałby zabór Królestwa Węgier przez Turków.

Najgorsza sytuacja panowała na terenach przygranicznych. Ludność cywilna była ciągle narażona na najazdy oddziałów wojskowych i paramilitarnych. Bez względu na to, czy panował pokój, czy trwała wojna, przygraniczne obszary były grabione i wypalane przez bandy łupieżców. W dodatku miasta i wioski na tych terenach często zmuszono do płacenia haraczu obu stronom.

Niezadowolenie szlachty

Następnym ważnym czynnikiem, który osłabiał kraj, była pozycja poszczególnych stanów i ziemiaństwa. Co prawda Habsburgowie starali się przy pomocy różnych instytucji, takich jak Rada Namiestnikowska czy Komora Węgierska, panować nad podległym sobie terenem, ale uprzywilejowana szlachta utrudniała mu to zadanie. Sytuacja ta stanowiła konsekwencję Złotej bulli, w której Andrzej II (1176–1235)

Najväčším problémom v tomto smere boli veľkí pozemkoví magnáti. Niektoré rodiny ako Bátoriovci, Nádašdyovci, Zrínski a iné si vlastne rozdelili krajinu medzi sebou. Disponovali súkromnými armádami a mali vlastné dvory porovnateľné s kráľovským. Všetkých obyvateľov na svojich územiach sa snažili podriať svojej moci a zapojiť ich do presadzovania vlastných partikulárnych záujmov bez ohľadu na blaho krajiny. Navyše uhorský snem rozhodoval o mnohých vnútroštátnych a finančných otázkach ako napríklad výber daní. Preto ho panovník musel pravidelne zvoľávať a šľachta si vždy dokázala vymôcť ďalšie ústupky.

Náboženské rozdiely

Kráľovstvo bolo rozdelené aj konfesiónálne. Krátko po Lutherovom vystúpení sa protestantizmus začína šíriť aj v Uhorsku. Preto sa prví protestanti objavovali medzi nemeckými mešťanmi. Po moháčskej katastrofe katolícka cirkev nebola schopná šírenie reformy zastaviť. Medzi vidiecke obyvateľstvo prenikol protestantizmus vďaka veľkým pozemkovým magnátom. Aj medzi niektorými mníšskymi rádmi sa našli mnohí priaznivci, napríklad u františkánov.

zagwarantował szlachcie węgierskiej szerokie prawa, znacząco ograniczając władzę panującego.

Największy problem stwarzało ziemiaństwo, zwłaszcza takie rodziny jak Balthory, Nádasdy, Zrínsky, które podzieliły kraj między siebie. Dysponowały własnymi armiami i posiadały majątki porównywalne z królewskimi. Staraly się podporządkować sobie ludność i skłonić ją do wspierania ich partykularnych interesów bez względu na dobro kraju. Co więcej, sejm Królestwa Węgier decydował o wielu wewnętrznych i finansowych kwestiach, m.in. o pobieraniu podatków. Panujący musiał regularnie zwoływać sejm, a szlachta zawsze potrafiła wymóc następnie ustępstwa.

Różnice religijne

Królestwo było podzielone również pod względem wyznaniowym. Wkrótce po wystąpieniu Lutra w ówczesnym Królestwie Węgier zaczął się szerzyć protestantyzm. Po klęsce pod Mohaczem Kościół katolicki nie był już w stanie temu zapobiec. Pierwsi protestanci wywodzili się głównie z niemieckiego środowiska mieszczańskiego. Wśród ludności wiejskiej luteranizm upowszechnił się za sprawą właścicieli ziemskich. Jego zwolenników można było zna-

Od štyridsiatych rokov 16. storočia sa protestantizmus masovo šíri po krajine. V Uhorsku sa ujali viaceré jeho formy, luteráni, kalvíni, unitári a iní. Po vidieku putovali kazatelia a obyvatelia prestupovali z jednej viery na inú. Nebolo výnimočné, že v krátkom čase prechádzali z jednej formy protestantizmu na druhú. V roku 1580 došlo k istej stabilizácii konfesii, ktorá sa udržala najbližších 50 rokov. Z katolíkov ostali len malé enklávy. Prevažná väčšina obyvateľstva sa prihlásila k niektorej forme protestantizmu. Najväčšiu podporu mali kalvíni. Bolo ich viac ako všetkých ostatných protestantov dovedna.

Katolíci síce zastávali významné miesta v spoločnosti, ale rekatolizačné snahy mali obmedzený charakter a uplatňovala sa skôr forma presvedčania. Habsburgovci museli v prípade Uhorska tiež postupovať opatrne, aby si neznepriatelili významné šľachtické rody vrátane palatínov, ktorých pomoc potrebovali hlavne na boj s Osmanskou ríšou.

ležíť aj medzi členmi zákonov, napríklad v kruhoch franciszkanov.

Od lat 40. XVI storočia možno hovoriť o masovom šírení sa protestantizmu v Kráľovstve Uhorska. Objavili sa rôzne vyznania protestantské, napríklad luteranizmus, kalvinizmus, unitarianizmus. Wędrowni kaznodzieje namawiali mieszkańców wsi do przyjęcia nowej wiary lub zmiany wyznania w obrębie protestantyzmu. W 1580 roku doszło do pewnego rodzaju stabilizacji konfesji, która utrzymała się przez następne 50 lat. W tym czasie na terenie Królestwa Węgier pozostały tylko niewielkie enklawy katolickie. Przeważająca część mieszkańców zgłosiła przynależność religijną do któregoś z wyznań protestanckich. Dominowali wyznawcy kalwinizmu, których liczebność przewyższała łączną liczbę wiernych wszystkich pozostałych wyznań protestanckich.

Katolicy co prawda nadal piastowali ważne stanowiska w społeczeństwie, ale ich kontrreformacyjne dążenia ograniczały się do prób przekonywania. W przypadku Królestwa Węgier Habsburgowie w kwestiach religijnych musieli działać ostrożnie, żeby nie popaść w konflikt z największymi rodami, nie wyłączając palatynów, których pomocy potrzebowali w walce z imperium osmańskim.

Ekonomická situácia

Ekonomická situácia Uhorska bola tiež dost komplikovaná. Na jednej strane v dôsledku osmanského vpádu stratila krajina rozsiahle územia, ktoré sa venovali hlavne poľnohospodárstvu. Preto produkcia potravín prudko poklesla. Na druhej strane rýchly rozvoj a nárast počtu obyvateľov v západnej Európe viedol k prudkému zvýšeniu dopytu po potravinách. Tieto potraviny sa nakupovali hlavne v Uhorsku a Poľsku. Vďaka tomu Uhorsko vyprodukovalo v osemdesiatych rokoch 16. storočia 200 000 kusov dobytku ročne na export. Zisky z tohto obchodu však skončili v rukách cudzích obchodníkov a veľkých pozemkových magnátov. Úspech v poľnohospodárstve bol aj jedným z dôvodov stagnácie remeselnej výroby. V mestách došlo k úpadku remesiel, existencia cechov a ich prísnych pravidiel zbrzdila rozvoj ešte viac. Ďalším faktorom zbrzdzenia bol aj nedostatok kapitálu, potrebného na vybudovanie manufaktúr. V tomto období západná Európa začína napredovať hlavne vďaka vzniku manufaktúr a Uhorsko v tomto smere začalo výrazne zaostávať.

Sytuacja ekonomiczna

Sytuacja ekonomiczna Węgier również była skomplikowana. W związku z zajęciem przez Turków rozległych ziem kraj utracił przede wszystkim tereny rolnicze. W konsekwencji produkcja żywności gwałtownie zmalała. Tymczasem w Europie Zachodniej doszło do szybkiego wzrostu liczby mieszkańców i tym samym zwiększenia się zapotrzebowania na produkty żywnościowe. W tym okresie największymi dostawcami żywności były Węgry i Polska. W latach 80. XVI wieku Królestwo Węgier wysyłało rocznie za granicę około 200 000 sztuk wyhodowanego u siebie bydła. Zyski z tego handlu wędrowały do rąk obcych handlarzy i właścicieli ziemskich. Dobre wyniki w rolnictwie były też jednym z powodów stagnacji w rzemiośle. W miastach doszło do upadku rzemiosła, a surowe przepisy cechowe ograniczały jego rozwój jeszcze bardziej. Innym czynnikiem hamującym był niedostatek kapitału koniecznego do budowy manufaktur. Europa Zachodnia dzięki rozwojowi manufaktur zaczęła znacznie wyprzedzać Węgry.

Bočkajovo povstanie

V druhej polovici 16. storočia sa náhle začala meniť situácia v Sedmohradsku. V roku 1571 zomiera Ján Žigmund, dovtedajšie knieža tohto územia. Novým panovníkom sa stáva Štefan Bátor, ktorý neskôr zasadne aj na poľský trón. Tým sa jeho ambícia neskončila a začal sa zahrávať s myšlienkou, že zaberie aj zvyšok Uhorska, ktorý patril Habsburgovcom. V tomto pláne mu mala pomôcť Osmanská ríša, ale tá prechádzala v tom čase vlastnými problémami: ekonomická stagnácia, neschopní sultáni, povstania janičiarov.

Nakoniec sa pätnásťročná vojna začala v roku 1593. Osman, pod vedením Murada III. zaútočili. Podarilo sa im dobyť niekoľko kľúčových pevností, ale začiatkom zimy svoje vojenské akcie ukončili. Zimu využila uhorská armáda na protiútok a podarilo sa jej znovu obsadiť niekoľko tureckých pevností. Tieto úspechy povzbudili kresťanov a české, ríšske a rakúske stavy výdatne prispeli na ďalšiu vojnu. Okrem toho obrovskú sumu poslal aj pápež. K tejto koalícii sa pridalo aj Sedmohradsko. Spoločný postup Habsburgovcov a sedmohradských kniežat priniesol úspechy a Turci stratili ďalšie kľúčové pozície. V priebehu najbližších rokov budú prebiehať boje o jednotlivé pevnosti, ktoré si bojujúce strany medzi sebou navzájom

Powstanie Bocskaya

W drugiej połowie XVI wieku doszło do zmian w Siedmiogrodzie. W 1571 roku zmarł Jan Zygmunt, dotychczasowy książę tych ziem. Nowym panującym został Stefan Batory, który później zasiadł również na tronie polskim. To nie był koniec jego ambitnych planów – rozpoczął działania zmierzające do zajęcia części Królestwa Węgier należącego do Habsburgów. Miał mu w tym pomóc sojusz z imperium osmańskim. Jednak w tym czasie państwo Turków także borykało się z własnymi problemami: stagnacją ekonomiczną, nieudolnością sułtanów, powstaniem janczarów.

Ostatecznym efektem tych dążeń był wybuch wojny piętnastoletniej w 1593 roku. Wojskom osmańskim pod dowództwem Murada III udało się zdobyć kilka kluczowych fortec, ale na początku zimy strona turecka wstrzymała działania, co wykorzystwała armia węgierska, która zdołała odbić kilka zajętych przez Turków miejscowości. Sukces zachęcił chrześcijan oraz szlachtę z ościennych krajów do opowiedzenia się po stronie Habsburgów. Ogromną sumę przekazał im również papież. Koalicję wsparło również Księstwo Siedmiogrodu. Wspólne działania Habsburgów i siedmiogrodzkich książąt przyczyniły się do dalszych sukcesów, a Turcy stracili następane kluczowe pozycje.

obsadzują. Dłho vlečúca sa vojna vyústila do rozporov medzi spojencami a došlo k prudkým výmenám panovníkov na sedmohradskom tróne. Žigmunda nahradil Ondrej Bátor a toho zas Michal Chrabrý z Valašska. Nakoniec ho dobyli habsburskí žoldnieri, ktorí tam zaviedli teror. Prenasledovali protestantov, vymáhali výpalné, ničili mestá. Toto správanie habsburských veliteľov sa postupne rozšírilo na väčšinu územia. Vyvrcholením týchto akcií bola konfiškácia majetkov Štefana Iľsháziho, významného protestanta. Od roku 1604 došlo k rušeniu protestantských kostolov, čo situáciu ešte viac vyhrtilo. Šľachta protestovala na bratislavskom sneme v roku 1604. Cisár Rudolf II. protest odmietol a dokonca obnovil platnosť zákonov proti nekatolíkom.

Toto ešte viac rozčúľilo šľachtu a protestantov. Situáciu využili Osman, a podporili nespokojencov v Sedmohradsku v ich snahe o opätovné osamostatnenie. Preto v roku 1604 vypuklo povstanie pod vedením Štefana Bočkaja. Povstalci dosiahli isté úspechy, ale potom išli od porážky k porážke. Bočkaj sa nechal v roku 1605 korunovať za sedmohradské knieža a chcel pripojiť aj zvyšok Uhorska. Habsburgovci, tlačení z dvoch strán, museli začať ustupovať a ich porážka Osmanmi a Bočkajom začala byť reálna. Niektorí členovia uhorskej šľachty si však uvedomili

W kolejnych latach dochodziło do walk o pojedyncze warownie, które walczące strony nawzajem sobie odbijały. Przewlekła wojna spowodowała konflikt pomiędzy sojusznikami. Doszło też do błyskawicznych zmian panujących na siedmiogrodzkim tronie. Zygmunta zastąpił Andrzej Batory, a po nim władzę objął Michał Waleczny z ziemi wołoskiej. Ostatecznie Siedmiogród został zdobyty przez wojsko habsburskie, które wprowadziło tam terror. Prześladowali protestantów, żądali okupu, niszczyli miasta. Zachowania te nasilały się i obejmowały coraz większe tereny. Ich kulminacją było zajęcie majątku Istvan Illésházego, potężnego szlachcica z grona protestantów. W 1604 roku rozpoczęto systematyczną likwidację kościołów protestanckich, co spowodowało jeszcze większe zaostrzenie sytuacji. Jeszcze w tym samym roku szlachta protestowała przeciwko tej sytuacji na sejmie bratysławskim, ale cesarz Rudolf II odrzucił protest i w dodatku przywrócił przepisy skierowane przeciwko niekatolikom.

Ta decyzja jeszcze bardziej wzburzyła szlachtę i protestantów, co wykorzystali Osman, którzy wsparli władzę Siedmiogrodu w staraniach o ponowne usamodzielnienie się. W związku z tym w 1604 roku na Węgrzech wybuchło antyhabsburskie powstanie pod dowództwem Stefana Bocskaya. Powstańcy początkowo odnosili sukcesy, ale wkrótce sytuacja

nebezpečenstvo, ktoré im hrozilo. Ak Habsburgovci príliš zoslabnú, tak Turci obsadia celé Uhorsko a to by znamenalo ich koniec. Preto začali presvedčať Bočkaja, aby zo svojich plánov ustúpil a nestal sa panovníkom úplne závislým od Turkov.

Bočkajovo povstanie bolo nakoniec ukončené Viedenským mierom v roku 1606. Protestantom boli zaručené ich práva, dlhodobo prázdny úrad palatína mal byť obsadený, cudzinci nebudú dosadzovaní do vysokých úradov, povstalci dostanú milosť a Bočkaj bol uznaný za vládcu Sedmohradska.

Následne bol uzavretý aj Žitavský mier s osmanskými Turkami. Bojujúce strany si podržali svoje územné zisky a Habsburgovci zaplatili jednorazový tribút 200 000 zlatých.

Vojna a Bočkajovo povstanie mali tragické následky pre celú krajinu. Mnohé mestá boli vypálené, dediny vydrancované a hlavne vidiecke obyvateľstvo bolo zdecimované. Tisíce ľudí bolo odvečených ako otrokov do Istanbulu. Navyše vypukol mor, ktorý v krajine zotrval 50 rokov. Vyludnenie vidieka prinieslo prudký pokles poľnohospodárskej výroby a ďalší prepad hospodárstva.

się odwróciła i zaczęli ponosić porażkę za porażką. W 1605 roku Bocskay kazał się koronować na księcia Siedmiogrodu i zamierzał wziąć pod swoje panowanie również pozostałą część Węgier. Habsburgowie naciśnięci z dwóch stron zmuszeni byli pójść na ustępstwa – ich przegrana z Turkami i Bocskayem stawała się realna. Niektórzy członkowie szlachty węgierskiej uświadamiali sobie jednak niebezpieczeństwo, jakie będzie im groziło, kiedy Habsburgowie zostaną osłabieni. Zajęcie przez Turków całego Królestwa Węgier oznaczało ich koniec. Dlatego zaczęli przekonywać Bocskaya, żeby zrezygnował ze swoich planów i objęcia tronu, co uzależniłoby go całkowicie od Turków.

Powstanie Bocskaya ostatecznie zakończyło się podpisaniem pokoju w Wiedniu w 1606 roku. Protestantom zagwarantowano ich prawa, długo nieobsadzony urząd palatyna miał zostać zajęty, na wysokie stanowiska urzędnicze miano nie powoływać obcokrajowców, powstańców objęto amnestią, a Bocskaya ogłoszono władcą Siedmiogrodu. Następnie zawarto pokój z Turkami osmańskimi w Zsitvatörök. Walczące strony utrzymały zyskane terytoria, a Habsburgowie zapłacili jednorazowy trybut w wysokości 200 000 złotych.

Wojna i powstanie Bocskaya miały tragiczne konsekwencje dla całego kraju. Wiele miast obrócono w popiół, wioski były splądrowane, a ludność wię-

Sedmohradsko

V roku 1608 došlo k důležitéj zmene na poste uhorského kráľa. Rudolf II., ktorý už dlhodobo nestal vládou, bol v Uhorsku a Rakúsku zosadený a na jeho miesto nastúpil jeho brat Matej Habsburský.

V roku 1613 došlo k zmene aj na tróne v Sedmohradsku. Posledný panovník z roku Bátoriovcov Gabriel bol zosadený svojím vlastným poradcom Gabrielom Betlenom. Nový panovník bol veľmi schopný organizátor. Starú armádu zloženú z nedisciplinovaných hajdúchov a Sikulov rozpustil a nahradil ju pravidelnými jednotkami. Vybral si schopných poradcov a snažil sa zlepšiť ekonomiku krajiny. Získal späť väčšinu kniežacích majetkov a snažil sa presadiť merkantilistickú politiku. Šikovne využíval aj pozíciu Sedmohradska na ceste medzi Osmanskou ríšou a kresťanskou Európou. Vďaka tomuto ekonomickému rozmachu mal Gabriel Betlen dosť finančných prostriedkov na rozvoj kultúry. V meste Alba Julia, kde sídlil jeho dvor, boli vybudované nádherne renesančné stavby podľa najnovších talianskych vzorov. Podporoval aj vzdelávanie a v roku 1622 povýšil kalvínsku školu na univerzitu. Na univerzite vyučovali aj nemeckí profesori, ktorí predtým utiekli z vlasti pred hrôzami tridsaťročnej vojny.

ska zdziesiątkowana. Tysiące ludzi zostało wziętych w jasyr i odesłanych do Istanbulu. W dodatku wybuchła epidemia, która panoszyła się na tym terenie przez następne 50 lat. Wyludnienie obszarów wiejskich spowodowało gwałtowny spadek produkcji rolnej i dalsze pogłębienie kryzysu ekonomicznego.

Siedmiogród

W 1608 roku doszło do zmiany na tronie Królestwa Węgier. Rudolfa II, który od dłuższego czasu nie dawał sobie rady z narastającymi problemami, zastąpił jego brat Maciej Habsburg. W 1613 roku zmienił się również władca w Siedmiogrodzie. Ostatni panujący z rodu Batorych, Gabriel, został zdeponowany przez swojego doradcę Gábora Bethlena. Nowy panujący był niezwykle obrotnym organizatorem. Rozwiązał starą armię składającą się z niezdisciplinowanych hajduków oraz mieszkańców Seklerszczyzny i zastąpił ją regularnymi oddziałami. Wybrał zdolnych doradców i dążył do poprawienia sytuacji ekonomicznej kraju. Odzyskał większość księżęcych majątków i próbował wprowadzić politykę merkantylizmu. Zrezygnował o położenie Siedmiogrodu na trasie pomiędzy imperium osmańskim a chrześcijańską Europą. Dzięki rozkwitowi ekonomicznemu Gábora Bethlen

Gabriel Bethlen

Gábor Bethlen

[wikipedia.org]

V roku 1618 české stavy nespokojné s podmienkami v kráľovstve napísali protestný list, ktorý doručili do Českej kancelárie na pražskom hrade. Vzápätí na to došlo k hádkke medzi delegáciou českých stavov a zástupcami panovníka, ktorá vyústila do tretej pražskej defenestrácie, počas ktorej boli traja úradníci vyhodení z okien. Tým sa začala tridsaťročná vojna, ktorá významne zasiahla do pomerov v strednej Európe.

Vzhľadom na to, že vzťahy medzi Habsburgovcami a Betlenom neboli dobré, začalo sedmohradské knieža hľadať spojencov medzi protestantskými magnátmi ako boli Rákoci, Turzo, Sėci. Po vypuknutí tridsaťročnej vojny v roku 1618 využil situáciu a vyrazil na východné Slovensko, kde obsadil Košice. Vyhlásil sa za ochrancu protestantského obyvateľstva a v priebehu niekoľkých týždňov obsadil väčšinu Slovenska. V tomto smere mu veľmi pomohlo aj to, že habsburská armáda bola viazaná bojom proti vzbúreným českým a moravským stavom. Po tomto úspechu sa spojil so vzbúrenou stavovskou armádou a spolu zaútočili na Viedeň. Obliehanie Viedne však skončilo neúspechom a Bethlen sa musel stiahnuť na východné Slovensko. Neúspechy pri Viedni sa odrazili aj vo vnútri povstalcov. Snem v Bratislave požadoval relatívne umiernené požiadavky. Šľachta chcela potvrdenie svojich výsad a návrat majetkov, ktoré zabrala katolícka cirkev. Samozrejme dôležitým prvkom bolo

dysponovať zdrojmi finančnými na rozvoj kultúry. W Albie Iulii, gdzie znajdowała się siedziba dworu, wzniósł piękne renesansowe budowle, zgodnie z najnowszymi włoskimi trendami. Wspierał również edukację i w 1622 roku podniósł tutejszą szkołę kalwińską do rangi uniwersytetu, na którym wykładali m.in. niemieccy profesorowie, którzy znaleźli tutaj schronienie przed okropnościami wojny trzydziestoletniej.

Żeby móc dalej rozwijać temat, należy w kilku zdaniach wspomnieć o przyczynach rozpoczęcia wojny trzydziestoletniej. Wybuch tej wojny w 1618 roku w sposób znaczący odbił się na stosunkach w Europie Środkowej. Zarzewiem konfliktu była sytuacja w Królestwie Czech. Czeskie stany niezadowolone z warunków panujących w państwie wystosowały list protestacyjny, który został doręczony do kancelarii królewskiej na Zamku Praskim. Doszło do kłótni pomiędzy delegacją a przedstawicielami panującego, która zakończyła się II defenestracją praską, w czasie której trzech urzędników wyrzucono przez okno. Wydarzenie to stało się bezpośrednią przyczyną wspomnianej wojny.

W związku z tym, że stosunki panujące pomiędzy Habsburgami i Bethlenem nie były dobre, książę siedmiogrodzki już wcześniej szukał sprzymierzeńców wśród protestanckich magnatów takich jak: Rakoczy, Thurzo, Szėchy. Po wybuchu wojny w 1618 roku wykorzy-

potvrdenie náboženských slobôd. Betlenovi spojenci už neboli ochotní ďalej bojovať a Turci tiež sledovali viac svoje ciele, preto na istý čas vojenské operácie zastavili. Nakoniec povstalci uzavreli v roku 1620 s Ferdinandom II. Habsburským mier. Gabriel Betlen sa však s touto situáciou odmietal zmieriť a rozbehol diplomatické jednanie hlavne s Osmanskou ríšou. Tá mu nakoniec prislúbila oporu a preto bol zvolaný nový snem uhorských stavov do Banskej Bystrice. Tam bol Gabriel Betlen vyhlásený za uhorského kráľa, ale aby si ponechal zadné dvierka k ďalšiemu vyjednávaniu, nedal sa za kráľa korunovať. Okrem toho uhorské stavy rozšírili už existujúce spojenectvo s českými vzbúrencami a dokonca poslali vojenské oddiely na pomoc. Tieto jednotky však nestihli doraziť a české stavy boli nakoniec v bitke na Bielej hore porazené. Tým si Habsburgovci uvoľnili ruky a presunuli svoje vojská na východ do Uhorska. Proti veľkej presile nemal Gabriel Betlen šancu, preto začal postupne ustupovať pred habsburskou armádou smerom do Sedmohradska. Nakoniec boli boje ukončené v roku 1622 mikulovským mierom. Na základe tejto dohody sa vzdal dobytých území a titulu uhorského kráľa. Cisár mu za to ako kompenzáciu dal titul ríšskeho kniežaťa a niektoré územia v Sliezku (Opole, Ratibor). Okrem toho sedem východoslovenských stolíc a príspevok 50 tisíc zlatých na vydržiavanie pohraničných pevností.

stať situáciu i wyruszył do wschodniej części Królestwa Węgier. Zajął Koszyce, ogłosił się obrońcą protestanckich mieszkańców i w ciągu kilku tygodni opanował całe Górne Węgry. Ułatwił mu to fakt, że armia habsburska była w tym czasie zajęta walkami ze stanami czeskimi i morawskimi. Po tym sukcesie połączył się ze wzburzoną armią stanową i wspólnie ruszyli na Wiedeń. Obleganie Wiednia jednak zakończyło się klęską. Bethlen musiał wycofać się do wschodniej części obecnej Słowacji. Niepowodzenie pod Wiedniem odbiło się również na nastrojach powstańców. Sejm w Bratysławie stawiał stosunkowo umiarkowane żądania. Szlachta chciała potwierdzenia swoich przywilejów oraz zwrotu majątków zarekwirowanych przez Kościół katolicki. Ważnym elementem było potwierdzenie wolności wyznania. Sojusznicy Bethlena nie mieli ochoty dalej walczyć. Turcy mieli na uwadze głównie własne cele i na pewien czas wstrzymali swoje działania.

Ostatecznie w 1620 roku powstańcy zawarli pokój z cesarzem Ferdynandem II Habsburgiem. Gábor Bethlen jednak nie pogodził się z sytuacją i rozpoczął rozmowy dyplomatyczne, przede wszystkim ze stroną osmańską. Ta w końcu obiecała mu wsparcie i dlatego zwołano nowy sejm stanów węgierskich, tym razem w Bańskiej Bystrzycy. Tam ogłoszono Gábor Bethlena królem węgierskim, ale Bethlen, żeby nie

V roku 1623 sa Betlen opäť rozhodol na Habsburgovcov zaútočiť. Ako zámenka mu poslúžilo to, že cisár Ferdinand Habsburský mu odmietol dať za manželku svoju dcéru. Najskôr sa dohodol s osmanskými Turkami, ktorí mu mali zabezpečiť podporu. Toto vojenské ťaženie neskončilo veľmi úspešne. Mier uzavretý vo Viedni v roku 1624 len potvrdil výsledky mikulovského mieru a Betlen stratil právo na držbu sliezskych kniežatstiev a vojenský príspevok na vydržiavanie pevností.

Naposledy vyrazil Gabriel Betlen do vojny proti Habsburgovcom v roku 1626. O pomoc ho požiadala anglicko-dánsko-nizozemská aliancia. Aj toto ťaženie skončilo neúspešne a mier v Prešporke opäť potvrdil mikulovský mier.

Napriek tomu, že Betlenove výsledky neboli oslnivé a aj uhorská šľachta prestala strácať o tieto akcie záujem, dajú sa jeho vojenské vystúpenia hodnotiť pozitívne. V bojoch proti nemu zahynuli dvaja významní habsburskí generáli a Albrecht z Valdštejna, najlepší veliteľ cisára Ferdinanda, musel pred ním ustúpiť. Územie Uhorska síce nedokázal dlhodobo udržať, ale územie Sedmohradska ubránil.

Gabriel Betlen nakoniec umiera v novembri roku 1629, čo vyvolalo v Sedmohradsku významnú nástupnícku krízu.

zamykać sobie drogi odwrotu, nie zdecydował się na koronację. Oprócz tego stany węgierskie umocniły sojusz z czeskimi buntownikami i wysłały im na pomoc oddziały wojskowe. Jednostki te jednak nie zdążyły dotrzeć na miejsce i szlachta czeska poniosła klęskę w bitwie na Białej Górze. To pozwoliło Habsburgom przesunąć wojska na wschód, na Węgry. Wobec ogromnej przewagi wojsk cesarskich Bethlen nie miał szans i dlatego zaczął stopniowo wycofywać się w kierunku Siedmiogrodu.

Ostatecznie walki zostały zakończone w 1622 roku po podpisaniu pokoju w Mikulowie. Na jego mocy Bethlen zrezygnował ze zdobytych terytoriów i tytułu króla Węgier. Jako kompensatę otrzymał od cesarza tytuł księcia Rzeszy oraz księstwo opolsko-raciborskie. Oprócz tego otrzymał siedem komitatów w Królestwie Węgier i 50 000 złotych na utrzymywanie granicznych fortec.

W 1623 roku Bethlen zdecydował się ponownie zaatakować Habsburgów. Jako pretekst wykorzystał fakt, że cesarz Ferdynand Habsburg odmówił mu ręki swojej córki. Najpierw jednak wszedł w sojusz z Turkami osmańskimi, którzy obiecali mu wsparcie. Kampania skończyła się klęską Bethlena, a pokój zawarty w Wiedniu w 1624 roku potwierdził wyniki pokoju mikulowskiego. Bethlen utracił prawo dzierżawy

Tieto komplikované vojnové časy a neustále boje nevlývali pozitívne na vývoj horných Uhier. Napriek tomu sa od začiatku 17. storočia vzdelanostná úroveň krajiny začala zlepšovať. Vznikali tu nové školy prevažne v rukách protestantov. O tento rozvoj sa najviac zaslúžil Juraj Turzo a ďalší šľachtici, ktorí

s ním spolupracovali. Dokonca vznikla myšlienka na založenie vlastnej univerzity v Levoči 1608 alebo vyššieho gymnázia v Hlohovci 1615. Tieto snahy však boli zhatené príchodom jezuitov na Slovensko. Jezuiti začali s rozsiahlou pedagogickou činnosťou, ktorú už nebolo možné zastaviť.

śląskiego księstwa oraz obiecaną kwotę na utrzymanie fortecy.

W 1626 roku Bethlen po raz ostatni wyruszył na wojnę z Habsburgami. O pomoc zwróciło się do niego angielsko-duńsko-holenderskie przymierze. Również ta wyprawa zakończyła się niepowodzeniem i pokój zawarty w Bratysławie ponownie został oparty na warunkach mikulowskich.

Mimo że wyprawy Bethlena nie zakończyły się oczekiwanym sukcesem, a szlachta węgierska zaczęła tracić zainteresowanie działaniami zbrojnymi, przyniosły też niemałe korzyści. Armia habsburska straciła dwóch ważnych generałów, a Albrecht Waldstein, najlepszy cesarski dowódca, musiał ustąpić przed jego naporem. Bethlen nie utrzymał zbyt długo terenów Górnych Węgier, ale Siedmiogród pozostał w jego rękach. Gábor Bethlen zmarł w listopadzie 1629 roku, co spowodowało kryzys w Księstwie Siedmiogrodu.

Te niezwykle skomplikowane czasy i nieustające walki nie wpływały korzystnie na rozwój Górnych Węgier. Mimo tego od XVII wieku można było zaobserwować wzrost oświaty na tym terenie. Powstawały nowe szkoły, zakładane przede wszystkim przez protestantów. Do rozwoju oświaty najbardziej przyczynił się Jerzy Thurzo oraz szlachta z nim współpracująca. Powstała nawet koncepcja założenia protestanckiego

uniwersytetu w Lewoczy w 1608 roku lub wyższego liceum w Hlohovcu w 1615 roku. Próby te zostały jednak zniweczone przez przybycie na Słowację jezuitów, którzy prowadzili na szeroką skalę działalność oświatową w duchu katolickim.

Rotunda sv. Mikuláša vybudovaná v 11. storočí, je pokladaná za jednu z najstarších zachovaných architektonických pamiatok románskeho cirkevného umenia na území Poľska.

Rotunda św. Mikołaja wzniesiona w XI w., uznawana jest za jeden z najstarszych zachowanych zabytków architektury sakralnej sztuki romańskiej na terenie Polski.

[Foto: Marcin Gabryś]

Po cestách z domoviny

Počiatky kresťanstva na území tešínskeho Sliezska

Počiatky kresťanstva v Tešíne súvisia so vznikom hradiska na terajšom Zámockom vrchu. Tešín bol od konca 10. storočia sídlom kastelána a nachádzal sa, tak ako dnes, na južnej hranici územia Polianov v blízkosti Jablunkovského priesmyku a Moravskej brány. Prvým kresťanským kostolom na území kastelánstva bola rotunda sv. Mikuláša, ktorá bola pôvodne aj kostolom pre mesto a pre najbližšie okolie. Túto funkciu plnila do postavenia nového farského kostola v Tešíne, ktorý prebral funkcie rotundy a tá ostala zámockou (kniežacou) kaplnkou. Napriek týmto informáciám sa objavujú aj zmienky o tom, že kresťanstvo prichádzalo na územie dnešného Tešínskeho Sliezska už skôr a to predovšetkým ako vplyv

Na szlaku z rodzinnego domu

Początki chrześcijaństwa na ziemiach Śląska Cieszyńskiego

Początki chrześcijaństwa w Cieszynie związane są z powstaniem grodu na obecnej Górze Zamkowej. Od końca X wieku Cieszyn był siedzibą polskiego kasztelana i znajdował się – jak dziś – na południowej granicy państwa Polan, opodal Przełęczu Jabłonkowskiej i Bramy Morawskiej. Pierwszym chrześcijańskim kościołem na terenie kasztelanii była rotunda pod wezwaniem św. Mikołaja. Rotunda pierwotnie funkcjonowała też jako kościół dla miasta i najbliższej okolicy – do momentu wybudowania w Cieszynie nowego kościoła parafialnego. Nowy kościół przejął funkcję rotundy, która wówczas stała się kaplicą księżęcą. Zdarzają się głosy sugerujące, jakoby chrześcijaństwo docierało na ziemię dzisiejszego Śląska Cieszyńskiego już wcze-

Veľkej Moravy a slávnych „apostolov Slovanov“ Cyrila a Metoda. Chýbajú však dôkazy, ktoré by mohli takéto úvahy podporiť.

Okolo roku 1290 sa vytvorilo Tešínske kniežatstvo na čele s prvým svojim panovníkom Meškom I. Tešínskym (1252/1256–1314/1315) z dynastie Piastovcov. Dynastická línia tešínskych Piastovcov vládla v kniežatstve až do vymretia v roku 1653, keď ako léno českých kráľov prešlo pod bezprostrednú vládu Habsburgovcov. Na počiatku novodobej histórie malo Tešínske kniežatstvo okolo 2280 km² a na počiatku 17. storočia tu žilo okolo 35 000 obyvateľov.

Vznik Tešínskeho kniežatstva mal zásadný vplyv na rozvoj kresťanstva a vybudovanie cirkevnej štruktúry na jeho území, nakoľko tunajšie knieža sa stalo bezprostredným patrónom cirkvi v Tešínsku. Malo vplyv na vymenovanie tešínskeho farára, ktorý bol zároveň aj dekanom a teda nadriadeným všetkých vznikajúcich farností v kniežatstve. Štrukturálne bola cirkev v Tešínskom kniežatstve podriadená Vratislavskej diecéze.

Rozvoj kniežatstva priaznivo ovplyvnil aj vznik farností a cirkevných inštitúcií. Takto v 13. storočí bol povoláný, na miesto vzdialené necelých 30 km severozápadne od Tešína, do Orlovej (teraz mesto v Českej republike) rád benediktínov z kláštora v lo-

sniej za sprawą państwa wielkomorawskiego i słynnych „apostolów Słowian“ – Cyryla i Metodego. Jednakże brak dowodów, które mogłyby potwierdzić takie sugestie.

Okolo 1290 roku ukształtowało się księstwo cieszyńskie, na czele którego stanął pierwszy cieszyński książę – Mieszko I Cieszyński (1252/1256–1314/1315) z dynastii Piastów. Linia dynastyczna cieszyńskich Piastów sprawowała rządy nad księstwem aż do jej wygaśnięcia w 1653 roku. Wtedy księstwo cieszyńskie – jako lenno królów czeskich – przeszło pod bezpośrednią władzę rodziny Habsburgów. W początkach okresu nowożytnego księstwo cieszyńskie zajmowało obszar około 2280 km², a na początku XVII wieku było zamieszkiwane przez mniej więcej 35 000 mieszkańców.

Powstanie księstwa cieszyńskiego miało zasadniczy wpływ na rozwój chrześcijaństwa i budowę struktury kościelnej na tym terytorium, ponieważ książę stał się bezpośrednim patronem cieszyńskiego Kościoła. Książę miał wpływ na mianowanie cieszyńskiego proboszcza piastującego zarazem stanowisko dziekana, któremu podlegały wszystkie parafie działające i powstające w księstwie. Strukturalnie Kościół w księstwie cieszyńskim podlegał diecezji wrocławskiej.

Rozwój księstwa cieszyńskiego sprzyjał powstawaniu nowych parafii i instytucji kościelnych. I tak już w XIII wieku, niecałe 30 km na północny za-

kalite Tyniec (pri Krakove). Ich kláštor sa bohužiaľ nezachoval. Do samotného Tešína bol v druhej polovici 13. storočia povolaný rád dominikánov. Kostol, ktorý patrilo tomuto rádu, bol po najväčšom požiari mesta v roku 1789 prestavaný a stojí do dnešného dňa ako Kostol sv. Márie Magdalény.

Pravdepodobne začiatkom 14. storočia vznikla hneď za hradbami Tešína kaplnka pri tzv. špitáli, útulku pre chorých a biednych, ktorá bola neskoršie prebudovaná na dnešný Kostol sv. Juraja. V druhej polovici 15. storočia v meste vznikol kláštor bosých františkánov, ktorý už dnes neexistuje. Rozvoj cirkevných štruktúr spôsobil, že sa v roku 1447 na území tešínskeho dekanátu nachádzalo 50 farností. Cirkev mala v kniežatstve významnú úlohu integrácie spoločnosti a starostlivosti o školstvo, ktoré tu fungovalo už minimálne od prvej polovice 16. storočia.

V 15. storočí sa v Čechách aj v časti Moravy odohrávali významné udalosti spojené s vystúpením českého profesora univerzity v Prahe Jána Husa (1370–1415), ktorý sa pokúsil o reformovanie západnej cirkvi. Myšlienky Jána Husa sa bez pochybností museli dostávať aj do hlavného mesta Tešínskeho kniežatstva, čo je aj logickým dôsledkom jeho geografickej polohy na križovatke obchodných ciest prechádzajúcich Jablunkovským priesmykom alebo Moravskou

chód od Cieszyna, w Orłowej (obecnie miejscowość leżąca w Republice Czeskiej) ufundowano posiadłości dla zakonu benedyktynów z Tyńca – nie zachowały się do dzisiejszych czasów. Natomiast w samym Cieszynie w drugiej połowie XIII wieku powołany został klasztor dominikanów. Kościół klasztorny po największym pożarze miasta w 1789 roku przebudowano i stoi do dziś jako kościół pod wezwaniem Marii Magdaleny. Prawdopodobnie na początku XIV wieku tuż za murami Cieszyna powstała kaplica przy tzw. szpitaliku (przytułku dla chorych i biednych), w późniejszym czasie przebudowana na kościół pod wezwaniem św. Jerzego – stojący do dziś. W drugiej połowie XV wieku powstał klasztor franciszkanów bosych (bernardynów) – dziś już nieistniejący. Rozwój struktury kościelnej sprawił, że w 1447 roku na terenie dziekanatu cieszyńskiego istniało 50 parafii. Kościół w księstwie odgrywał istotną rolę – konsolidował społeczeństwo oraz roztaczał opiekę i sprawował nadzór nad szkolnictwem, które funkcjonowało już co najmniej w pierwszej połowie XIV wieku.

W XV wieku w Czechach i w części Moraw rozgrywały się istotne wydarzenia związane z wystąpieniem czeskiego profesora uniwersytetu w Pradze Jana Husa (1370–1415), który podjął próbę reformy Kościoła zachodniego. Idee Husa bez wątplenia docierały do stolicy księstwa cieszyńskiego, co wynikało chociażby

Portrét Martina Luthera. Drevoryt od Lukasa Cranacha staršieho z roku 1520.

Portret Marcina Lutra. Drzeworyt Lukasa Cranacha starszego z 1520 r.

[Fünffschöner Christlicher Sermon... Martini Luther zu Wittemberg M. D. XXIII. Jare. BIA]

bránou. O tom, že Husovo učenie bolo v kniežatstve známe, vypovedá napríklad aj to, že neďaleko Tešina, v poľskej Ostrave, v roku 1444 pôsobil husitský kňaz menom Augustín. Žiaľ, vzhľadom na minimálny počet zistených zdrojov nateraz nevieme, aký vplyv mohla mať husitská reformácia na obyvateľov Tešínskeho kniežatstva a či ju možno priradiť k základom reformácie vo Wittenbergu na začiatku 16. storočia.

Obdobie reformácie a protireformácie v rodnom meste Juraja Tranovského

Kríza západnej cirkvi v stredovekej Európe a pokusy o jej reformu viedli na začiatku 16. storočia k významným zmenám. 95 téz, ktoré boli zverejnené 31. októbra 1517 členom rehole augustiniánov a profesorom univerzity vo Wittenbergu kňazom Martinom Lutherom, sa stalo symbolickým začiatkom reformácie nasmerovaným proti udeľovaniu odpustkov za peniaze.

Heslá obnovenia kresťanstva: návrat ku Kristovi (Solus Christus – jedine Kristus) a k litere Svätého písma (Sola scriptura – jedine Písmo) sa dostali aj do Sliezska. Šírenie reformácie v Sliezsku prebiehalo pomerne rýchlo a je potrebné zdôrazniť, že tento proces sa neviazal s krvavými konfliktmi na náboženskej

z jeho polohy na szlakach handlowych biegnących przez Przełęcz Jabłonkowską czy Bramę Morawską. O tym, że nauki Husa docierały do księstwa, może świadczyć chociażby to, iż niedaleko Cieszyna w Polskiej Ostrawie w 1444 roku działał husycki ksiądz imieniem Augustyn. Niestety ze względu na znikomą liczbę źródeł obecnie nie wiemy, czy i jaki wpływ husycka Reformacja wywarła na mieszkańców księstwa cieszyńskiego, a tym samym, czy stała się fundamentem pod Reformację zapoczątkowaną w Wittenberdze w XVI wieku.

Reformacja i kontreformacja w rodzinnym mieście Jerzego Trzanowskiego

Kryzys Kościoła zachodniego w średnio-wiecznej Europie i podejmowane próby jego reformy ostatecznie na początku XVI wieku doprowadziły do istotnych przemian. Symbolicznym początkiem Reformacji stało się opublikowanie 31 października 1517 roku przez augustiańskiego mnicha i profesora uniwersytetu w Wittenberdze Marcina Lutra 95 tez wymierzonych w proceder sprzedaży odpustów.

Hasła odnowy chrześcijaństwa – m.in. powrotu do Chrystusa (solus Christus – jedynie Chrystus) i litery Pisma Świętego (sola Scriptura – tylko Pismo) – dotarły

báze, ako to bolo v iných častiach vtedajšej Európy. Išlo o výsledok niekoľkých faktorov, okrem iného aj neutrálnych a niekedy aj priaznivých postojov vratislavských biskupov k reformačnému hnutiu. Príkladom môže byť biskup Ján V. Thurzo (1464/1466–1520), ktorého rodina pochádzala zo Slovenska, (vtedajšie horné Uhorsko) zo šľachtického rodu Thurzovcov, ktorí pochádzali z obce Betlanovce (dnes Košický kraj). Tento biskup, známy svojou láskou k umeniu a vede, udržiaval kontakty (okrem iných) aj s Erazmom Rotterdamským (1466/1467–1536), Martinom Lutherom (1483–1546) alebo Filipom Melanchtonom (1497–1560). Pokojnému zavádzaniu reformácie prispievali aj politické podmienky spojené s rozdelením Sliezska, ku ktorým sa pripojili demografické, hospodárske a národnostné rozdiely. Sliezsko od prvej polovice 14. storočia bolo ako léno súčasťou Českého kráľovstva, v 16. storočí sa skladalo zo šiestnástich kniežatstiev a štyroch tzv. stavovských majetkov. V prvom rade bola reformácia zavedená vo Vratislave, hlavnom meste vtedajšieho Sliezska a jednom z najväčších miest vtedajšej Európy a dolnosliezskych kniežatstiev. O niečo neskoršie obnova cirkvi prichádza do hornosliezskych kniežatstiev, vrátane Tešínskeho kniežatstva.

Reformačné hnutie sa rozvíjalo a postupovalo v kniežatstvách, kde vládli miestne rody Pias-

również na Śląsk. Wprowadzanie Reformacji na Śląsku odbywało się stosunkowo szybko. Co warto podkreślić, proces ten nie wiązał się z krwawymi konfliktami na tle religijnym, jak to bywało w innych częściach ówczesnej Europy. Wynikało to z kilku czynników, jak chociażby neutralnego, a czasem nawet przychylnego Reformacji stanowiska niektórych wrocławskich biskupów. Przykładem może być biskup Jan V Thurzo (1464/1466–1520), którego szlachecki ród Thurzo wywodzi się z miejscowości Betlanovce leżącej wówczas na terenie Królestwa Węgier (dziś w kraju koszyckim na Słowacji). Biskup ten, znany z zamiłowania do sztuki i nauki, utrzymywał kontakty m.in. z Erazmem z Rotterdamu (1466/1467–1536), Marcinem Lutrem (1483–1546) czy Filipem Melanchtonem (1497–1560). Innym czynnikiem sprzyjającym spokojnemu wprowadzaniu Reformacji były uwarunkowania polityczne związane z podziałem Śląska, na które nakładało się także zróżnicowanie demograficzne, gospodarcze i narodowościowe. Śląsk od pierwszej połowy XIV wieku wchodził – jako leno – w skład Królestwa Czeskiego, a w XVI wieku składał się z 16 księstw i 4 państw stanowych.

W pierwszej kolejności Reformację wprowadzono we Wrocławiu – stolicy ówczesnego Śląska i jednym z największych miast ówczesnej Europy – oraz w księstwach dolnośląskich. Nieco później od-

tovcov, Hohenzollernovcov, Poděbradovcov alebo Promnitzovcov, avšak v tých kniežatstvách, ktoré boli vlastníctvom Habsburgovcov, to bol pomalý a problematický proces.

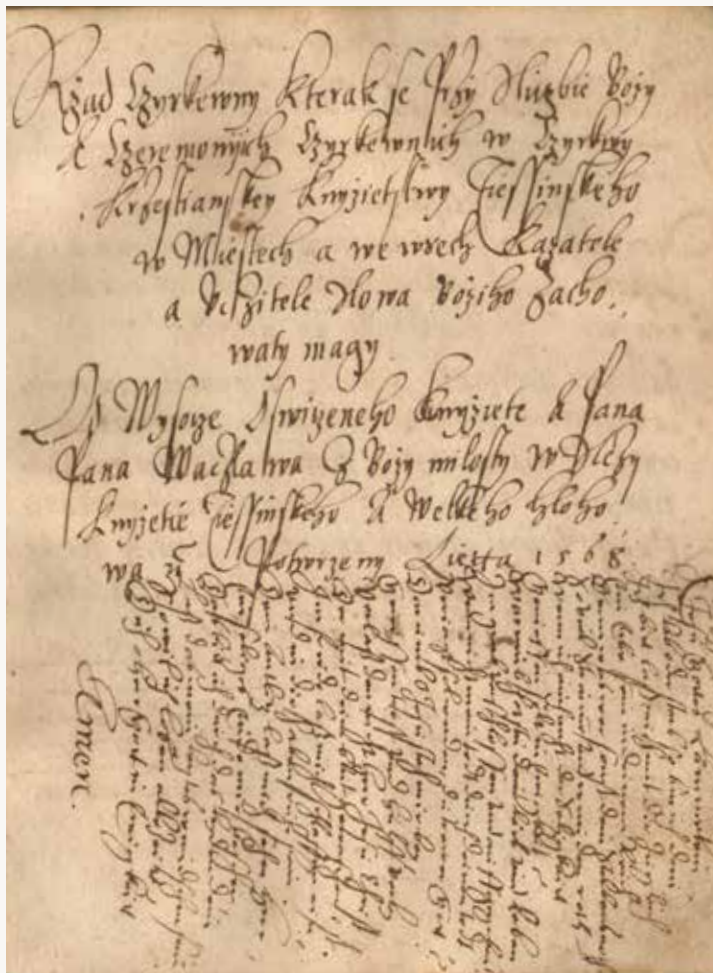
Myšlienky obnovy cirkvi prenikali do Tešínskeho kniežatstva rovnakým spôsobom ako na iných miestach vďaka kupcom putujúcim za obchodom, mládeži študujúcej v rôznych európskych mestách, ale aj reformačným textom, ktoré boli v tom čase prepisované a tlačené vo veľkom meradle. Nakoniec už v roku 1519 boli niektoré texty tlačené aj vo Vratislave. Prvý známy študent z Tešínskeho kniežatstva je mešťan z Bielska Johann Schlosser, ktorý začal študovať na univerzite vo Wittenbergu už v prvej polovici 16. storočia a v roku 1547 bol ordinovaný ako evanjelický kňaz vo Fryštáte.

Napriek tomu, že myšlienky Martina Luthera stále častejšie prenikali na územie Tešínskeho kniežatstva, oficiálne zavedenie reformácie tu prebehlo o trochu neskoršie ako v iných sliezskych kniežatstvách. Stalo sa tak až po roku 1545, teda po tom, ako sa stal samostatným vládcom knieža Václav III. Adam (1524–1579). Nepoznáme presný dátum jeho konverzie, ale o zmenách v kniežatstve svedčia jeho rozhodnutia. Ihneď po tom, ako sa stal panovníkom, sekularizoval v tejto dobe už prázdne tešínske kláštory.

nowa Kościoła wkroczyła do księstw górnośląskich, w tym do księstwa cieszyńskiego. Reformacja rozwijała się głównie w księstwach znajdujących się pod rządami miejscowych rodzin: Piastów, Hohenzollernów, Podiebradów czy Promnitzów. Natomiast w księstwach będących pod bezpośrednią władzą Habsburgów przebiegała bardzo wolno i z problemami.

Idee odnowy Kościoła przenikały do księstwa cieszyńskiego w podobny sposób, jak to miało miejsce w innych księstwach – dzięki kupcom przemierzającym szlaki handlowe, młodzieży studiującej w różnych miastach Europy oraz reformacyjnym drukom powielanym i drukowanym na dużą – jak na tamte czasy – skalę (zresztą już w 1519 roku niektóre drukowano także we Wrocławiu). Pierwszym znanym studentem z księstwa cieszyńskiego, który podjął naukę na uniwersytecie w Wittenberdze już w pierwszej połowie XVI wieku, a w 1547 roku został ordynowany na ewangelickiego księdza i pełnił posługę we Frysztacji, był mieszczanin z Bielska, Johann Schlosser.

Mimo pojawienia się i coraz częstszego przenikania myśli Lutera na ziemię księstwa cieszyńskiego oficjalne wprowadzenie Reformacji nastąpiło nieco później aniżeli w innych śląskich księstwach. Stało się to dopiero po 1545 roku, czyli po objęciu samodzielnej władzy przez cieszyńskiego księcia Wacława III Ada-

Opis cirkevnej ordinácie z r. 1568 kniežata Václava III. Adama.

Odpis ordynacji kościelnej z 1568 r. księcia Wacława III Adama.

[BIAT]

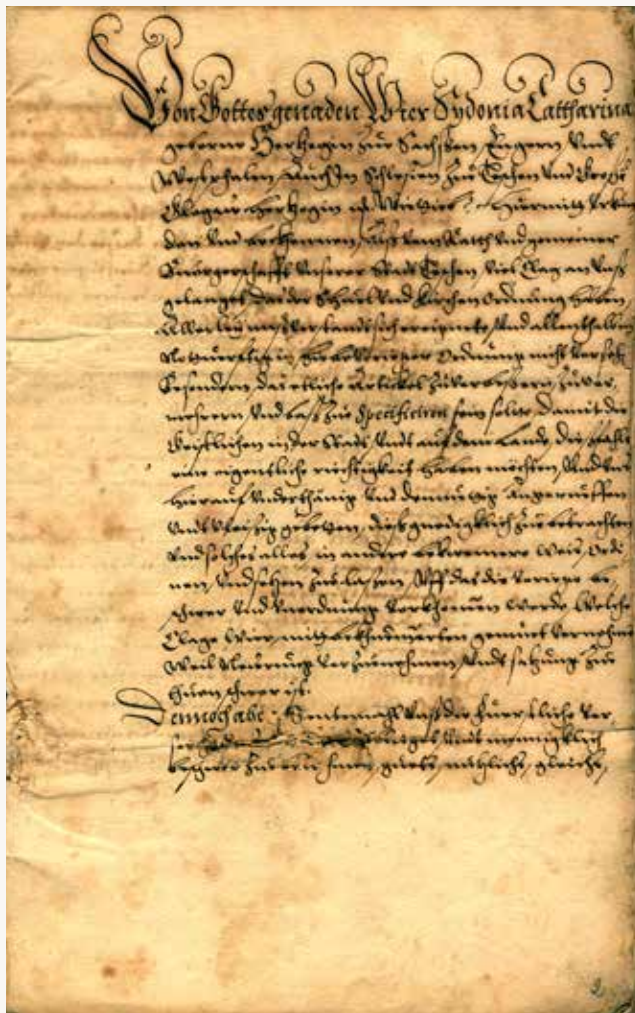
Kláštor františkánov opustil v roku 1542 jediný rehoľník, ktorý tu ešte pôsobil a dominikáni opustili Tešín v prvej polovici roku 1545. Nie je jasné, aké boli príčiny malého množstva kandidátov do rehole v tešínskych kláštoroch, či išlo o vplyvy reformácie a odhodnenie habitov rehoľníkmi, či šlo o dôsledok krízy v stredovekej západnej cirkvi, alebo to boli iné dôvody. Knieža sa rozhodlo vykonať to isté s majetkom týneckých benediktínov z Orlovej, avšak vzhľadom na odpor rehoľníkov, ktorí sa ešte v Orlovej nachádzali, musel odložiť svoje plány až do roku 1560.

Priazeň kniežata a kríza vtedajšej západnej cirkvi, s ktorou sa stretlo aj Tešínske kniežatstvo, prispievali k rozvoju reformácie. Zavedenie reformácie v kniežatstve malo veľký vplyv na život spoločnosti a viedlo k jej premenám. V druhej polovici 16. storočia sa v Tešíne okrem farskej školy objavila aj druhá – latinská škola. Tato skutočnosť mala pozitívny vplyv na rozvoj mládeže, ktorá získala väčšie šance pokračovať vo vzdelávaní na univerzitách. V tejto dobe chlapci smerovali na západoeurópske univerzity, napríklad vo Frankfurte nad Odrou, Wittenbergu alebo Lipsku.

Príklad kniežata a jeho rozhodnutie sa pre luteránsku vieru ovplyvnilo aj konanie miestnej šľachty (s výnimkou iba niekoľkých rodín) a tiež aj ľud kniežatstva. Veľmi významnou udalosťou na ceste posilne-

ma (1524–1579). Nie známej konkrétnej daty konversji sameho księcia – o zmenách religijných v księstwie świadczą jego poczynania. Tuż po objęciu władzy doprowadził do sekularyzacji opustoszałych cieszyńskich klasztorów – ostatni zakonnik opuścił klasztor franciszkanów w 1542 roku, zaś dominikanie opuścili Cieszyn w pierwszej połowie 1545 roku. Nie jest jasne, jaki był powód braku powołań zakonników do cieszyńskich klasztorów – czy był to wpływ Reformacji i zrzucanie przez zakonników habitów, czy też skutek kryzysu trapiącego średniowieczny Kościół zachodni. A może przyczyny były jeszcze inne. Książę postanowił postąpić tak samo z majątkiem zakonu benedyktynów tyńieckich z Orłowej, jednak ze względu na opór zakonników, którzy wciąż przebywali w Orłowej, musiał odsunąć swoje plany w czasie do 1560 roku.

Przychylność księcia oraz kryzys ówczesnego Kościoła zachodniego dotyczący również księstwo cieszyńskie sprzyjały rozwojowi Reformacji. Wprowadzenie Reformacji do księstwa doprowadziło do głębokich przemian społecznych i znacząco przyczyniło się do rozwoju tych ziem. W drugiej połowie XVI wieku w Cieszynie obok szkoły parafialnej pojawiła się druga – łacińska. To podniosło poziom edukacji młodzieży, dając im większe szanse na kontynuowanie nauki na uniwersytetach. W tym

Opis cirkevnej a školskej ordinácie z r. 1584
kňažnej Sidónie Kataríny.

Odpis ordynacji kościelnej i szkolnej z 1584
r. księżnej Sydonii Katarzyny.

[BIAT]

nia a usporiadania náboženskej situácie v kniežatstve bolo vydanie cirkevnej ordinácie, ktorú vydal knieža Václav III. Adam 21. januára 1568. Tento dokument bol súborom právnych predpisov, ktoré mali usporiadať záležitosti spojené s fungovaním evanjelickej cirkvi v Tešínskom kniežatstve. V úvode ordinácie, ktorá sa nazýva aj Cirkevný poriadok Václava III. Adama čítame: „My, Václav, z Božej milosti na Sliezsku knieža tešínsky a Veľkého Glogova... uznávame a považujeme za veľmi potrebné kresťanskú reformáciu náboženstva v našom Tešínskom kniežatstve vykonať...“. Vydaná ordinácia sa skladá z úvodu a deviatich krátkych článkov, ktoré prinášajú všeobecné pokyny týkajúce sa cirkevných obradov, napr. článok I. o krste, článok II. o spovedi, III. o sviatosti oltárnej (eucharistii), alebo posledný IX. o pohreboch, čiže pochovávaní zomrelých. Rozvoj reformácie v kniežatstve spôsobil, že pred smrťou kniežaťa Václava III. Adama v roku 1579, skoro všetkých 50 farností v Tešínskom kniežatstve už vykonávalo pobožnosti v luteránskom duchu. Po smrti kniežaťa vládla v mene maloletého syna Adama Václava (1574–1617) vdova kňažná Sidónia Katarína (ok. 1550–1594). Počas jej vlády novelizovala a vydala v roku 1584 cirkevnú ordináciu svojho manžela, ktorú doplnila ďalšími článkami, okrem iného týkajúcimi sa školstva a príslušnej úrovne výučby mládeže.

časie chłopcy chętniej kierowali swe kroki na uniwersytety zachodniej Europy – do Frankfurtu nad Odrą, Wittenbergi czy Lipska.

Za príkladom księcia luteranizm przyjęła miejscowa szlachta – za wyjątkiem kilku rodzin – a w dalszej kolejności ludność księstwa. Bardzo istotnym wydarzeniem na drodze do ugruntowania i uporządkowania sytuacji religijnej było wydanie przez księcia Wacława III Adama 21 stycznia 1568 roku ordynacji kościelnej, czyli przepisów prawnych regulujących sprawy związane z funkcjonowaniem Kościoła ewangelickiego w księstwie cieszyńskim. We wstępie do ordynacji, która jest też zwana Porządkiem kościelnym Wacława III Adama, czytamy: My Wacław, z Bożej łaski na Śląsku książę cieszyński i Wielkiego Głogowa i t.d. Uznaliśmy i uważyli za wielce potrzebne chrześcijańską Reformację religii i nabożeństwa w naszym Księstwie Cieszyńskim przeprowadzić[...]. Wydana ordynacja składa się ze wstępu i dziewięciu związanych artykułów dających ogólnie wskazówki dotyczące obrzędów kościelnych, np. artykuł I o chrzcie, artykuł II o spowiedzi, artykuł III o sakramencie ołtarza (Komunii Świętej), a ostatni IX o pogrzebie, czyli pochówku zmarłych.

Tuż przed śmiercią księcia Wacława III Adama w 1579 roku niemal we wszystkich 50 parafiach księstwa cieszyńskiego odprawiano nabożeństwa w duchu

A tak v článku XVI. bolo zapísané: „Aby aj v budúcnosti boli školy riadne spravované, pretože boli preto založené a zariadené, aby sa učilo Božiemu slovu, jazyku, poslušnosti a cnostiam, tieto sa zachovali a tiež, ako dar Bohom zverený, sa odovzdávali potomkom, je povinnosťou našich kazateľov, všetkých spoločne aj každého osobitne, s veľkou starostlivosťou a usilovne sa zaoberať školami, spoločne s Radou obsadzovať ich statočnými osobami, ktoré majú dobré osvedčenie učenia, života a konania... Na povzbudenie chlapcov (do školy v tejto dobe chodili iba chlapci) kvôli väčšej usilovnosti môže sa tým, ktorí pri skúškach vyniknú, dať ako darček – groš, alebo niečo málo z kostolnej pokladnice...“. Sidónia Katarína kúpila tiež pozemok pre cintorín, na ktorom bol koncom 16. storočia postavený malý kostolík Svätej Trojice, ktorý existuje dodnes.

Po smrti Sidónie Kataríny a dovŕšení plnoletosti začal v kniežatstve vládnuť jej syn Adam Václav. Mladé knieža vychovávané v evanjelickom duchu zo začiatku podporovalo luteránstvo v svojich privilégiách pre mestá Jablunkov (1596), Tešín (1598) a Strumień (1604), v ktorých sa im zaručovalo po všetky časy luteránstvo. Privilégiá hlásali, že knieža nebude tolerovať iné vyznanie ako výhradne evanjelické a pobožnosti, kázne, udeľovanie sviatostí sa má konať iba

luteránskym. Po smierci księcia rządu w imieniu jego małoletniego syna Adama Wacława (1574–1617) sprawowała księżna wdowa Sydonia Katarzyna (ok. 1550–1594). W czasie swych rządów znowelizowała ordynację kościelną męża (1584), uzupełniając ją o kolejne artykuły, m.in. dotyczące szkolnictwa i odpowiedniego poziomu nauczania młodzieży. I tak w artykule XIV zapisano: *Ażeby także w przyszłości szkołami należycie się kierowało, ponieważ dlatego zostały założone i urządzone, ażeby się słowa Bożego, języka, karności i cnoty nauczało, zachowało także i jako dar powierzony przez Boga przeszczepiało na potomnych, winni nasi kaznodzieje wszyscy razem i każdy z osobna z wielką sumiennością i pilnością zająć się szkołami, wspólnie z Radą obsadzać dzielnymi osobami, mającymi dobre świadectwo nauki, życia i postępowania[...]* *Ażeby zaś chłopców pobudzić do większej pilności, można tym którzy przy egzaminie wyróżniają się z pośród innych dać jako upominek – grosz, albo coś nie coś ze skarbnicy kościelnej.* Sydonia Katarzyna zakupiła też ziemię pod cmentarz, na którym pod koniec XVI wieku wybudowano niewielki kościółek Świętej Trójcy – stojący do dziś.

Po smierci Sydonii Katarzyny i uzyskaniu pełnoletności rządu w księstwie cieszyńskim objął Adam Wacław. Młody książę, wychowany w duchu protestanc- kim, początkowo wspierał luteranizm, wydając przy-

podľa augsburského vyznania. Tak v privilegii pre Strumień čítame: „... knieža ani jeho nástupcovia, majitelia strumieňského panstva nemajú v meste a pod mestom žiadnych iných kňazov a učiteľov Božieho slova povolávať a prijímať do kostolov a škôl, ako tých, ktorí by boli pravého a verného evanjelického vyznania a učili podľa prorockých kníh a svätého Kristovho Evanjelia a jeho svätých evanjelistov a apoštolov a podľa augsburského vyznania... A rozhoduje, aby boli kázne v týchto kostoloch a takisto, aby „kírmenie“ Pána Ježiša Krista (prijímanie) bolo podávané ako telo a krv každému človekovi a evanjelickými obradmi s Božím slovom boli pobožnosti vykonávané teraz aj po všetky časy.“

Okrem toho priviedol v roku 1599 zo Žiliny do Tešína za farára a dekana kňaza Timoteja Lovčá- niho (?–1631) pochádzajúceho zo Zvolena na Slovensku, ktorý túto službu plnil do roku 1611 a neskôr ešte v rokoch 1619–1624. Avšak oddanosť kniežaťa Adama Václava evanjelickej cirkvi netrvala príliš dlho a ude- lené privilégiá rýchlo stratili svoj význam.

Začiatkom 17. storočia rástlo v habsburskej mo- narchii náboženské napätie. Nepochybne to ovplyvnila vnútorná politika cisárskej rodiny Habsburgovcov, čo sa prejavilo aj v náboženských vzťahoch v Sliezsku. Vidieť to v zmenách na stolci vratislavských biskupov,

wileje dla miast: Jabłonkowa (1596), Cieszyna (1598) i Strumienia (1604), w których gwarantował po wszystkie czasy wyznanie ewangelickie. Przywileje głosiły, że książę nie będzie tolerował innego wyznania niż ewangelickie, a nabożeństwa, kazania, udzielanie sakramentów odbywać się ma tylko według wyznania augsburskiego. W przywileju dla Strumienia czytamy: [...] w kościołach żadnych innych księży i nauczycieli Słowa Bożego powoływać i przyjmować do kościołów i szkół niż tych, którzy by byli prawego i wiernego nauczania ewangelickiego i nauczali według pism świętych proroków i świętej Ewangelii Chrystusowej i jego świętych ewangelistów i apostołów i według Konfesji Augsburskiej[...] Także sakrament Chrztu Świętego i ceremonie ewangelickie ze Słowem Bożym były sprawowane teraz i po wszystkie czasy [...]. Adam Wacław sprowadził też z Żyliny do Cieszyna w 1599 roku na stanowisko proboszcza i dziekana ks. Tymoteusza Łowczanego (?–1631) rodem ze Zwolenia na Górnych Węgrzech (obecnie na terenie Słowacji), który pełnił tę służbę do 1611 roku, a później jeszcze przez krótki czas od 1619 do 1624 roku. Jednakże przywiązanie księcia Adama Wacława do Kościoła ewangelickiego nie trwało zbyt długo, a wydane przywileje wkrótce przestały obowiązywać.

Na początku XVII wieku w monarchii habsburskiej nasilały się napięcia wyznaniowe, na co

ktorý bol koncom 16. storočia a počiatkom 17. storočia obsadzovaný stále silnejšími priaznivcami protireformácie, akými boli napr. biskup Marcin Gerstmann (1527–1585), alebo biskup Karol Habsburg (1590–1624). Na druhej strane protestanti boli stále podporovaní sliezkymi svetskými kniežatami.

Pôsobenie cisára Rudolfa II. (1552–1612) zamerané na rozbitie jednoty protestantských sliezkych svetských kniežat sa ukázalo ako účinné. Prvý prelom ich jednoty nastal po tom, ako na katolícku vieru konvertovalo tešínske knieža Adam Václav spolu s rodinou, čo sa stalo počas vianočných sviatkov roku 1609. Táto udalosť znamenala pre reformáciu na Tešínskom Sliezsku zásadný prevrat, nakoľko išlo o začiatok procesu rekatolizácie Tešínskeho kniežatstva a stala sa počiatkom protireformácie v Tešínskom Sliezsku. Protesty vedenia mesta Tešín zaskočeného rozhodnutím kniežaťa nepomohli, ani keď sa odvolávali na skôr udelené privilégia zaručujúce luteránskemu vyznaniu privilegovanú pozíciu. Knieža požiadal o predloženie dokumentu, ktorý následne vlastnoručne rozrezal a odoslal mestskej rade v kalichu. Panovník vyhnal v roku 1611 z mesta evanjelických kňazov vrátane dekana Timoteja Lovčániho. Po konverzii kniežaťa na katolícku vieru odišli z mesta aj učitelia latinskej školy, ktorá bola týmto krokom zatvorená.

niewątpliwie miała wpływ polityka wewnętrzna prowadzona przez cesarską rodzinę Habsburgów. Sytuacja ta rzutowała również na relacje wyznaniowe na Śląsku. Pod koniec XVI i na początku XVII wieku na stanowiskach biskupów wrocławskich zasiadali coraz żarliwsi zwolennicy kontrreformacji, np. biskup Marcin Gerstmann (1527–1585) czy biskup Karol Habsburg (1590–1624). Z drugiej strony protestantów nadal wspierali świeccy książęta śląscy. Działania cesarza Rudolfa II Habsburga (1552–1612) mające na celu rozbitcie jedności wśród śląskich protestanckich książąt okazały się skuteczne. Pierwszy wyłom nastąpił po konwersji na katolicyzm cieszyńskiego księcia Adama Waclawa i jego rodziny, co miało miejsce w okresie świąt Bożego Narodzenia w 1609 roku. Wydarzenie to stało się punktem zwrotnym, gdyż od tego momentu rozpoczął się proces rekatolizacji księstwa cieszyńskiego będący początkiem kontrreformacji na Śląsku Cieszyńskim. Na nic się zdały protesty władz miasta Cieszyna zaskoczonych decyzją księcia i powołujących się na wydane uprzednio przywileje gwarantujące wyznaniu luterzańskiemu dominującą pozycję. Adam Waclaw podobno zażądał przedstawienia dokumentu, który następnie miał własnoręcznie pociąć i odesłać radzie miasta w kielichu. W 1611 roku książę wypę-

V roku 1617 umiera Adam Václav a fakt, že jeho syn a následník trónu, knieža Fridrich Viliam nebol v túto dobu prítomný v kniežatstve, umožnil evanjelickým kňazom vrátiť sa do Tešína a Timotejovi Lovčánimu v roku 1619 opäť prijať miesto dekana. Príchod Fridricha Viliama do Tešína v r. 1624 situáciu evanjelikov v meste opäť skomplikoval, avšak v nasledujúcom roku knieža zomrelo. Oveľa lepšie postavenie mali evanjelici v okolitých panstvách protestantskej šľachty a v Bielskom šľachtickom panstve, ktoré bolo v rukách protestantskej rodiny Suňogovcov pochádzajúcej z Budatína neďaleko Žiliny na Slovensku.

Poslednou predstaviteľkou dynastie Piastovcov na tróne Tešínskeho kniežatstva bola sestra Fridricha Viliama, Alžbeta Lukrécia (1599–1653). Vládla v jednom z najťažších období v dejinách kniežatstva. V tejto dobe tu bolo veľmi cítiť dôsledky tridsaťročnej vojny (1618–1648), ktorá sa Tešínsku nevyhla. Kniežatstvo a jeho hlavné mesto boli dobývané protestantskými i katolíckymi vojskami, obyvateľstvo trpelo plienením, rabovaním a hladom, s ktorými prichádzali aj epidémie decimujúce spoločnosť. Pod nátlakom cisára vydala kňažná Lukrécia v roku 1629 náboženský štatút obmedzujúci práva evanjelikov, zakazujúci dávať im miesta v mestskej správe a prijímať ich do remeselníckych cechov. Nakoniec však štatút nebol dodržiavaný

dził z miasta ewangelickich księży, w tym dziekana Tymoteusza Łowczanego. Po konwersji księcia na katolicyzm miasto opuścili też nauczyciele szkoły łacińskiej, którą zamknięto.

Śmierć Adama Waclawa w 1617 roku, przy nieobecności następcy tronu, jego syna księcia Fryderyka Wilhelma (1601–1625), pozwoliła na powrót ewangelickich duchownych do Cieszyna, a ks. Łowczanemu na powtórne objęcie stanowiska dziekana w 1619 roku. Przybycie księcia Fryderyka Wilhelma do Cieszyna w 1624 roku ponownie skomplikowało sytuację ewangelików w mieście, jednakże następnego roku książę zmarł. Znacznie lepszą sytuację ewangelicy mieli w dobrach okolicznej szlachty protestanckiej oraz w bielskim państwie stanowym będącym w rękach protestanckiej rodziny Sunneghów wywodzącej się z zamku Budatin niedaleko Żyliny na ówczesnych Górnych Węgrzech.

Ostatnią przedstawicielką dynastii Piastów na tronie księstwa cieszyńskiego była siostra Fryderyka Wilhelma Elżbieta Lukrecja (1599–1653). Jej rządy przypadły na jeden z najtrudniejszych okresów w historii tych terenów. Coraz dotkliwiej odczuwano skutki wojny trzydziestoletniej (1618–1648), która nie ominęła ziemi cieszyńskiej. Księstwo i sama stolica były naprzemian zajmowane przez wojska protestanckie

Dokument kúpy domu v Tešíne Valentom Tranovským z r. 1587.

Dokument zakupu domu w Cieszynie przez Walentego Trzanowskiego z 1587 r.

[Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie]

a sama kňažná listami žiadala cisára o ponechanie časti práv evanjelikom vo vojnu a epidémioiu vyľudnenom kniežatstve. Napriek nepriaznivým podmienkam v čase smrti kňažnej Alžbety Lukrecie väčšina mešťanov, ale aj členovia cechov a mestskej rady boli zväčša protestantského vyznania.

Smrť poslednej predstaviteľky tešínskych Piastovcov spôsobila prechod Tešínskeho kniežatstva pod priamu vládu Habsburgovcov. Snahy a prosby tešínskych evanjelikov zasielané cisárovi Ferdinandovi III. Habsburskému (1608–1657) o udržanie niektorých kostolov neboli úspešné. V roku 1654 bola špeciálne ustanovená náboženská komisia na zrušenie všetkých protestantských kostolov v kniežatstve, čo viedlo k likvidácii právnych štruktúr evanjelickej cirkvi na dobu 55 rokov.

Rodinné korene Juraja Tranovského

Rodná dedina Třanovice, z ktorej pochádzajú predkovia kňaza Juraja Tranovského (ako aj jeho priezvisko), bola založená okolo polovice 14. storočia, hoci prvá informácia o dedine Třanovice pochádza z 10. augusta roku 1431 v kniežacej listine, kde je uvedený ako svedok istý Mikuláš z Třanovic, čo sú vlastne Třanovice. Odhaduje sa, že na začiatku

i katolíckie, čo mocno dávalo się we znaki mieszkańcom, cierpiącym z powodu grabieży, rozboju i głodu, a to sprzyjało rozwojowi epidemii dziesiątkujących ludność. Pod naciskiem cesarza w 1629 roku księżna Lukrecja wydała statut religijny ograniczający prawa ewangelików, zakazujący im obejmowania stanowisk we władzach miejskich, przyjmowania do prawa miejskiego oraz przyjmowania ich do cechów rzemieślniczych. Statut nie był przestrzegany, a sama księżna słała do cesarza listy w sprawie pozostawienia protestantom części praw w wyniszczonym wojną i epidemiami księstwie. Mimo niesprzyjających warunków w momencie śmierci księżnej Elżbiety Lukrecji większość mieszczan, a także członków cechów i władz miejskich była protestancka.

Śmierć ostatniej przedstawicielki rodziny Piastów cieszyńskich spowodowała przejście księstwa cieszyńskiego w bezpośrednie władanie rodziny Habsburgów. Starania cieszyńskich ewangelików o utrzymanie części kościołów i prosby kierowane do cesarza Ferdynanda III Habsburga (1608–1657) nie nie wskórały. W 1654 roku specjalnie powołana Komisja Religijna doprowadziła do zamknięcia wszystkich protestanckich kościołów w księstwie, co w efekcie oznaczało likwidację prawnych struktur Kościoła ewangelickiego na okres 55 lat.

16. storočia žilo v Třanoviciach asi osem rodín a tak v dedine za predpokladu, že sa jedna rodina skladala asi zo siedmich osôb, mohlo žiť od 50 do 80 ľudí. Obyvatelia vtedajších dedín boli roľníci, pestovali najčastejšie žito, ovos alebo jačmeň a z domácich zvierat mali sliepky, kačice, husi a ovce. Dá sa preto predpokladať, že rovnaký musel byť aj poľnohospodársky život obyvateľov Třanovic.

Uvádzaný šľachtic Mikuláš z Třanovic ešte v prvej polovici 15. storočia predal Třanovice rytierovi Machnikovi z Třinca. Následne boli Třanovice pravdepodobne majetkom tešínskych kniežat a neskoršie prešli do rúk neznámeho šľachtica. Koncom dvadsiatych rokov 16. storočia patrili Třanovice šľachtickej rodine Čelovcov z Čechovic, ktorá v roku 1533 dedinu predala inej šľachtickej rodine, Tlukovcom z Tošonovic.

Zavedenie reformácie panovníkom Tešínskeho kniežatstva spôsobilo, že šľachtické rodiny z okolia nasledovali jeho príklad. Rovnako to zrejmé muselo byť aj s vtedajšou rodinou Tlukovcov z Tošonovic, ktorá vlastnila okrem iného aj Třanovice. Bohužiaľ, nevieme veľa o náboženskom živote dediny, okrem toho, že sa na jej území nachádzal filiálny drevený kostolík, v ktorom vykonávali pobožnosti kňazi z blízkeho Hnojníka. Nevieme ani, ako sa uskutočňoval proces reformy cirkvi medzi obyvateľstvom. Avšak v tejto ne-

Rodzinne korzenie Jerzego Trzanowskiego

Wieś Trzanowice, z ktorej wywodzą się przodkowie ks. Jerzego Trzanowskiego oraz jego nazwisko, najpewniej została założona około połowy XIV wieku, chociaż pierwsza źródłowa informacja o tej miejscowości pochodzi z 10 sierpnia 1431 roku z ksiązęcego dokumentu, gdzie występuje jako świadek niejaki Mikołaj z Trzankowic – czyli właśnie z Trzanowic. Szacuje się, że na początku XVI wieku Trzanowice zamieszkiwało około ośmiu rodzin – zakładając, że jedna rodzina składała się z około siedmiu osób, wieś mogła liczyć od 50 do 80 osób. Mieszkańcy ówczesnych wsi zajmowali się rolnictwem – pola obsiewali najczęściej żytem, owsem lub jęczmieniem, a ze zwierząt domowych hodowali głównie kury, kaczki, gęsi i owce. Zapewne nie inaczej wyglądało życie rolnicze mieszkańców Trzanowic.

Wspomniany szlachcic Mikołaj z Trzankowic w pierwszej połowie XV wieku sprzedał Trzanowice rycerzowi Machnikowi z Trzyńca. Następnie Trzanowice prawdopodobnie były własnością ksiąząt cieszyńskich, później przeszły w ręce nieznanego z imienia szlachcica, a pod koniec lat 20. XVI wieku należały do szlacheckiej rodziny Czelów z Czechowic,

nápadnej a nie príliš veľkej dedine má svoje korene jeden z najvýznamnejších stredoeurópskych intelektuálov a básnikov prvej polovice 17. storočia – kňaz Juraj Tranovský.

Prvým predkom kňaza Juraja Tranovského, ktorého poznáme, bol jeho prastarý otec Adam, roľník a richtár v Třanoviciach. O svojom prastarom otcovi napísal Juraj Tranovský vo svojich spomienkach nazvaných *Coronis ad posteritatem*, ktoré sa nachádzajú na konci tretej časti ôd vydaných v meste Brzeg v roku 1629 pod názvom *Odarum sacrarum sive hymnorum Georgii Tranosci Teschinensis [...] Libri tres (Tri knihy nábožných ód)*, kde hovorí: „... zaznamenávam, že dedo otca, stotiročný Adam, roľník a richtár v Třanoviciach, dal svojim deťom priezvisko od rodnej dediny, v ktorej Tranovskí žili po generácii. Bol veľkým spevákom piesní a so spevom na ústach odišiel zo sveta. Rovnako ako labuť si vyspieva svoju smrť. Miloval harfu a vlastný spev spojoval s jej hlasom, srdcom a ústami spieval: Ježišu, večný Bože, skala mojej nádeje, obrana najbezpečnejšia v každej chvíli života, Ježišu, večný Bože [...]”.

Tento krátky fragment spomienok môže svedčiť o tom, že sa Juraj narodil ešte za života starého Adama, ktorý sa dožil až stoti rokov. Dá sa predpokladať, že v Třanoviciach, kde bol richtárom, sa Adam

która v 1533 roku spriedala vieš inej rodine szlacheckiej – Tlukom z Toszonowic.

Po wprowadzeniu przez księcia Wacława Adama Reformacji do księstwa cieszyńskiego za jego przykładem poszła okoliczna szlachta. Podobnie musiało być z ówczesną rodziną Tluków z Toszonowic, właścicielami m.in. Trzanowic. Niestety niewiele wiemy o życiu religijnym wsi oprócz tego, że na jej terenie znajdował się filiálny drewniany kościółek, w którym nabożeństwa odprawiali księża z pobliskiego Gnojnika. Nie wiemy też, jak przebiegał proces reformy Kościoła wśród mieszkańców. Jednakże z tej niepozornej, niewielkiej wsi wywodzi się jeden z najwybitniejszych intelektualistów i poetów środkowoeuropejskich pierwszej połowy XVII wieku – ks. Jerzy Trzanowski.

Pierwszym znanym nam przodkiem ks. Jerzego Trzanowskiego był jego pradziadek Adam – rolnik i wójt w Trzanowicach. O swoim pradziadku ks. Trzanowski wspominał w swego rodzaju pamiętniku zatytułowanym *Coronis ad posteritatem (Słowa dla potomnych)*, który opublikował w trzeciej części swych ód wydanych w Brzegu w 1629 roku: *Odarum sacrarum sive hymnorum, Georgii Tranosci Teschinensis [...] Libri tres (Trzy księgi świętych ód nabożnych lub hymnów Jerzego Trzanowskiego cieszyńskiego)*. Pisał tam: zaznaczam, że dziadek ojca sto trzy letni Adam,

Súčasná budova v Tešíne na mieste, kde stál dom Tranovských.

Dzisiejsza kamienica w Cieszynie w miejscu gdzie stał dom Trzanowskich.

[Foto: Marcin Gabryś]

tešil veľkej úcte. Pozornosť si zaslúži aj nábožnosť rodiny Adama, v ktorej sa denne spievali náboženské piesne. Toto ovzdušie muselo zohrať zásadnú úlohu pri výchove budúceho kňaza.

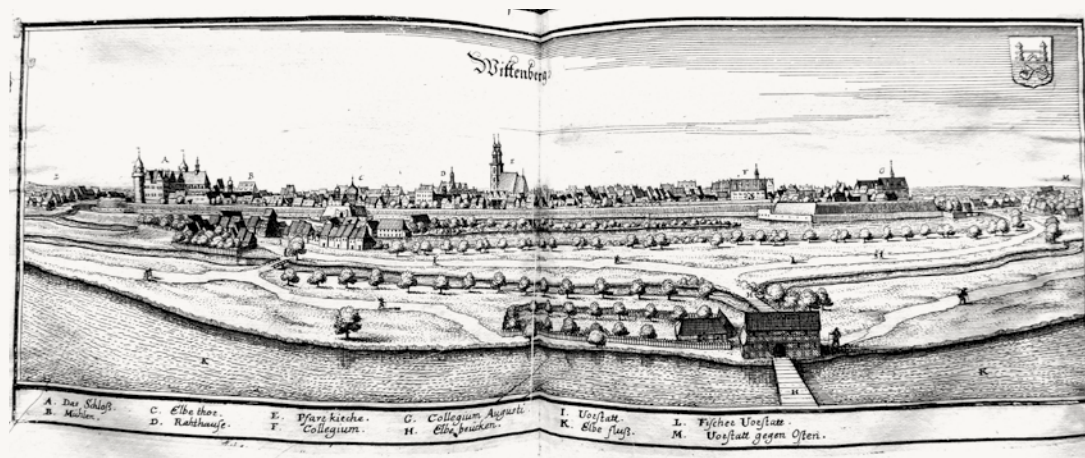
Keď otec Juraja, Valentín Tranovský, nemohol ostať v rodnej dedine, kde pravdepodobne jeden z jeho starších bratov prevzal rodinné hospodárstvo, presťahoval sa do Tešína. Dá sa predpokladať, že do Tešína prišiel už v mladom veku, aby sa vyučil remeslu a následne sa stal majstrom kotlárskeho cechu (výroba kotlov, panvíc a varníc pre pivovary). Valentín sa oženil s Hedvigou Zentkovou, ktorá pochádzala z dediny Smilovice (dnes Česká republika) nachádzajúcej sa v blízkosti Třanovic. Môžeme predpokladať, že sa Valentínovi nevodilo zle, keď v roku 1587 kúpil veľký dom priamo v centre mesta. Nachádzal sa na rohu dnešnej ulice Głęboka (vtedy ulica Poľská) a námestia Stary Targ, hneď vedľa pivovaru Tomáša a Doroty Mazurkovcov. Odkúpil ho za čiastku 260 toliarov platených v splátkach do roku 1593.

Na Veľký piatok 27. marca sa narodil syn Juraj, prvé dieťa Valentína a Hedvigy. Nebolo to ich jediné dieťa, avšak z veľkého množstva súrodencov prežili obdobie detstva iba Juraj a tri jeho sestry Eva, Anna a Zuzana.

Juraj začína svoje vzdelávanie doma, kde sa učil slová náboženských piesní spievaných ro-

rolník i wójt w Trzanowicach, dał dzieciom swoim nazwisko od rodzinnej wioski, w której Trzanowscy zamieszkiwali przez pokolenia. Był on pieśniarzem wielkim i z śpiewem na ustach zszedł z świata. Podobnie jak łabędź wyśpiewa sobie śmierć swoją. Kochał się w harfie i własne pienia łącząc z jej głosem sercem i usty śpiewał: Jezusie, wieczny Boże, skało mej nadziei, obrono najbezpieczniejsza w każdej życia chwili, Jezusie, wieczny Boże. Ten krótki fragment wspomnień może świadczyć o tym, że Jerzy urodził się jeszcze za życia sędziwego Adama, który dożył aż 103 lat. Zapewne Adam cieszył się dużym szacunkiem w Trzanowicach, gdzie piastował stanowisko wójta. Zwraca też uwagę pobożność rodzinnego domu Adama, w którym na porządku dziennym był śpiew pieśni religijnych. Ta atmosfera z pewnością odegrała istotną rolę w wychowaniu przyszłego księdza.

Ojciec Jerzego, Walenty Trzanowski, nie mogąc zostać w rodzinnej wsi – prawdopodobnie rodzinne gospodarstwo przejął któryś z jego starszych braci – przeprowadził się do Cieszyna. Zapewne przeprowadził się już w młodym wieku, aby tam wyuczyć się zawodu – został mistrzem cechu kotlarskiego (wyrabianie kotłów, rondli oraz aparatury gorzelniczej dla browarów). Walenty pojął za żonę Jadwigę Ziętek pochodzącą ze wsi Śmiłowice (dziś na terenie

Wittenberg 1. pol. 17. stor.

Wittenberga 1. połowa XVII wieku.

[M. Z. [Martin Zeiller] Topographia superioris Saxoniae Thuringiae, Misniae Lusatiae etc... herausgegeben und verlegt durch Matthaeum Merian in Franckfurt, 1650. BlAT]

dinou. Následne chodil do školy v rodnom meste, kde v súlade s odporúčaniami cirkevnej a školskej ordinácie kňažnej Sidónie Kataríny: „...biblické knihy prorokov a apoštolov, v súlade s Augsburským vyznaním a dielami Luthera, vzdelávali a vyučovali žiakov a poslucháčov v školách s pomocou Lutetrovho katechizmu...“. Snaha zaistiť prvorodenému synovi dobré vzdelanie a finančné možnosti rodičov umožnili, že bol v roku 1603, vo veku iba jedenástich rokov, mladý Juraj poslaný do latinskej školy do mesta Guben v Dolných Lužiciach, ktoré je vzdialené od Tešína štyristo kilometrov. Do tejto školy chodil viac ako rok, potom bol poslaný ešte ďalej, až do mesta Kołobrzeg nad Baltským morom, kde začal na jeseň roku 1605 ďalšiu etapu svojho vzdelávania. Tam, šesťsto kilometrov od rodného domu, získal hlbkovú znalosť nemeckého jazyka a latinčiny, čím sa zároveň pripravoval aj na štúdium na univerzite. Odtiaľ putoval do Wittenbergu, kde sa 13. apríla roku 1607, keď mal pätnásť rokov, zapísal na tamojšiu univerzitu a začal štúdium filozofie a teológie.

Na v tej dobe už vychýrenej univerzite vo Wittenbergu sa Juraj Tranovský zoznamuje s teológiou, ale aj s klasickou filológiou, latinskou poéziou, poetikou a rétorikou, ktoré prednášali významní profesori, napr.: Adam Theodor Siber, Erasmus Schmidt

Republiki Českej) ležacej neďaleko Trzanowic. Najvýraznejšie Walentemu muselo ísť powodzić w zawodzie nie najgorzej, gdyż w 1587 roku zakupił duży dom w samym centrum miasta – na rogu ulicy Głębokiej (wówczas ulica Polska) i Starego Targu tuż obok browaru – od Tomasza i Doroty Mazurków, za sumę 260 talarów splacanych w ratach do 1593 roku.

Jerzy, pierwsze dziecko Walentego i Jadwigi, narodził się w Wielki Piątek 27 marca 1592 roku. Trzanowscy mieli więcej dzieci, ale tylko Jerzy oraz jego trzy siostry – Ewa, Anna i Zuzanna – przeżyli okres dzieciństwa.

Jerzy rozpoczął edukację w domu, ucząc się słów pieśni religijnych śpiewanych przez domowników. Następnie uczęszczał do szkoły w rodzinnym mieście. Nauka odbywała się zgodnie z zaleceniami zawartymi w ordynacji kościelnej i szkolnej księżnej Sydonii Katarzyny. Korzystano z: pism biblijnych, prorockich i apostoelskich, zgodnie z Konfesją Augsburską i pismami Lutera [...] przy pomocy katechizmu Lutera. Zapewnienia dobrego wykształcenia pierworodnemu synowi oraz możliwości finansowe rodziców sprawiły, iż w 1603 roku – w wieku zaledwie 11 lat – młody Jerzy został wysłany do szkoły łacińskiej w odległym od Cieszyna o przeszło 400 km Gubinie na Dolnych Łużycach. Do szkoły w Gubinie uczęszczał ponad rok, po czym wysłano go jeszcze dalej, bo aż do Kołobrzegu nad Mo-

Praha 1. pol. 17. stor.

Praha 1. połowa XVII wieku .

[M. Z. [Martin Zeiller] Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae etc... an Tag gegeben undt verlegt durch Matthaeum Merian, Franckfurt, 1650. BIAJ]

alebo Friedrich Taubmann. Práve vo Wittenbergu budúci poet a veľký tvorca piesní začal s prvými pokusmi svojej tvorby. Tu počas štúdia vznikla jeho prvá pieseň Ježíši, dárce milosti, Zprostiteli všech žalostí, Prosím, rač se bez prodlení Skloniti k mému modlení: K dobrotě tvé se utíkám, Neb nevím než k Tobě nikam. (Cithara sanctorum, Presspurk 1827, č. 502).

V roku 1611 devätnásťročný Juraj ukončil štúdium a zrejme sa chcel vrátiť do svojho rodného mesta. Rýchlo však musel zmeniť plány, pretože práve v tejto dobe v Tešínskom kniežatstve nastali radikálne zmeny spojené s konverziou kniežata Adama Václava na katolícku vieru, čo spôsobilo vyhnanie evanjelických kňazov a učiteľov z mesta. V takej situácii musel absolvent evanjelickej teológie hľadať šťastie ďaleko od rodnej krajiny. Začal pracovať ako učiteľ v latinskej škole pri Kostole sv. Mikuláša na Malej Strane v Prahe.

Vo vtedajšej Prahe, hlavnom meste Českého kráľovstva, sa Juraj stretol s umeleckou a intelektuálnou elitou zhromaždenou okolo najstaršej vysokej školy strednej Európy (dnešná Univerzita Karlova) a cisárskeho dvora na pražských Hradčanoch. Tieto kontakty ovplyvnili ďalší život mladého učiteľa, ako aj jeho vznikajúce latinské básne. V hlavnom meste Čiech nebol príliš dlho, pretože už na jar roku 1612 si ho všimol jeden z najdôležitejších hodnostárov cisára

rzem Bałtyckim, gdzie jesienią 1605 roku rozpoczął kolejny etap swej edukacji. Tam – 600 km od rodzinnego domu – zdobył gruntowną znajomość języka niemieckiego i łaciny, by w odpowiedni sposób przygotować się do podjęcia nauki na uniwersytecie. Z Kołobrzegu powędrował do Wittenbergi, gdzie 13 kwietnia 1607 roku – mając 15 lat – rozpoczął studia filozoficzne i teologiczne.

Na rozslawionym już uniwersytecie w Wittenberdze Jerzy Trzanowski zapoznał się nie tylko z teologią, ale też z filologią klasyczną, poezją łacińską, poetyką i retoryką, wykładanymi przez znakomitych profesorów, takich jak: Adam Theodor Siber (1563–1616), Erasmus Schmidt (1570–1637) czy Friedrich Taubmann (1565–1613). Właśnie w Wittenberdze miały miejsce pierwsze próby twórczości pieśniarskiej późniejszego wielkiego pieśniarza i poety. To tam w trakcie studiów powstała jego pierwsza pieśń: Jezusie dawco miłości,/ co wysłuchiwasz żałości,/ Proszę racz bez odwlekania/ Słuchać modlitwy wołania./ Uciekam się wciąż do Ciebie,/ w żywota mego potrzebie. (Cithara sanctorum, Presspurk 1827, pieśń nr 502).

W 1611 roku dziewiętnastoletni Jerzy ukończył studia i zapewne zamierzał wrócić do swego rodzinnego miasta. Jednak musiał szybko zmienić plany, gdyż właśnie w tym czasie w księstwie cieszyńskim nastąpiły radykalne zmiany związane z konwersją księcia

Olešnica 1. pol. 17. stor.

Olešnica 1. połowa XVII wieku.

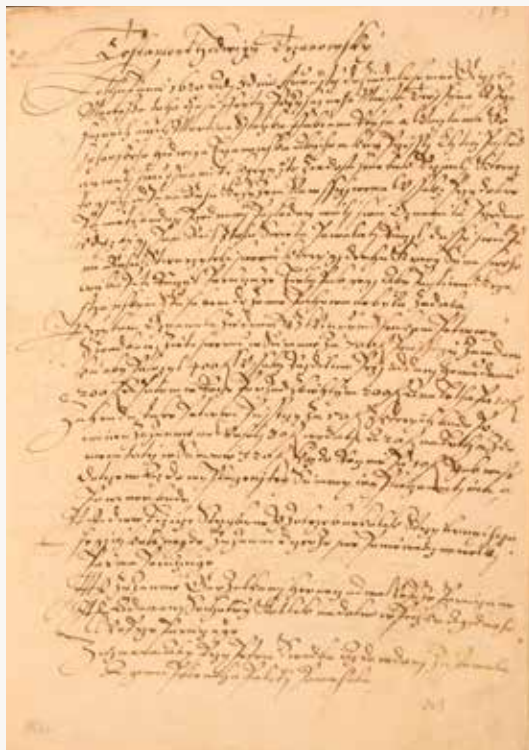
[M. Z. [Martin Zeiler] Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae etc... an Tag gegeben undt verlegt durch Matthaeum Merian, Franckfurt, 1650. BiAT]

Rudolfa II., Ján Juraj zo Švamberka (1548/1555–1617), ktorý zamestnal talentovaného Juraja Tranovského ako súkromného učiteľa svojho syna Adama II (?–1664). Tranovský odišiel na zámok v Třeboni, kde učil mladého Adama do marca roku 1613, za čo dostával odmenu v podobe 40 kôp grošov a oblečenia. Mohol tiež zrejme využívať jednu z najväčších a najcennejších vtedajších knižníc v Čechách, ktorá obsahovala viac ako jedenásťtisíc kníh a rukopisov a nachádzala sa práve na zámku v Třeboni.

Následne Juraj odišiel na ďalšiu cestu približujúcu ho k jeho rodnej zemi a to tak, že sa od jesene roku 1613 stal rektorom školy v Holešove na Morave. V roku 1615 sa následne na prosbu pána Jána Ditricha zo Žerotína (?–1628) presťahoval do Valašského Meziříčí na Morave, kde býval ďalších desať rokov a v tomto meste sa stal rektorom a učiteľom tunajšej školy. Vo veku dvadsaťtri rokov, 26. mája roku 1615 sa oženil s Annou pochádzajúcou z opavskej rodiny Polanovcov z Polansdorfu. O necelý rok neskôr, 21. apríla roku 1616 sa stal ordinovaným kňazom v Olešnici okolo Vratislavy Wroclav. Táto ďalšia veľmi významná udalosť bola rovnako dôležitá ako fakt, že ostal farárom kostola vo Valašskom Meziříčí a v blízkom Krásne. V roku 1620 sa stal sekretárom evanjelického „konzistória“ v Olomouci.

Adama Waclawa na katolicizmus, čo spovedovalo vypudenie z mesta ewangelických kšięży i nauczycieli. W takiej sytuacji absolwent ewangelickiej teologii musiał szukać szczęścia z dala od rodzinnych stron. Rozpoczął pracę jako nauczyciel w szkole łacińskiej przy kościele św. Mikołaja na Małej Stranie w Pradze.

W ówczesnej Pradze, stolicy Królestwa Czech, Jerzy zetknął się z elitą artystyczną i intelektualną skupioną wokół najstarszej wszechnicy w Europie Środkowej (obecnie Uniwersytet Karola w Pradze) oraz dworu cesarskiego znajdującego się na Hradczanach. Kontakty te zaważyły na dalszych losach młodego nauczyciela, a także wpływały na pisane przez niego łacińskie wiersze. W stolicy Czech nie przebywał zbyt długo, bo już wiosną 1612 roku zdolny pedagog został dostrzeżony przez jednego z najważniejszych dostojników cesarza Rudolfa II, Jana Jerzego ze Švamberga (1548/1555–1617), który zatrudnił go na stanowisku prywatnego nauczyciela swojego syna Adama II (?–1664). Jerzy przeniósł się na zamek w Trzeboniu, gdzie uczył młodego Adama do marca 1613 roku, za co pobierał wynagrodzenie w wysokości 40 kop groszy oraz ubranie. Zapewne mógł też korzystać z jednej z największych i najcenniejszych ówczesnie bibliotek w Czechach, liczącej przeszło 11 000 ksiązek i rękopisów, a znajdującej się właśnie na zamku w Trzeboniu.

Testament Jadwigi Tranowskiej

Testament Jadwigi Trzanowskiej

[Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie]

Napriek mnohým povinnostiam, ktoré vyplývali z jeho povolania, preložil v roku 1620 do českého jazyka Augsburgské vyznanie. Vydal ho na vlastné náklady v Olomouci a bola to jeho prvá knižná publikácia, ktorú venoval vedeniu a obyvateľstvu rodného Tešína slovami: „... vzácnym, obozretným a starostlivým pánom, Pánu Primátorovi, Starostovi a Rade mesta Tešína...“. Augsburgské vyznanie malo byť podporou pre luteránov v dobách, keď sa rozvíjal konflikt spojený s rozpútaním tridsaťročnej vojny v roku 1618.

Nepokoje spojené s tridsaťročnou vojnou, hladomor a rabovanie postihovali široké oblasti vtedajšej Európy. Táto situácia narušila aj život mnohých obyvateľov Moravy. Už vo februári roku 1620 nečakane prišla do Valašského Meziříčí katolícka skupina ľahkej jazdy z Poľska, nazývaná lisovčiči, čo bol oddiel pod velením plukovníka Aleksandra Jozefa Lisowského (ok. 1575/1580–1616), známeho svojou krutosťou, plienením a rabovaním, ktorého poslal poľský kráľ Žigmund III. Vasa (1566–1632) ako podporu cisárovi Ferdinandovi II. Habsburskému (1578–1637). Po týchto, pre obyvateľov veľmi ťažkých udalostiach, odišiel v októbri roku 1620 kňaz Juraj do Tešína, kde zomrela jeho matka Hedviga, ktorá sa pred smrťou postarala o majetkové záležitosti. V testamente napísanom 3. augusta roku 1620 Hedviga (zrejme v tom čase už vdo-

Następnie Jerzy wyruszył w dalszą drogę zbliżającą go do jego rodzinnych stron – mianowicie od jesieni 1613 roku był rektorem szkoły w Holešovie na Morawach. W 1615 roku na prośbę Jana Dytrycha z Žerotina (?–1628) przeniósł się do Valašského Meziříčí na Morawach, gdzie przebywał przez następnych 10 lat. Początkowo był rektorem i nauczycielem w tamtejszej szkole. W wieku 23 lat, 26 maja 1615 roku poślubił Annę pochodzącą z opawskiej rodziny Polanów z Polansdorfu. Niespełna rok później, 21 kwietnia 1616 roku został ordynowany na księdza w Oleśnicy koło Wrocławia. To kolejne, jakże ważne wydarzenie było równoznaczne z objęciem probostwa kościoła w Valašském Meziříčí i w pobliskiej Krásno. W 1620 roku Jerzy został sekretarzem konsystorza ewangelickiego w Olomuńcu.

Mimo wielu obowiązków, jakie na nim spoczywały, w 1620 roku przełożył na język czeski Wyznanie augsburskie (Konfesję augsburską), którą wydał na własny koszt w Olomuńcu. Była to jego pierwsza publikacja książkowa, którą dedykował władzom i mieszkańcom rodzinnego Cieszyna: zacnym, roztropnym, a troskliwym panom, Panu Primatorowi, Burmistrzowi i Radzie Miasta Cieszyna. Wyznanie augsburskie miało być wsparciem dla luteran w trudnych dla nich czasach, gdy narastały napięcia związane z wybuchem w 1618 roku wojny trzydziestoletniej.

Bielsko, rok 1801.

Panorama Bielska z 1801 r.

[OTIPKA, Ernst. „Mnemosynon“ das ist die Bieltzer Stadt-Chronik aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts. W: Das Buch der Bieltz-Bialaer Chronika. Hrsg. R. E. Wagner. Posen 1938.]

va, keďže v listine nie je spomínaný manžel Valentín) rozdelila majetok vrátane domu v centre Tešína medzi zaťa Petra Svadbu, manžela Evy, druhého zaťa Adama Sochu Chodorovského, manžela Anny a ešte vtedy slobodnú, najmladšiu Zuzanu. V testamente Hedvivy sa neuvádza syn Juraj, čo je vysvetľované tým, že už ako mladý študent dostal časť majetku, ktorá bola použitá na zaistenie nákladného vzdelania.

Bitka na Bielej hore (8. 11. 1620) s katolíckym cisárskym vojskom, ktorú česká protestantská šľachta prehrala, viedla k hroznému teroru rozpuťtanému Habsburgovcami voči protestantom. České intelektuálne, spoločenské a kultúrne elity utrpeli veľké straty. Majetky protestantskej šľachty boli skonfiškované a cisárske vojská vyplienili celý rad miest. Stovky protestantov, ktorým sa podarilo ujsť pred stratou života, utiekali do Sliezska a Poľska. Tento teror viedol na niektorých miestach k vzburám, ktoré boli krvavo potlačené cisárskym vojskom. V roku 1621 vkročili do Valašského Meziříčí katolícke cisárske vojská, ktoré prišli utlmiť povstanie na Morave. Juraj Tranovský nečakal ani chvíľu a s farchavou manželkou Annou a dcérou Máriou sa skrýl v rodnom Tešíne. Tu sa narodilo aj jeho druhé dieťa Konštantín, ktoré dostalo meno podľa rímskeho cisára, ktorý ako prvý prijal kresťanstvo.

Niepokoje zviažane z vojnou tridsaťročnou, glód i grabeže preracaly sa przez rozlegle tereny ówczesnej Europy. Sytuacja ta zburzyła również spokój wielu mieszkańców Moraw. Już w lutym 1620 roku do Valašského Meziříčí niespodziewanie wpadła katolícka horda lekkiej jazdy z Polski, zwanej lisowczykami – był to oddział pułkownika Aleksandra Józefa Lisowskiego (ok. 1575/1580–1616), słynący z okrucieństwa, rabunku i grabieży, wysłany przez króla polskiego Zygmunta III Wazę (1566–1632) jako wsparcie dla cesarza Ferdynanda II Habsburga (1578–1637).

Po tych ciężkich dla mieszkańców wydarzeniach w październiku 1620 roku ks. Jerzy Trzanowski udał się do Cieszyna, gdzie zmarła jego matka Jadwiga, która przed śmiercią uregulowała sprawy majątkowe. W testamencie sporządzonym 3 sierpnia 1620 roku Jadwiga – zapewne już wdowa, gdyż nie ma w dokumencie wzmianki o jej mężu Walentym – podzieliła majątek, w tym dom w centrum Cieszyna, pomiędzy zięcia Piotra Swadbę, męża Ewy, drugiego zięcia Adama Sochę Chodururowskiego, męża Anny, i najmłodszą córkę Zuzannę, wówczas jeszcze niezamężną. Jerzy nie został wymieniony w testamencie Jadwigi, co tłumaczy się tym, że już w młodości otrzymał swoją część majątku, która pokryła kosztowne wykształcenie.

Po uplynutí takmer roka, keď sa situácia vo Valašskom Meziříčí upokojila, sa knáza Tranovský vrátil do svojho zboru na Morave, kde však bol na krátku dobu uväznený. Časté presuny vojsk, rabovanie a plienenie vyvolávali zdražovanie, hlad a veľkú biedu, ktoré dôsledkom boli epidémie decimujúce obyvateľstvo. V roku 1624 smrteľný mor prešiel aj cez Moravu a Valašské Meziříčí, kde v tej dobe zomrelo okolo 2000 ľudí vrátane dvoch Tranovského detí, druhého syna Eliáša a dcéry Márie. Prvý syn Konštantín narodený v Tešíne zomrel už skôr, preto Tranovskí opäť ostali sami.

V auguste roku 1624 vydal cisár príkaz, aby evanjelickí knázi opustili krajinu. Napriek tomuto ostal Tranovský so svojimi veriacimi ešte rok, až do roku 1625. Bohužiaľ, v tom istom čase nastal ďalší prechod cisárskych vojsk cez mesto, čo spôsobilo, že Juraj spolu s manželkou a novonarodeným synom Samuelom definitívne odchádza z Valašského Meziříčí a vracia sa opäť do Tešína.

V rodnom meste nezostal príliš dlho. Už koncom roku 1625 ho gróf Ján II. Suňog z Jesenice a Budatína (-1641), spolu s manželkou Annou Thurzovou z Oravy, povolali ako knáza na dvor do blízkeho Bielska. Následne prijal aj funkciu mestského knáza v Kostole sv. Mikuláša a to po odchode jeho predchodcu Lukáša Wenzeliusa z tejto služby v roku 1626.

Druzgocąca przegrana protestanckiej czeskiej szlachty z katolickimi wojskami cesarskimi w bitwie na Białej Górze (8 listopada 1620 roku) doprowadziła do strasznego terroru, jaki wobec protestantów zastosowali Habsburgowie. Skazano na śmierć dużą część elit intelektualnych, społecznych i kulturalnych Czech. Skonfiskowano majątki protestanckiej szlachty, a wojska cesarskie spustoszyły niejedno miasteczko. Setki protestantów, którzy uszli z życiem, uciekali na Śląsk i do Polski. Terror gdzieś tam spowodował bunt, krwawo tłumione przez Habsburgów. W 1621 roku do Valašského Meziříčí wkroczyły katolickie wojska cesarskie, które przybyły stłumić powstanie ludności Moraw. Nie czekając ani chwili, Jerzy Trzanowski z brzemenną żoną Anną i córką Marią schronił się w rodzinnym Cieszynie. W Cieszynie przyszło na świat jego drugie dziecko – syn Konstantyn – nazwane na cześć cesarza rzymskiego, który jako pierwszy przyjął chrześcijaństwo.

Po mniej więcej roku, gdy sytuacja w Valašském Meziříčí nieco się uspokoiła, Trzanowski powrócił do swojego zboru na Morawy, jednak został aresztowany i trafił na krótko do więzienia. Częste przemarsze wojsk, ich rabunki i grabieże powodowały drożyznę, głód i okrutną biedę, której efektem były epidemie dziesiątkujące ludność. W 1624 roku

Tridsaťročnej vojne sa nevyhlo ani Tešínske kniežatstvo, kde vojnové udalosti mali veľmi negatívny dopad na život obyvateľov. Situácia evanjelikov v kniežatstve sa stávala z roka na rok ťažšia, v dôsledku čoho Ján II. Suňog spolu s knázom Jurajom Tranovským opustili Sliezske a v roku 1628 sa im stalo útočiskom dnešné územie Slovenska.

Dedičstvo „slovanského Luthera“ v Tešínskom Sliezsku

Bohatá spisovateľská tvorba knáza Juraja Tranovského – preklady a vydanie Augsburského vyznania, vydanie latinských ód Odarum sacrarum sive Hymnorum..., zbierky modlitieb Phiala odoramentorum (Čaša kadidiel), spevníka Cithara sanctorum (Harfa svätých) – zohrala veľmi dôležitú úlohu v evanjelickom prostredí, kde prispievala ku prehĺbeniu a pretrvaniu viery v dobách ťažkého prenasledovania počas protireformácie i v neskorších rokoch relatívnej tolerancie až do dôb rovnoprávnosti evanjelickej cirkvi v Tešínskom Sliezsku.

Zvláštnu úlohu zohral spevník Tranovského, ktorý si rýchlo našiel vo vtedajšom Tešínskom kniežatstve svojich príjemcov, ktorým si vyslúžil titul slovanský Luther. Počas najtvrdšej protireformácie, keď mali

śmiertelny mór przeszedł także przez Morawy w tym i Valašské Meziříčí, w którym zmarło około 2000 ludzi, w tym dwoje dzieci Trzanowskiego – drugi syn Eliasz i córeczka Maria (pierwszy syn Konstantyn, urodzony w Cieszynie, zmarł wcześniej) – i Trzanowscy zostali sami.

W sierpniu 1624 roku cesarz wydał nakaz opuszczenia kraju przez ewangelickich księży. Mimo nakazu Trzanowski pozostał z wiernymi jeszcze przez rok – do 1625 roku. Niestety w tymże 1625 roku doszło do kolejnego przemarszu wojsk cesarskich przez miasto, co sprawiło, iż Jerzy z żoną i nowo narodonym synem Samuelem ostatecznie opuścili Valašské Meziříčí i udał się ponownie do Cieszyna.

W rodzinnym mieście nie został zbyt długo, gdyż już pod koniec 1625 roku hrabia Jan II Sunnegh z Jesenicy i Budatynia (?–1641) wraz z małżonką Anną z Thurzów z Bethlenfalva na Orawie powołali go na nadwornego księdza do pobliskiego Bielska. Następnie objął też funkcję miejskiego księdza przy kościele św. Mikołaja, po odejściu z tej służby w 1626 roku ks. Łukasza Wenzeliusa.

Ponieważ sytuacja ewangelików w księstwie stawała się z roku na rok coraz trudniejsza, Jan II Sunnegh wraz z ks. Jerzym Trzanowskim opuścili Śląsk w 1628 roku i schronili się na Górnych Węgrzech.

Múzeum Juraja Tranovského
v Tránoviciach.

Muzeum Jerzego Trzanowskiego
w Trzanowicach.

[Foto: Marcin Gabryś]

evanjelici zakázanú akúkoľvek náboženskú činnosť, tri knihy: Sväté písmo, Postily (tlačené alebo rukopisné zbierky kázní) a práve spevník kňaza Tranovského vytvárali základy náboženského života evanjelických rodín. Práve piesne Tranovského sa spievali na bohoslužbách usporadúvaných tajne ďaleko od miest a domov na skrytých miestach hôr a dolín, pri šumení riek a stromov, v tzv. lešných kostoloch, do ktorých prichádzali evanjelickí kňazi z dnešného územia Slovenska.

V roku 1709 evanjelici v Hornom Sliezske získali od cisára Jozefa I. Habsburského súhlas na postavenie jedného evanjelického kostola, ktorý bol vybudovaný (v súlade s cisárskym rozhodnutím) za múrmi Tešína. Ježišov kostol bol jediným evanjelickým kostolom pre túto oblasť a počet verných patriacich do farnosti prekročoval 40 000 osôb. Veriaci prichádzali na bohoslužby z väčších diaľok, niektorí aj zo sto kilometrov vzdialených miest. Prvý farár tešínskeho Ježišovho kostola, kňaz Ján Muthmann, píše v knihe „Wierność Bogu i Cesarzowi czasu powietrza morowego“ (Vernosť Bohu a cisárovi v čase morového povetria) (1716) o veľmi dobrom a významnom vplyve, ktorý mal Tranovského spevník na život verných a konštatuje:

„Kancionál [spevník] alebo Písně Duchovní mnohých vycvičili, potešili a vo vernosti Bohu potvrdi-

Dziedzictwo „słowiańskiego Lutra“ na Śląsku Cieszyńskim

Bogata twórczość pisarska ks. Jerzego Trzanowskiego – tłumaczenie i wydanie Konfesji augsburskiej, wydanie ód łacińskich Odarum sacrarum, modlitewnika Phiala odoramentorum (Czasza wonności), śpiewnika Cithara sanctorum (Harfa świętych) – odegrała bardzo istotną rolę w środowisku ewangelickim, przyczyniając się do pogłębiania i przetrwania wiary w czasach ciężkich prześladowań związanych z kontreformacją oraz w późniejszych latach względnej tolerancji aż po czasy równouprawnienia wyznaniowego Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim. Szczególne znaczenie miał śpiewnik Trzanowskiego, który szybko zyskał popularność na ziemiach ówczesnego księstwa cieszyńskiego i z czasem przyniósł pociecie miano „słowiańskiego Lutra“. W najdłuższym okresie kontreformacji, gdy ewangelikom zakazano jakiegokolwiek działalności religijnej, fundamentem pobożności ewangelickich rodzin były trzy książki: Pismo Święte, postylle – drukowane lub rękopiśmienne zbiory kazań – i właśnie śpiewnik ks. Trzanowskiego. To pieśni Trzanowskiego śpiewano na tajnych nabożeństwach organizowanych w ukryciu, w zaciszach gór i dolin, wśród szumu rzek i drzew, w tzw. leśnych

Pamätník bielskych kňazov v tvare tumbky z roku 1934 – Juraja Tranovského, Lukáša Vencélie, Jána Juraja Schmitza, Karola Samuela Schneidera a Teodora Karola Haasego, nazývaný ako „Studňa pastorov“.

Pomník w kształcie tumbki bielskich księży zwany „Studnią pastorów” z 1934 r. – ks. Jerzego Trzanowskiego, ks. Łukasza Wanzeliusa, ks. Jana Jerzego Schmitza, ks. Karola Samuela Schneidera i ks. Teodora Karola Haasego.

[Foto: Marcin Gabryś]

li.“ Zo spevníka kňaza Tranovského, ktorý bol vydaný v biblickej češtine, poľské evanjelické zbory na Tešínskom Sliezsku spievali až do druhej polovice 19. storočia, keď v roku 1865 kňaz Juraj Heczko pripravil a vydal svoj Kancjonał czyli Śpievník dla chrześcijan ewangelickich (Kancjonał čiže Spevník pre evanjelických kresťanov) v poľskom jazyku. Napriek tomu v niektorých farnostiach boli veriaci zvyknutí na spevník kňaza Tranovského a používali ho do dvadsiatych rokov 20. storočia.

Cithara sanctorum mala vplyv na duchovný rozvoj niekoľkých generácií evanjelikov Tešínskeho kniežatstva, nejedna autorská pieseň kňaza Tranovského sa umiestnila v súčasných spevníkoch a spieva sa dodnes. Preto nie je divné, že za dlhé roky vzniklo v Tešínskom Sliezsku veľa pamiatok venovaných jednému z najvýznamnejších reprezentantov tešínskeho kraja. Spevník sa stal inšpiráciou pre mnohých umelcov, básnikov a hudobníkov. Príkladom je aj súčasný spevokol Cithara Sanctorum z Poznane, ktorý spieva stredoveké a reformačné skladby a ktorého pomenovanie bolo inšpirované práve spevníkom kňaza Tranovského.

V Trzanoviciach bol pred vstupom do evanjelického kostola postavený pomník kňaza Tranovského, ktorý pripomína pôvod rodu slávneho poeta a teológa. Hold tejto významnej osobnosti bol preuká-

kościołach, do ktorých przybywali ewangeliccy księża z terenów Górnych Węgier (dzisiejszej Słowacji).

W 1709 roku ewangelicy na Górnym Śląsku otrzymali od cesarza Józefa I Habsburga zgodę na budowę jednego kościoła, który stanął – zgodnie z cesarską decyzją – za murami Cieszyna. Kościół Jezusowy był jedynym ewangelickim kościołem dla całego Górnego Śląska, a liczba wiernych należących do parafii przekraczała 40 000 osób. Aby przybyć na nabożeństwa, wierni przemierzali wiele kilometrów, niekiedy nawet 100 km. Pierwszy proboszcz przy cieszyńskim kościele Jezusowym, ks. Jan Muthmann, w książce Wierność Bogu i Cesarzowi czasu powietrza morowego[...] (1716) pisze o bardzo dobrym i znaczącym wpływie śpiewnika Trzanowskiego na życie wiernych: Kancjonał albo Pisne Duchowni wielu wyćwiczyły, pocieszyły, a we wierności ku Bogu potwierdziły. Ze śpiewnika ks. Trzanowskiego, wydanego w języku czeskim, polskie zbory ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim śpiewały aż do drugiej połowy XIX wieku, kiedy to w 1865 roku ks. Jerzy Heczko przygotował i wydał swój Kancjonał, czyli Śpievník dla chrześcijan ewangelickich, w języku polskim. Mimo to w niektórych parafiach przywiązanie do śpiewnika ks. Trzanowskiego było tak duże, iż używano go do lat 20. XX wieku.

Cithara sanctorum miała wpływ na duchowy rozwój kilku pokoleń ewanjelików księstwa cieszyń-

Tešín, 1. polovica 17. storočia.

Cieszyn 1. połowa XVII wieku.

[wikipedia.org]

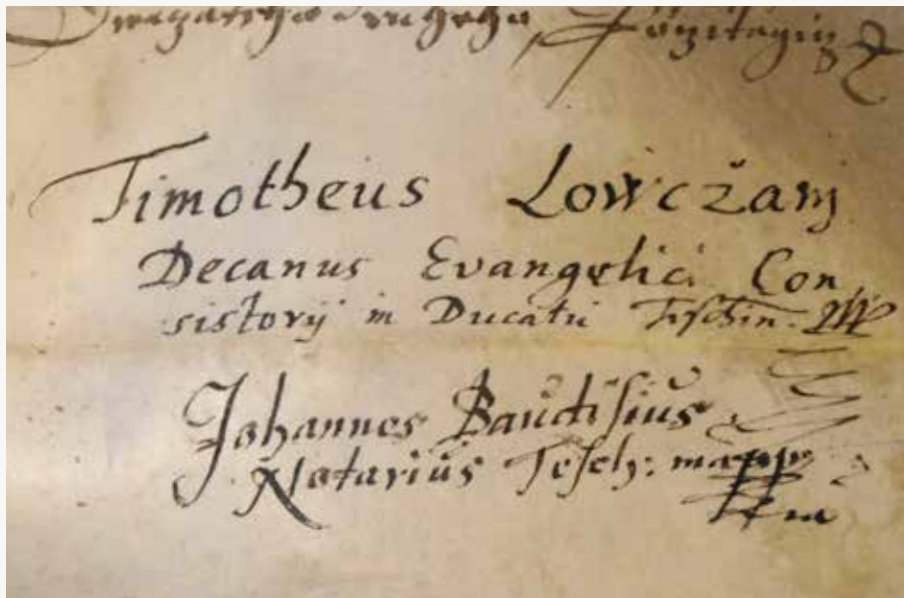
zaný aj v roku 2013, keď na jeho počesť bolo založené múzeum. V rodnom meste Tešín je okrem ulice s menom kňaza Juraja Tranovského aj pomník pri Ježišom kostole (Kostolné námestie) a tabuľa umiestnená na dome, ktorý je postavený na mieste pôvodného rodného domu slovanského Luthera (roh ul. Głęboka a námestia Stary Targ). Pamätná tabuľa je aj na budove radnice v Českom Tešíne. Rovnaké iniciatívy vznikli aj v Bielsku, kde dočasne pracoval.

Najväčší pomník si však postavil sám Juraj Tranovský svojím životom a životným dielom, akým je spevník Cithara sanctorum.

skiego. Niejedna piesň autorstva ks. Trzanowskiego znalazła miejsce we współczesnych śpiewnikach i śpiewana jest dziś. Dlatego nie dziwi, iż na przestrzeni lat na Śląsku Cieszyńskim powstało wiele pamiątek poświęconych temu jednemu z najwybitniejszych przedstawicieli ziemi cieszyńskiej, a śpiewnik stał się inspiracją dla wielu artystów, poetów i muzyków, również dzisiejszych – świadczy o tym choćby nawiązująca do niego nazwa zespołu Cithara Sanctorum z Poznania, wykonującego utwory średniowieczne i renesansowe.

W Trzanowicach tuż przed wejściem do ewangelickiego kościoła postawiono pomnik ks. Trzanowskiego, przypominający o korzeniach rodu słynnego poety i teologa, a w 2013 roku utworzono poświęcone mu muzeum. W rodzinnym Cieszynie oprócz ulicy ks. Jerzego Trzanowskiego powstał pomnik przy kościele Jezusowym (na placu Kościelnym) oraz tablica umieszczona na kamienicy, gdzie pierwotnie znajdował się dom urodzenia „słowiańskiego Lutra“ (na rogu ulic Głębokiej i Starego Targu). Tablica pamiątkowa zdobi też budynek ratusza w Czeskim Cieszynie. Podobne inicjatywy powstały także w Bielsku, gdzie przez krótki okres pracował.

Jednak największy pomnik postawił sobie sam ks. Jerzy Trzanowski – życiem i dziełem życia, jakim jest śpiewnik Cithara sanctorum.

Podpis kňaza Timotea Lovčaniho pod dokumentom z roku 1622.

Podpis ks. Tymoteusza Łowczanego pod dokumentem z 1622 r.

[BIAT]

Po cestách tretieho exilu

Dôvody odchodu Tranovského z Bielska

*Z hlubokosti volám k Tobě, Slyš, Bože, křik smutného;
Nakloň uši svých v mé mdlobě,
K hlasu vzdychání mého:
Budešli míti jen zření Na hříchy a provinění;
Kdo před Tebou ostojí?*

Cithara sanctorum, 1. verš piesne č. 545

Juraj Tranovský sa považoval za exulanta už v Bielsku. Vieme to z jeho zápisu pri narodení syna Timotea dňa 3. februára 1629 v tomto meste. Tranovský sem prišiel na jar v roku 1626, keď faru opustil kazateľ Lukáš Vencelius. Tranovský poznamenal, že sa stal exulantom, teda sa musel nedobrovoľne

Śladami trzeciego wygnania

*Z głębokiej nędzy, w grzechu mym Do Ciebie
wołam, Panie! Ach, w miłosierdziu wielkim Swym
Wysłuchaj me błaganie! Bo jeśli chcesz nasz każdy
błąd Pod sprawiedliwy wziąć Swój sąd,
Któż wtedy się ostoi?*

(tłumaczenie Śpiewnik Ewangelicki 2002, pieśń 438)
Cithara sanctorum, 1. strofa pieśni nr 545

Jerzy Trzanowski już w Bielsku uważał się za wygnańca. Dowiadujemy się o tym z wpisu syna Tymoteusz, narodzonego 3 lutego 1629 roku, do księgi metrykalnej w Bielsku. Trzanowski przybył tutaj wiosną 1626 roku, kiedy parafię opuścił kaznodzieja Łukasz Wenzelius. Jego odejście było związane nie tyle z przejściem na emeryturę, co – jak pisze Trzanowski – zmuszono go do opuszczenia ziemi ojczystej.

vysťahovať zo svojej vlasti. Nebol jediný, ktorý musel opustiť svoju postać. V tomto období z Tešína už druhýkrát odišiel slovenský rodák zo Zvolena Timoteus Lovčani (?–1631). Od roku 1599 zastával s prestávkami úrad dekana (seniora) tešínskeho kniežatstva.

Bielsko malo výrazný reformačný konfesijný charakter. Mesto bolo od polovice 16. storočia centrom panstva a remesiel. Po potlačení stavovského povstania sa sliezske stavy vzdali cisárovi Ferdinandovi II. (1578–1637). Tento akt bol potvrdený zmluvou dňa 28. februára 1621, na základe ktorej sa stalo Sliezsko, teda aj Tešínsko s mestom Bielsko, dočasným ostrovom slobody evanjelického vyznania. To nezabránilo nepokojom a postupujúcemu konfliktu 30 ročnej vojny. Tranovský tu prichádza na jar ešte do relatívnej oázy pokoja a už v zime blízke Tešínsko decimovali vojaci dánsko-nemeckej armády. Protestantské vojská pod vedením Petra Ernesta Mansfelda (1580–1626) tiahli po prehratej bitke v Dessau a chceli ustúpiť do Uhorska so žiadosťou o pomoc Gabriela Betlena (1580–1629).

Víťazný postup cisárskych vojsk v nasledujúcom roku zúčtoval s touto armádou a žiaľ aj so zdanlivými asistentmi nepriateľa, ktorí mali pochádzať z okruhu protestantov. Veliteľ Karol Hanibal von Dohna (1588–1633) v roku 1628 vydal nariadenie, na zák-

lade ktorého malo dôjsť k vypovedaniu evanjelických duchovných i učiteľov a k uzavretiu protestantských kostolov. Situácia sa zhoršila po tom, keď v nasledujúcom roku vydala tešínska kňažná Alžbeta Lukrécia (1599–1653) nový náboženský štatút. V dôsledku udalostí táto predtým tolerantná šľachtická, radikalizovala rekatolizačné postupy. Pozície úradníkov, miesta v cechoch a mestské práva mohli získať len katolíci. Ani pomerne nedôsledné uplatňovanie reštrikcií nezabránilo smutnému odchodu najmä protestantskej inteligencie, z ktorej sa nedobrovoľne stali exulanti.

Bielsko v tomto období malo výrazne reformačno-konfesijný charakter. Od polovice XVI storočia bolo centrom panstva stanového i významným ošrodkiem rzemiešlnickým. Po stłumieniu powstania stany śląskie podporządkowały się cesarzowi Ferdynandowi II Habsburgowi (1578–1637). Akt ten został potwierdzony umową, tzw. akordem drezdeńskim, z dnia 28 lutego 1621 roku. Na podstawie tej ugody Ślask, a więc również Ślask Cieszyński z miastem Bielskiem, stał się niejako przysłowiową enklawą wiary ewangelickiej. Fakt ten jednak nie powstrzymał niepokojów i nasilających się konfliktów spowodowanych wybuchem wojny trzydziestoletniej. Trzanowski przybył do Bielska wiosną, w okresie względnego spokoju, ale już zimą przez Ślask Cieszyński przetaczały się wojska armii duńsko-niemieckiej. Protestantckie wojsko pod dowództwem Piotra Ernesta Mansfelda (1580–1626) ciągnęło tędy po przegranej bitwie pod Dessau. Dowództwo planowało jego przemieszczenie do Królestwa Węgier i zwrócenie się o pomoc do Gábor Bethlena (1580–1629).

lade ktorého malo dôjsť k vypovedaniu evanjelických duchovných i učiteľov a k uzavretiu protestantských kostolov. Situácia sa zhoršila po tom, keď v nasledujúcom roku vydala tešínska kňažná Alžbeta Lukrécia (1599–1653) nový náboženský štatút. V dôsledku udalostí táto predtým tolerantná šľachtická, radikalizovala rekatolizačné postupy. Pozície úradníkov, miesta v cechoch a mestské práva mohli získať len katolíci. Ani pomerne nedôsledné uplatňovanie reštrikcií nezabránilo smutnému odchodu najmä protestantskej inteligencie, z ktorej sa nedobrovoľne stali exulanti.

Bielsky zámok vlastnil uhorský rod Suňogovcov od konca 16. storočia. Protestant Ján II. Suňog z Jasenice podporoval evanjelikov, napríklad aj výstavbu druhého kostola pri Hornej bráne zasvätenú Svätej Trojici. Tento objekt spočiatku slúžil ako cintorínsky kostol, ktorý v roku 1608 vysvätil Lukáš Vencélius. Ján Suňog pozval Juraja Tranovského za svojho zámockého kazateľa. Tranovský prakticky vykonával aj funkciu farára cirkevného zboru v Bielsku v evanjelickom a. v. kostole sv. Mikuláša. Predpokladá sa, že v dôsledku reštrikcií proti protestantom po porážke Mansfelda v Sliezsku bol oficiálne len dvorným kňazom, ale zabezpečoval všetku potrebnú prácu vo farnosti. Aj pri vydaní diela *Odorum sacrarum* nad svojim erbom uvádza tento „zámocký“ post. Rekato-

Zwycięski marsz wojsk cesarskich w roku następnym rozgromił armię nieprzyjaciela, ale rozprawił się też niestety z jej rzekomymi sprzymierzeńcami, którzy mieli rekrutować się z kręgów protestantów. W 1628 roku dowódca cesarski Karla Hannibal von Dohna (1588–1633) wydał rozporządzenie, na mocy którego wszyscy ewangeliccy duchowni i nauczyciele mieli opuścić kraj, a kościoły protestanckie miały zostać zamknięte. Sytuacja jeszcze się pogorszyła, kiedy rok później cieszyńska księżna Elżbieta Lukrecja (1599–1653) wydała nowy statut religijny. Pod wpływem wydarzeń do tej pory tolerancyjna władczyni zradikalizowała rekatolizacyjne działania. Stanowiska urzędników, posady w cechach oraz prawa miejskie mogli od tej pory otrzymać wyłącznie katolicy. Mimo niekonsekwentnego przestrzegania przepisów znaczna część protestantów, zwłaszcza z kręgów inteligencji, opuściła księstwo cieszyńskie, udając się na banicję.

Bielski zamek należał od końca XVI wieku do rodu Sunneghów z Górnych Węgier. Protestant Jan II Sunnegh z Jasenicy wspierał ewangelików, m.in. budując drugi kościół Świątej Trójcy przy Górnej Bramie, który początkowo służył jako kaplica cmentarna poświęcona w 1608 przez Łukasza Wenzeliusa. Jan Sunnegh zaprosił Jerzego Trzanowskiego do Bielska

Zámok rodu Suňogovcov v Bielsku, v súčasnosti známy ako Zámok kniežat Suťkowských.

Zamek Sunneghów w Bielsku, obecnie znany jako zamek książąt Suťkowskich.

[Foto: František Rišiaň]

lizačný tlak sa počas jeho krátkeho pôsobenia v Bielsku rozšíril z Čiech a Moravy aj na túto časť Sliezska. Protestanti čelili voľbe medzi konvertovaním do katolíckej cirkvi, alebo vystahovalectvom. Strata slobôd a majetku bola viac ako hrozbou. Ferdinand II. potvrdil v roku 1629 edikt, ktorým sa pokúsil uskutočniť reštitúciu majetku katolíckej cirkvi. Katolicizmus sa stal jediným prípustným náboženstvom.

Výnosy platili aj pre šľachticov, mešťanov, učiteľov a samozrejme kňazov. Na základe útlaku odchádza z Bielska do ďalšieho exilu aj Juraj Tranovský. Ide hľadať nový domov, piť kalich tretieho vyhnanstva. Tento obraz vo svojom príhovore pri pohrebe Tranovského použil Melchior Smrtník (?–1649). Jeho zaujímavé rozpracovanie symbolu kalicha, poukazuje na erb Juraja Tranovského. Spolu s manželkou a deťmi odchádza Tranovský do Uhorska, v ktorom už žilo mnoho exulantov. Krajina bola do polovice 17. storočia považovaná za nábožensky tolerantnú a slobodnú. Stále platil zákon uhorského snemu z roku 1608, ktorý zaručoval náboženskú slobodu pre šľachtu, mešťanstvo a protestantských duchovných. Táto sloboda sa udržala aj po povstaní Gabriela Betlena na základe podmienok Mikulovského mieru z roku 1622.

Prvá vlna exulantov prichádza následne po Bitke na Bielej hore. Z Moravy sa v Sobotišti, Holí-

i učinil go swoim nadwornym kaznodzieją. W praktyce Trzanowski pełnił również funkcję proboszcza zboru w kościele ewangelickim a.w. (augsburskiego wyznania) św. Mikołaja. Przypuszcza się, że w związku z restrykcjami po porażce Mansfelda na Śląsku oficjalnie był wyłącznie nadwornym kaznodzieją, ale w rzeczywistości zapewniał też wszelkie posługi w parafii. W publikacji dzieła *Odarum sacrarum* nad swoim herbem rodowym umieścił napis związany z pełnioną na zamku funkcją. W czasie krótkiej działalności Trzanowskiego w bielskim zamku presje kontrreformacyjne rozszerzyły się z Czech i Moraw również na tę część Śląska. Protestanci stali przed wyborem konwersji na wiarę katolicką lub emigracji. Utrata wolności wyznania i majątku była dla nich ogromnym zagrożeniem. Ferdynand II w 1629 roku zatwierdził edykt restytucyjny nakazujący zwrot dóbr Kościołowi katolickiemu, a katolicyzm stał się jedyną dopuszczalną religią.

Rozporządzenia cesarskie obejmowały szlachtę, mieszczan, nauczycieli i oczywiście księży. W związku z narastającym uciskiem Bielsko opuścił również Jerzy Trzanowski. Wyruszył, by znaleźć nowy dom, wypić kielich goryczy trzeciej banicji – tego określenia użył później Melchior Smrtník (?–1649) w mowie pogrzebowej nad trumną Trzanowskiego. W oparciu o tekst 75 psalmu symbolicznie nawiązał do herbu

Budatínsky hrad

Zamek Budatin

[Foto: František Rišiaň]

či a okolí usídľujú novokrstenci. Situácia sa vyostrila v Čechách po vydaní cisárskeho mandátu v roku 1627 a na Morave nasledujúci rok. Medzi nátlakové spôsoby patrilo polročný časový limit pre konvertovanie protestantov do katolíckej cirkvi, ako spôsob záchrany života a majetku. Našli sa však takí, ktorí si ponechali náboženské presvedčenie a opustili krajinu. Na územie dnešného Slovenska prichádzali aj členovia Jednoty bratskej. Z miest môžeme spomenúť Holíč, Trenčín, Púchov a Skalicu. V poslednom meste posvätil modlitebňu s bytom pre farára aj neskorší exulant biskup Ján Amos Komenský. Väčší počet niekoľko tisícovej skupiny exulantov prichádzajúcich do Uhorska bol z radov evanjelikov augsburského a helvétskeho vyznania. Pochádzali z radov šľachty, meštianstva i cechov, mnohí univerzitne vzdelaní. Významným prínosom exulantov bolo taktiež rozšírenie Kralickej biblie a posilnenie duchovenstva a učiteľského stavu. Zrozumiteľná reč tohto prekladu sa stala pre evanjelikov oficiálnym liturgickým a literárnym jazykom na dlhú dobu. Aj Tranovský si so sebou priniesol Písmo sväté, čoho dokladom je jeho rukopisný záznam v druhom diele Biblie kralickej vytlačenej v roku 1580. Poznámku z roku 1625, keď bol Tranovský vo Veľkom Meziříčí, skúmal Ján Ďurovič (1894–1955) znanec jeho života, v knižnici spolku Transcius. Na tomto mieste

zmarlego. Trzanowski wraz z żoną i dziećmi udał się na Górne Węgry (dzisiejsza Słowacja), gdzie wielu baniarów znalazło schronienie. Kraj ten aż do połowy XVII wieku był uważany za tolerancyjny wyznaniowo i znany z wolności religijnej. Nadal obowiązywała tu ustawa sejmiku Królestwa Węgier z 1608 roku, która zapewniała wolność religijną dla szlachty, mieszczaństwa i protestanckich duchownych. Swoboda ta utrzymała się również po powstaniu Gábora Bethlena – pozostano przy warunkach określonych w postanowieniach w czasie zawarcia pokoju w Mikulowie w 1622 roku.

Pierwsza fala emigrantów pojawiła się po bitwie na Białej Górze. Z Moraw przybyli anabaptyści i osiedlili się w Sobocińcu, Holícu i okolicach. W Czechach sytuacja zaostrzyła się po wydaniu przez cesarza w 1627 mandatu, na Morawach miało to miejsce rok później. Jedną z form nacisku było wyznaczenie półrocznego limitu czasowego na konwersję na katolicyzm, co pozwoliłoby na uratowanie życia i majątku. Jednak wiele osób wolało pozostać przy swojej wierze i opuścić kraj. Na teren obecnej Słowacji przybywali również członkowie Jednoty Braci Czeskich. Osiedlili się m.in. w Holícu, Trenčynie, Púchovie i Skalicy. Większa grupa uchodźców, licząca kilka tysięcy osób, która szukała schronienia na terenie Górnych Węgier, należała do Kościoła Ewangelickiego Augsburskie-

Oravský hrad

Zamek Orawski

[Foto: František Rišiaň]

môžeme spomenúť, že Slovenská národná knižnica v Martine uchováva niektoré knihy, ktoré boli súčasťou Tranovského osobnej knižnice. Sú opatrené vlepovým exlibrisom, početnými rukopisnými poznámkami a textami.

Nový domov na Oravskom hrade

*Hrad přepevný jest Pán Bůh náš, Zbroj výborná y sýla:
Onť nás chrání, když satanáš Proti nám své vysýlá.
Ten starý nepřítel Zkazitby nás chtěl:
Moc, a mnohá lest, Hrozná zbraň jeho jest,
V světě nemá rovného.*

Cithara sanctorum, 1. verš piesne č. 445

Zo Sliezska odišiel aj Ján Suňog na Budatínsky zámok, ktorý bol vo vlastníctve tohto rodu. Budatín je dnes mestskou časťou slovenského krajského mesta Žilina. Cesta Tranovského možno viedla do sídla svojho dobrodinca. Toto miesto Tranovskému neposkytovalo riešenie jeho náročnej existenčnej situácie. Ján Suňog však bol v kontakte so svojím švagrom Gašparom Ilešházim (1593–1648). Anna, manželka Jána Suňoga, bola dcérou palatína a grófa Juraja Turzu a teda aj sestrou Heleny, manželky Gašpara Ilešházi-

go i Helweckiego Wyznania. Osoby te wywodziły się z warstw szlacheckich, mieszczańskich i rzemieślniczych, wiele z nich posiadało wykształcenie uniwersyteckie. Ich zasługą było upowszechnienie Biblii Kralickiej oraz poszerzenie szeregów duchowieństwa i nauczycieli. Zrozumiaily język tłumaczenia Biblii stał się dla ewangelików oficjalnym językiem liturgicznym i literackim na wiele lat. Również Trzanowski przyniósł z sobą Pismo Święte, czego dowodem jest jego odręczna notatka w drugim tomie Biblii Kralickiej z 1580 roku. Zapisek z 1625 roku, kiedy Trzanowski przebywał w Velkim Meziříčcu, badał w bibliotece stowarzyszenia Tranoscus znawca jego życiorysu Ján Ďurovič (1894–1955). Należy nadmienić, że Słowacka Biblioteka Narodowa w Martinie posiada w swoich zbiorach część prywatnego księgozbioru Trzanowskiego z licznymi odręcznymi notatkami.

Nowy dach nad głową na Zamku Orawskim

*Warownym grodem jest nasz Bóg,
Orężem nam i zbroją!
On nas wybawia z wszelkich trwóg,
Co nas tu niepokoją.
Stary, chytry wróg Czyha, by nas zmógł,*

Gróf Gašpar Ilešházi

Hrabia Kacper Illésházy

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Oravský hrad]

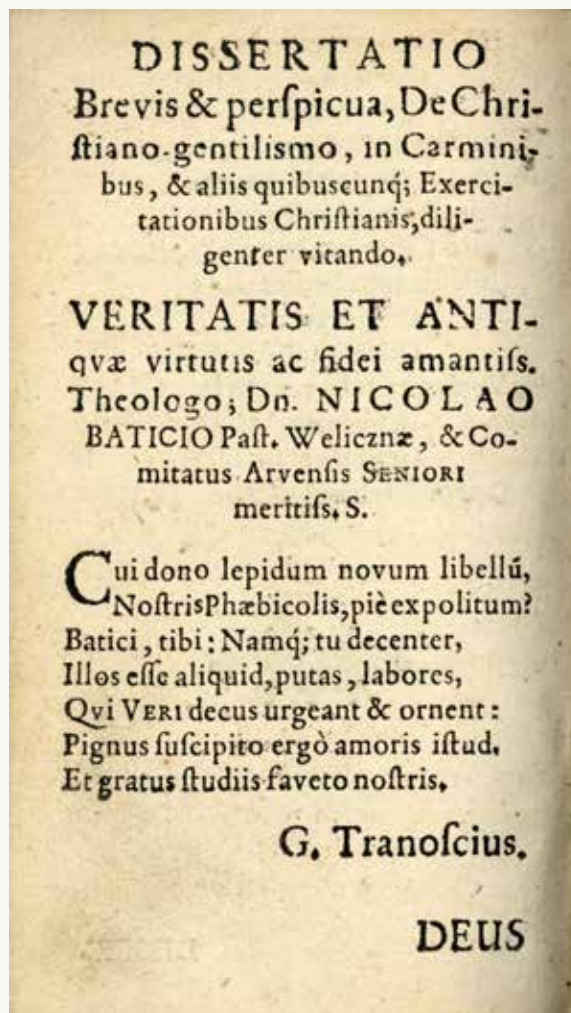
ho. Anna Suňogová neskôr samostatne i s manželom podporila Tranovského pri vydávaní jeho tvorby. V predhovore knihy modlitieb jej ďakuje za dobrodenie, keď na nás Pán Boh... sŕženie a vyhnanstvo z našej milej vlasti Sliezskej ráčil dopustiť. Ilešházi bol v roku 1626 zvolený za prvého riaditeľa Oravského kompose-sorátu a teda zastával funkciu župana Oravy. Pochádzal z poprednej rodiny, ktorá bola bohatá na osobnosti angažované v procese šírenia reformácie. Sám patrila medzi najvýznamnejšie osobnosti evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v danom období. Na svojich panstvách poskytoval náboženským exulantom ochranu. Zároveň podporoval vydávanie publikácií z oblasti teológie a školstva. V procese obrany protestantskej teológie podporoval vydávanie polemík i apologetických spisov evanjelických biskupov, akými boli Zachariáš Láni (1600–1645) a Ján Hodík (?–1642). Angažoval sa aj pri vydávaní českých modlitebných kníh.

Napriek tomu, že oficiálne kazateľské miesto na Oravskom hrade nebolo voľné, pozval Juraja Tranovského a poskytol mu na tomto mieste zabezpečenie a ochranu. Je pravdepodobnejšie, že Tranovského púť viedla zo Sliezska pomedzi vrchy Pilsko a Babiuhoru rovno na Oravský hrad. Lenže miesto hradného kazateľa tu už bolo obsadené od roku 1626 Martinom Levim (Levius). V zozname kňazov je datované

Moc i złych rój On na nas wiedzie w bój; na ziemi któż mu sprosta?

(tłumaczenie Śpiewnik Ewangelicki 2002, pieśń 265)
Cithara sanctorum, 1. strofa pieśni nr 445

Jan Sunnegh rovněž opustil Śląsk, udajac się do rodowego zamku w Budatynie. Budatyn jest obecnie dzielnicą Żyliny. Być może na początku Trzanowski przybył do siedziby swego dobroczyńcy. Miejsce to jednak nie rozwiązywało jego trudnej sytuacji egzystencjalnej. Jana Sunnegha łączyły bliskie kontakty ze szwagrem, Kacprem Illésházym (1593–1648). Anna, żona Jana Sunnegha, była córką palatyna i hrabiego Jerzego Thurzo i siostrą Heleny, żony Kacpra Illésházego. Później wspierała Trzanowskiego w wydawaniu jego dzieł. We wstępie do modlitewnika dziękuje jej za wsparcie, *kiedy Pan Bóg na nas [...] cierpienie i wygnanie z naszej drogiej ojczyzny śląskiej raczył dopuścić*. Illésházy w 1626 roku został wybrany na pierwszego dyrektora komitatu orawskiego, a więc piastował funkcję komesa. Pochodził z ważnego rodu, którego członkowie byli znani z zaangażowania w proces wspierania i szerzenia Reformacji. Sam Kacper należał w tym okresie do najwybitniejszych osobistości Kościoła ewangelickiego a.w. na Górnym

Titulný list diela Juraja Tranovského
Dissertatio Brevis, Bregae 1629.

Karta tytułowa dzieła ks. Jerzego Trzanowskiego
Dissertatio Brevis, Bregae 1629.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Ćaploviĉova kniŹnica]

Leviovo ůinkovanie aŹ do roku 1631, keď odišiel do evanjelickej a. v. farnosti do Jablonky (v tom ĉase obec v Uhorsku, dnes v Poľsku). Personálne obsadenie hradného kazateľa potvrdzuje aj sám Tranovsk v tzv. Stirpse Tranosciana. Tu zároveň zaznamenáva narodenie svojej dcéry Zuzany dņa 19. decembra 1630 na Oravskom hrade. Uvádza aj meno Levia ako tunajšieho hradného farára. Dieťaťko uŹ bolo siedme v poradí Tranovského potomstva. Źial prvé tri zomreli ako veľmi mal. Prvoroden Mária (1618–1624) a Eliáš (1622–1624) podľahli morovej epidémii a Konštantín (1621–1622) sa doŹil iba jedného roku. Pri Krste svätom jeho dcéry Zuzany (1630–?), ktor vykonal o 10 dņ, sa pozastavíme. Tranovsk pozval za kmotrov mnohých ld. Medzi prvými bol oravsk senior Mikuláš Batcius (Batitius) (?–1635) s manželkou. Jemu uŹ skôr, pravdepodobne tesne pri príchode na Oravsk hrad pred rokom, venoval krátku latinsk polemiku Dissertatio brevis, ktor pripojil k dielu Odarum sacrarum. V tejto krátkej rozprave zaujíma striktn stanovisko k ĉistote nboŹenskej terminológie pouŹivanej v kresťanskej literatúre. V zmysle humanizmu a renesancie mnoh spisovatelia beŹne pouŹivali názvoslovie z pohanskej mytológie, ktor vkladali do kresťanskch bsn a prc. Tranovsk zastával radiklne stanovisko a tento fenomén oznaĉil za neuŹitoĉn aŹ modlrsky.

Węgrzech. W swoich majątkach udzielał schronienia religijnym uchodźcom, wspierał wydawanie publikacji z dziedziny teologii i oświaty. W ramach obrony teologii protestanckiej wspomagał wydawanie literatury polemicznej i apologetycznej autorstwa biskupów ewangelickich, do których naleŹeli Zachariš Lni (1600–1645) i Jn Hodk (? –1642). AngaŹował sie równieŹ w publikowanie czeskich modlitewników.

Mimo Źe oficjalne stanowisko kaznodziei na Zamku Orawskim było zajęte, Illésházy zaprosi Jerzego Trzanowskiego i udzieli mu wsparcia oraz ochrony. Najbardziej prawdopodobne wydaje sie, Źe droga Trzanowskiego ze Śląska wiodła bezpośrednio na Zamek Orawski tras pomiędzy górami Pilsko i Babia Góra. Stanowisko kaznodziei zamkowego było od 1626 roku zajęte przez Martina Lewiusa. W wykazie ksiŹy Lewiusa figuruje aŹ do 1631 roku, kiedy odszedł do parafii ewangelickiej a.w. w Jablonce (wówczas na terenie Górnym Węgiei, obecnie w Polsce). O zajętym stanowisku kaznodziei zamkowego pisze sam Trzanowski w tzw. *Stirpse Tranosciana*, podając nazwisko Lewiusa. Tam teŹ znajduje sie wzmianka o narodzinach jego córki Zuzanny, które miały miejsce 19 grudnia 1630 roku na Zamku Orawskim.

Zuzanna była sidмым z rędu potomkiem Trzanowskiego. Niestety najstarsza trójka dzieci zmarła w wieku dziecięcym, pierworodna Maria zmarła

Autorov, ktorí nerešpektujú čistotu a zmysel terminológie, označil za Apollónových ctiteľov. Jediným východiskom je preto Biblia, z ktorej poukázal na výrok proroka Ezechiela z 36. kapitoly: ... *i od všetkých modiel vás očistím*. Zároveň zdôrazňuje čistotu srdca, ktoré je základom čistého uctievania Boha predovšetkým v zmysle prvého Božieho prikázania. Mikuláša Batícia pozitívne zvýraznil ako milovníka pravdy, mravnosti a viery. Všeobecne Tranovský dedikáciami nešetril a morálne ocenil tých, ktorí mu pomohli zvládnuť jeho nelahkú púť a priniesť bohaté ovocie teologickej, hymnickej a modlitebnej tvorby.

Medzi ďalších kmotrov patrili dolnokubínsky farár Dávid Eliae, hradný kazateľ Martin Levi a Václav Adami. Posledný z nich bol zároveň exulant z Čiech. Adami v Dolnom Kubíne pôsobil ako diakon v rokoch 1630–1640, neskôr ako farár v samostatnom evanjelickom a. v. cirkevnom zbore v Jablonke. Vzťahy s ním neboli len formálne. V pozdravných básňach k Cithare sanctorum prorokoval: „*Dlho bude po Tebe Cythara Tvoja tu znieť*.“ Juraj Tranovský ovplyvnil študijné cesty jeho syna Martina Adamiho, aby študoval v Levoči. Následne pokračoval v štúdiách v Nemecku a po návrate účinkoval opäť v Levoči ako kazateľ. Krstnými rodičmi Zuzany boli aj ďalší obyvatelia a pracovníci na hrade. Medzi nimi nachádzame

w czasie epidemii, mając sześć lat. Chrzczt Zuzanny odbył się 10 dni po narodzinach. Trzanowski poprosił na rodziców chrzestnych wiele osób. Jednym z najbardziej prominentnych był orawski senior Mikołaj Batitius z żoną. Trzanowski wcześniej, prawdopodobnie zaraz po przybyciu na Zamek Orawski, poświęcił mu krótką polemikę łacińską *Dissertatio brevis*, którą dołączył do dzieła *Odorum sacrarum*. W tej krótkiej dyspacie stanął ostro na stanowisku przestrzegania poprawności terminologii religijnej używanej w literaturze chrześcijańskiej. Wraz z nadejściem nurtu humanizmu i renesansu wielu autorów zaczęło używać słownictwa zaczerpniętego z pogańskiej mitologii, stosując go w poezji i literaturze chrześcijańskiej. Trzanowski był zwolennikiem stanowiska zachowawczego i ten „modny“ fenomen uważał za bezużyteczny, wręcz pogański. Autorów, którzy nie szanują czystości i sensu terminologii, nazwał czcicielami Apolla. Argumenty na potwierdzenie swoich przekonań zaczerpnął z Biblii, z której wybrał słowa proroka Ezechiela z rozdziału 36: *i pokropię was [...] i od wszystkich waszych bałwanów oczyszczę was*. Jednocześnie podkreślał znaczenie czystości serca, które jest podstawą czystego czczenia Boga w myśl pierwszego przykazania Bożego. Mikołaja Batitiusa przedstawił w pozytywnym świetle jako miłującego prawdę,

kapitána s manželkou, kastelána, správcu hospodárstva, notára a ďalších. Rozsiahly počet krstných rodičov naznačuje, že si Tranovský vytváral okruh novej rodiny, nakoľko náboženská situácia mu nedovolila vrátiť sa domov. Okrem prirodzenej túžby po prijatí, rozsiahly počet kmotrov mal pravdepodobne zaručiť výchovu dieťaťa, ak by rodičia zomreli. Tranovský si rýchlo získal priazeň okolia. Jeho najväčšou túžbou bolo naplnenie jeho kňazského poslania službou ľuďom. Tá sa podľa neho diala v oblasti vzdelávania, povzbudzovania náboženského života, konfesionalnej identity, ale aj poskytnutím útechy a nádeje. Naliehavosť pomoci v cirkvi v ťažkých časoch dokonca sám neskôr uvádza vo svojom diele. Riešenie našiel v písaní ód, modlitieb, tvorbe nových duchovných piesní, či preklade osvedčených textov. Aj vo svojom diele *Odorum sacrarum* uvádza príklad, že Pán Ježiš Kristus kráčať v ústrety smrti a pritom spieval hymnus so svojimi učeníkmi. Aj my sa máme správať ako Kristus a kráčať s plesajúcou dušou, dodáva jedným dychom. Tranovský povzbudzuje úryvkom z evanjelia podľa Jána, ktorý zaznamenáva výrok Spasiteľa: *Na svete máte súženie, ale dúfajte, ja som premohol svet*. Aby mohol realizovať svoju túžbu, potreboval získať finančné prostriedky nad rámec príjmov, ktoré slúžili na vlastnú obživu. Nesmieme pritom zabúdať, že ten-

czystość i wiarę. Trzanowski nie szczędził na dedykacjach i docenił tych, którzy pomogli mu w jego niełatwej wędrówce, w tworzeniu jego bogatej twórczości teologicznej, hymnologicznej i modlitewnej.

Ojcami chrzestnymi byli też proboszcz z Dolnego Kubína Dávid Eliae, kaznodzieja zamkowy Martin Levi i Václav Adami, który należał do grupy uchodźców z Czech. Adami w latach 1630–1640 pełnił funkcję diakona w Dolnym Kubinie, później został proboszczem w samodzielnym zborze ewangelickim a.w. w Jablonce. Kontakty obu mężczyzn nie były wyłącznie oficjalne. W wierszach pochwalnych w *Cithare sanctorum* Trzanowski zapowiadał: *Długo będzie po Tobie harfa Twoja tu brzmieć*. Jerzy Trzanowski miał swój udział w wyborze Lewoczy na miejsce studiów syna Adamiego, Martina, który później kontynuował studia w Niemczech, a po powrocie został kaznodzieją w Lewoczy. Rodzicami chrzestnymi Zuzanny byli również inni mieszkańcy i pracownicy zamku. Wśród nich nie zabrakło kapitana z żoną, kasztelana, rządcy, notariusza i innych. Szerokie grono rodziców chrzestnych świadczy o tym, że ponieważ sytuacja religijna nie pozwalała poecie powrócić do domu rodzinnego, tworzył wokół siebie nową rodzinę. Oprócz naturalnego pragnienia Trzanowskiego, by być przyjętym do grona mieszkańców, większa liczba rodzi-

Přvodný oltár „Speculum Iustificationis“ z kaplnky Oravského hradu, dnes sa nachádza v evanjelickom a. v. kostole v Necpalocho.

Oryginalny oltarz „Speculum Iustificationis“ z kaplicy Zamku Orawskiego, dziś znajduje się w ewangelickim kościele w Neczpalach.

[Foto: František Rišiaň]

to plán nebolo ľahké uskutočniť na Oravskom hrade, ktorý nebol klasickou farnosťou.

Zrkadlo ospravedlnenia

*Smrt, peklo, ďábel, hřích a svět, Víc mi již neuškodí,
Tys, Pane, můj hrad, ty má zeď, Z níž mi pomoc pochodí:
Tvůj drahý Syn z své milosti, Zaplatil za mé hříšnosti.*

Cithara sanctorum, 4. verš piesne č. 967

Oravský hrad je dnes národná kultúrna pamiatka a najznámejšia dominanta regiónu Orava. Patrí medzi najnavštevovanejšie hrady na Slovensku. V minulosti predstavoval centrum správy a plnil funkciu strážneho miesta dôležitej križovatky obchodných ciest. Vybudovanie kamennej pevnosti súviselo s ochranou kráľovstva v pohraničnom území. Hrad pôvodne vo vlastníctve kráľa a neskôr rôznych feudálov nakoniec získal do držby v roku 1556 František Turzo (1512–1574). Spolu s ním nadobudol príslušné panstvo a funkciu župana Oravskej stolice. Nakoľko územie bolo riedko osídlené, začal proces osídľovania najmä Hornej Oravy. Po smrti Františka získal držbu hradu cestou dedičstva jeho syn Juraj Turzo (1567–1616). Svoju kariéru palatína vybuďoval postupne v politických

ców chrzestnych miała też prawdopodobnie zapewnić dziecku opiekę i wychowanie w wypadku śmierci rodzzonego ojca i matki.

Trzanowski szybko zyskal sobie przychylność otoczenia. Jego największym dążeniem jako księdza było wypełnienie posłannictwa służenia ludziom. Swoją misję widział w działaniach na rzecz edukacji, zachęcaniu do prowadzenia życia religijnego, pomaganiu w identyfikacji konfesjonalnej, ale także w udzielaniu pocieszenia i wzbudzaniu nadziei. O konieczności pomocy Kościołowi w trudnych czasach wspomina później w swoim dziele. Rozwiązanie znalazł w pisaniu ód, modlitw, nowych pieśni religijnych czy tłumaczeniu wartościowych tekstów. W swoim dziele *Odium sacrarum* podał jako przykład Jezusa, który krocząc na spotkanie ze śmiercią, śpiewał wraz ze swoimi uczniami hymn: *I my powinniśmy się zachować jak Chrystus i kroczyć z triumfującą duszą* – dodaje jednym tchem. Trzanowski pociesza fragmentem zaczerpniętym z Ewangelii św. Jana, przytaczając zdanie wypowiedziane przez Zbawiciela: *Na świecie ucisk mieć będziecie, ale ufajcie, Ja zwyciężyłem świat*. Żeby realizować swoje marzenia, potrzebował środków finansowych przekraczających jego uposażenie, które wystarczało jedynie na utrzymanie rodziny. Nie można zapominać, że realizacja tego planu na Zamku

Interiér kaplnky Oravského hradu, v strede fotografie je mramorový epitaf grófa Juraja Turza.

Wnętrze kaplicy Zamku Orawskiego, w środku znajduje się marmurowe epitafium Jerzego Thurzo.

[Foto: František Rišňan]

službách Habsburgovcov a v bojoch proti Turkom. Aktívne sa zapojil do šírenia a petrifikácie reformácie v Uhorsku. Ním zvolaná synoda v Žiline v roku 1610 sa stala zákonodarným zhromaždením evanjelikov a. v., ktorí predovšetkým získali vlastnú organizačnú správu. Tak sa realizovala aj výzva Eliáša Lániho (1570–1618) k vieroučnému zjednoteniu evanjelikov prijatím Formuly svornosti a Knihy svornosti. Eliáš Láni sa nato stal biskupom pre oblasť Trenčianskej, Oravskej a Liptovskej stolice. Tranovský tak prichádza do prostredia, ktoré z protestantského hľadiska bolo výhradne zamerané na teológiu Augsburgského vyznania. V celej Oravskej stolici sa nachádzali evanjelické a. v. farnosti a za podpory rodu Turzovcov postupne vznikali nové, vždy s vytvorením pozície miesta aj pre učiteľa.

Napriek tomu, že hlavným sídlom Juraja Turza bola Bytča, na Oravskom hrade stavebne ukončil náročnú výstavbu tzv. Turzovho paláca. Práce vyvrcholili výstavbou renesančnej kaplnky, ktorá bola vysvätená evanjelickým a. v. spôsobom v roku 1611. Pre Juraja Tranovského sa stala nielen novým pôsobiskom, ale aj bezpečným miestom načerpania síl uprostred strastiplných skúseností exulanta. Tento význam akcentuje aj fakt, že hradná kaplnka vznikla prestavbou pôvodného stredovekého obranného múru dolného hradu a veže postavenej na konci 15.

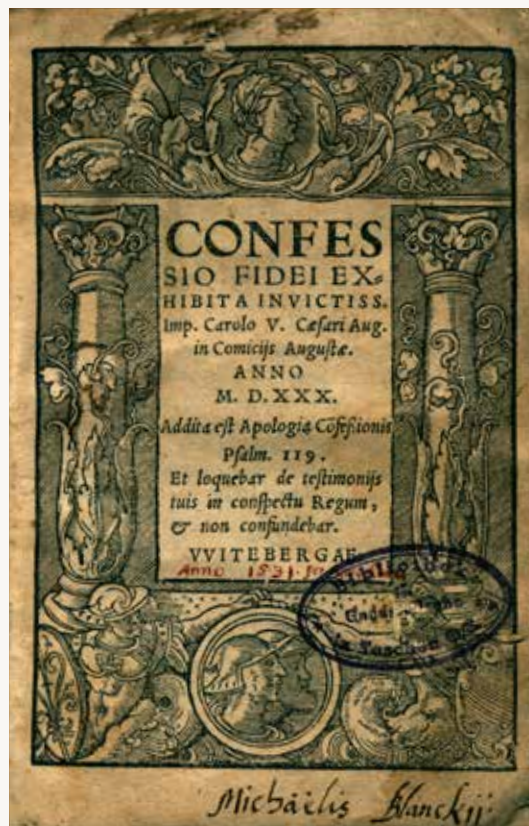
Oravskim nie była łatwa, nie była to bowiem klasyczna parafia.

Zwierciadło usprawiedliwienia

*Śmierć, piekło, szatan, grzech i świat,
więcej już mi nie zaszkodzi,
Ty, Panie, jesteś moim warownym grodem,
moim murem, z którego pomoc nadchodzi:
Twój drogi Syn w swej miłości, cierpiał za me grzechy.*

Cithara sanctorum, 4. strofa pieśni nr 967

Zamek Orawski jest dzisiaj narodowym zabytkiem kultury i jednocześnie najbardziej znaną dominantą regionu Orawa. Należy do najczęściej odwiedzanych zamków na Słowacji. Położony na skrzyżowaniu ważnych dróg handlowych w przeszłości był centrum administracyjnym, pełnił też funkcję obronną. Budowa kamiennej warowni była podyktowana koniecznością ochrony królestwa na jego obrzeżach. Zamek pierwotnie stanowił własność króla, później różnych feudałów, a w 1556 roku znalazł się w rękach Franciszka Thurzo (1512–1574). Wraz z zamkiem Franciszek nabył przyległy majątek i urząd komesa. Ponieważ ten region był słabo zaludniony, rozpoczął

Augsburské vyznanie, Wittenberg, 1531.

Konfesja augsburska, Wittenberga 1531 r.

[BIAT]

storočia. V kaplnke sa dodnes nachádzajú prvky fortifikácie, ako napr. smolný nos. Cez šesť okien s neskorogotickým charakterom vnikalo svetlo do interiéru, ktorému dominoval oltár *Speculum iustificationis*. Tento 10 metrov vysoký monument, ktorý dal vyhotoviť Juraj Turzo, bol neskoršou katolizáciou kaplnky odstránený. V roku 1752 ho zachránila rodina Justovcov umiestnením v evanjelickom a. v. kostole v Necpalocho. Dodnes môžeme obdivovať základný motív malieb, ktoré sú odrazom hlbokého náboženského založenia Juraja Turzu poznačeného ortodoxnou orientáciou na Augsburské vyznanie. V podstate ide o deklarovanie obrazového vyznania viery a konfesie. Oltár tvorí deväť obrazov, ktoré vyjadrujú základné evanjelické princípy o ospravedlnení hriešneho človeka. Celú strednú časť tvorí výnimočná maľba „Zrkadlo ospravedlnenia“, ktorá jedinečným spôsobom spája slovo a obraz. Jozef Medvecký svojim bádáním objavil, že predlohou je medirytina, zhotovená v norimberskej dielni u známeho rytca a vydavateľa Josta Ammana (1539–1591). Grafický list a jeho prevedenie z roku 1585 je dielom kresliča a rytca Alexandra Maria (1559–1617), na ktorý zaznačil vizualizáciu vierouky, podľa významného evanjelického teológa Dr. Kaspara Melissandera (Bienemann) (1540–1591). Nielen v slovenskom, ale aj európskom kontexte oltár prevyšuje

proces zasiedlania, hlavne Górnej Orawy. Po smierci Franciszka zamek odziedzil jeho syn Jerzy Thurzo (1567–1616). Peňiac funkcie polityczne na dworze Habsburgów oraz biorąc udział w walkach z Turkami, Jerzy uzyskał stanowisko palatyna. Aktywnie uczestniczył w szerzeniu i utrwalaniu Reformacji na Górnych Węgrzech. W 1610 roku zwołany przez niego synod w Żylinie stał się prawodawczym zgromadzeniem ewangelików a.w., którzy w ten sposób zyskali własny urząd administracyjny. Elias Láni (1570–1618) wystąpił wtedy z apelem o zjednoczenie ewangelików w wierze poprzez przyjęcie *Formuły Zgody i Księgi Zgody*. Lániego mianowano biskupem na obszarze trenczyńskim, orawskim i liptowskim. Trzanowski trafił zatem do środowiska, które z protestanckiego punktu widzenia było ukierunkowane wyłącznie na teologię augsburskiego wyznania. Na całym obszarze komitatu orawskiego znajdowały się parafie ewangelickie a.w. i dzięki wsparciu rodu Thurzów stopniowo powstawały nowe, zawsze z miejscem dla nauczyciela.

Pomimo że główną siedzibą Jerzego Thurzo była Bytča, na Zamku Orawskim zakończył skomplikowaną budowę tzw. Pałacu Thurzowskiego. Najważniejszym punktem budowy była renesansowa kaplica, którą poświęcono w 1611 roku na sposób ewangelicki a.w. Dla Jerzego Trzanowskiego stała się

svojím motívom, logikou a umeleckou kvalitou priemer svojej doby. Juraj Tranovský sa pravdepodobne potešil zobrazenému motívu. Téma ospravedlnenia človeka je jedným zo základných článkov Augsburgského vyznania (1530), ktoré sám preložil do českého jazyka a v roku 1620 vydal v Olomouci. Ide o IV. článok O ospravedlnení: *Ďalej učíme, že odpustenie hriechov a ospravedlnenie pred Bohom nemôžeme dosiahnuť svojimi zásluhami, skutkami a zadosťučinením, ale že odpustenie hriechov a ospravedlnenie pred Bohom dosahujeme z milosti pre Krista vierou, keď veríme, že Kristus za nás trpel a že pre Neho sa nám hriechy odpúšťajú a darúva sa nám spravodlivosť a večný život. Lebo túto vieru pokladá a počíta Boh za spravodlivosť, ako hovorí sv. Pavel Rím. 3. a 4. kap.*

Prví korešpondenti tohto monumentálneho oltára však boli onedlho pochovaní v nádeji vzkriesenia do rodinných krýpt, ktoré dala vybudovať Alžbeta Coborová (1578–1626). Po roku 1622 tu boli uložené telesné pozostatky Juraja Turzu prenesené z Bytče a neskôr aj ďalší členovia rodu. Posledné výsledky antropologického výskumu a osteopatologického rozboru, vykonané pod vedením RNDr. Milana Thurzu a MUDr. Jána Lietavu identifikovali osoby Juraja Turzu, Anny Suňogovej, Imricha Turzu (1598–1621) a Alžbety Coborovej. Ich pamiatku pomyselne stráži

nie tylko bezpiecznym ośrodkiem działalności, ale też miejscem, w którym mógł odzyskać siły po ciężkich doświadczeniach uchodźcy. Symboliczne bezpieczeństwo gwarantował mu również fakt, że kaplica zamkowa powstała przez przebudowę średniowiecznego muru obronnego dolnego zamku oraz wieży z końca XV wieku. W kaplicy do dzisiaj znajdują się elementy dawnych umocnień, m.in. machikuła, zwana też smolnym nosem. Przez sześć okien w stylu późnego gotyku do wnętrza przedostawało się światło i oświetlało ołtarz *Speculum iustificationis*, którego wysokość wynosiła 10 m. Monument ten, wykonany na zlecenie Jerzego Thurzo, został usunięty z kaplicy w okresie kontrreformacji. W 1752 roku uratowała go rodzina Justhów i umieściła w kościele ewangelickim a.w. w miejscowości Necpaly. Do dzisiaj możemy podziwiać oryginalne malowidła, które są odzwierciedleniem głębokiej religijności Jerzego Thurzo o ortodoksyjnej orientacji augsburskiego wyznania. Zasadniczo dzieło można uznać za wyznanie wiary i deklarację konfesji przedstawione w formie obrazowej. Nastawa ołtarzowa składa się z dziewięciu obrazów, które przedstawiają podstawowe zasady teologii ewangelickiej – sprawiedliwego i miłosiernego Boga oraz usprawiedliwienie grzesznika w Chrystusie. Główny obraz pokazuje wyjątkową scenę „Zwierciadło uspra-

renesančný epitaf Juraja Turzu z kararského mramoru vytvorený sochárom Gašparom Menellerom (1575–1630) z Augsburgu.

Zápas o existenciu Odarum sacrarum

*Sšetřmež Království Božího,
A v něm spravedlnosti jeho,
Tak nám vše přidáno bude, Dobrých věcy neubude.*

Cithara sanctorum, 10. verš piesne č. 726

Juraj Tranovský prichádza na Oravský hrad už po smrti Alžbety Coborovej, keď bol na základe testamentu Juraja Turzu vytvorený Oravský komposesorát. Celé územie Oravskej stolice okrem zemianskych dedín tvorilo jediné feudálne domínium, ktoré spravovali spoluvlastníci prostredníctvom riaditeľa. Od roku 1626 až do roku 1648 spravoval Oravu a panstvo spomínaný Gašpar Ilešházi, od ktorého závisel so svojím živobytím Juraj Tranovský. Nevieme, či Tranovský na Oravskom hrade pomáhal miestnemu kňazovi vo filiálnych susedných obciach, najmä v Oravskom Podzámku, ktorý sa vytvoril z hradného majera. Nesmieme zabudnúť, že v roku 1629, keď prišiel Tranovský na Oravský hrad, bolo v tlači jeho dielo *Odarum*

wiedliwienia“, ktorá v spôsob nepowtarzalny łączy słowo i obraz. Jozef Medvecký w czasie badań odkrył miedziorytniczny pierwowzór pochodzący z norymberskiego warsztatu znanego rytownika i wydawcy Josta Ammana (1539–1591). Jego autorem jest rysownik i rytownik Alexander Maria (1559–1617), który w 1585 roku wykonał grafikę obrazowo przedstawiającą naukę wiary, opierając się na tekstach znanego teologa ewangelickiego dra Kaspara Melissandera (Biennemanna) (1540–1591). Ołtarz ten doboorem tematu, logiką kompozycji, a jednocześnie wysoką klasą samego malowidła wykracza poza przeciętną swej epoki i to nie tylko na gruncie słowackim, ale również europejskim. Jerzy Trzanoski zapewne ucieszył się, widząc taki temat przedstawienia. Temat usprawiedliwienia człowieka jest jednym z podstawowych artykułów Wyznania augsburskiego (1530), które sam przetłumaczył na język czeski i wydał w Ołomuńcu w 1620 roku.

Mowa o tym w artykule IV *O usprawiedliwieniu*

Również nauczamy, że ludzie nie mogą być usprawiedliwieni przed Bogiem przez własne siły, zasługi lub uczynki, lecz że z łaski bywają usprawiedliwieni dla Chrystusa, przez wiarę, gdy wierzą, że są przyjęci do łaski, i że im odpuszczone są grzechy dla Chrystusa, który śmiercią swoją zadość uczynił za grzechy

Titulný list diela Juraja Tranovského *Odarum sacrarum sive Hymnorum...*, Bregae 1629.

Karta tytułowa dzieła ks. Jerzego Trzanowskiego *Odarum sacrarum sive Hymnorum...*, Bregae 1629.

[Książnica Cieszyńska w Cieszynie]

sacrarum v sliezskom Brzegu. Napriek exilu a absencii stáleho miesta kňazského úradu vytrvalo pokračoval v získavaní finančných prostriedkov na financovanie svojho knižného diela. Ostatní farári ustanovení v cirkevných zboroch mali živobytie zaručené zmluvne. Ťažiskom príjmu bolo bezplatné bývanie na fare, zabezpečenie dreva na vykurovanie a opravy, obilia, sena a slamy veriacimi. Diferenciáciu príjmov kňazov spôsobovalo dočasné prenechanie pôdy, ktorú kňaz mohol prenajímať, alebo na nej hospodáriť. Táto dohoda, u evanjelikov dodnes nazývaná ako vokátor, bola predmetom kontrolných návštev (vizitácií) biskupov. Vo vizitačných protokoloch sa uvádza hradná kaplnka prvýkrát až v roku 1625. V stručnom popise sa uvádza nutnosť vyhradenia poľa pre farára a rektora, ktoré má zabezpečiť obživu ich zvierat. O príchode Juraja Tranovského vizitačné protokoly nepíšu. Nakoľko miesto hradného kňaza bolo v čase príchodu Tranovského obsadené, ponúka sa dohad, či nevykonával funkciu rektora. Tá predovšetkým spočívala vo vyučovaní detí a v hudobnom sprevádzaní i organizovaní spevu na službách Božích. V každom prípade to nebolo v čase, keď píše list na Orave 5. októbra 1629, kde sa pokladá za služobníka na Hornom Sliezsku, aj keď v exile. Ak by vykonával oficiálny úrad na hrade, predpokladáme, že by svoju „novú“ funkciu uviedol.

nasze. Tę wiarę policza Bóg przed Sobą zamiast sprawiedliwości. List do Rzymian, rozdz. 3. i 4.

Fundator tego monumentalnego ołtarza wkrótce umarł, a wdowa po nim, Elżbieta Coborová (1578–1626), kazała wybudować pod kaplicą krytę rodziną, do której po 1622 roku przewieziono z Bytćy szczątki Jerzego Thurzo, a później również innych członków rodziny. Ostatnie badania antropologiczne oraz analiza osteopatologiczna przeprowadzone pod kierownictwem RNDra Milana Thurzo i MUDra Jána Lietavy pozwoliły na identyfikację Jerzego Thurzo, Anny Sunnegh, Imricha Thurzo i Elżbiety Coborovej. Pamięć o nich symbolicznie przypomina renesansowe epitafium Jerzego Thurzo wykonane w marmurze karyjskim przez G. Menellera z Augsburga.

Walka o powstanie Odarum sacrarum

Strzeżmy Królestwa Bożego, a w nim sprawiedliwości jego, wszystko dodane nam będzie, dobrych rzeczy nie ubędzie.

Cithara sanctorum, 10. strofa pieśni nr 726

Alexej I. Turzo

Aleksy Thurzo

[wikipedia.org]

Tranovského príjmy a majetkové pomery mu neumožnili samostatne znášať náklady na vydávanie latinských ód *Odarum sacrarum*. Dielo, ktoré dokončil ešte v Bielsku a niektoré dedikácie na Orave, bolo pomerne rozsiahle. Stopäťdesiat latinských ód v rozsahu necelých 600 strán je rozdelených do troch častí (kníh) podľa tém. Prvým okruhom je cirkevný rok, druhým katechizmus, ranné i večerné piesne a tretím všeobecné témy, napríklad o viere, zbožnosti, pokore, smrti, večnosti, či láske ku Kristovi. Predovšetkým zdôrazňuje, že oslava Boha sa deje nielen slovom, ale aj spievaním posvätných ód a hymien. Odôvodňuje to citáciami z Biblie, napríklad začiatočnými slovami 92. žalmu: Dobré je Hospodinu ďakovať a ospevovať Tvoje meno, Najvyšší... Zaujímavé sú pasáže na začiatku každej časti. V nich ďakuje svojim dobrodincom a priateľom za pomoc pri vydaní diela. Tranovský v dedikácii druhej knihy *Odarum sacrarum* spomína Lukáša Vencélie, jeho predchodcu v Bielsku, ktorý žil už v Levoči. Práve on usmernil Tranovského k možnosti získať finančný príspevok z fondov tohto mesta.

Magistrát Levoče spravoval testamentárnu základinu Alexeja I. Turza (?-1543) uhorského palatína a mecéna, z ktorej darmi podporovali aj exulantov a hudobníkov. V tomto spišskom meste, ktoré žilo ovocím humanizmu a renesancie, mala veľký ohlas tlačia-

Jerzy Trzanowski przybył na Zamek Orawski dopiero po śmierci Elżbiety Coborowej, kiedy na podstawie testamentu Jerzego Thurzo powołano komitat orawski. Cały kraj orawski oprócz wiosek ziemiańskich stanowił jedno feudalne dominium administrowane przez współwłaścicieli za pośrednictwem komesa. Od 1626 do 1648 roku władzę na Orawie sprawował wzmiankowany już Kacper Illésházy, od którego zależał byt Jerzego Trzanowskiego. Nie wiemy, czy Trzanowski, mieszkając na Zamku Orawskim, pomagał miejscowemu księdzu sprawującemu posługę w osadzie powstałej z zamkowej zagrody, nazwanej obecnie Oravský Podzámok. Nie możemy zapominać, że w 1629 roku, kiedy Trzanowski przybył na zamek, w śląskim Brzegu drukowane było właśnie jego dzieło *Odarum sacrarum*. Mimo wygnania i braku stałego miejsca zamieszkania nie szczędził starań, by pozyskać środki finansowe na wydanie swego dzieła. Pozostali proboszczowie powołani przez zbory kościelne na podstawie umowy mieli zagwarantowane środki do życia. Zapewniano im darmowe mieszkanie na plebanii, a drewno na opał i na remont, zboże, siano oraz słomę dostarczali parafianie. Dodatkowe dochody księży mogły pochodzić z czasowego przekazania ziemi, którą ksiądz mógł wydzierżawiać lub na niej pracować. Tego typu umowa, do dzisiaj u ewangeli-

reň, ktorá bola v držbe Brewerovcov od roku 1625 až do polovice 18. storočia. Činnosť tejto tlačiarne je spracovaná mnohými bádateľmi. Významným počínom Vavrince Brewera (1590–1664) bola tlač diel exulantov. Aj keď objemovo nepredstavujú ťažisko vydavateľskej činnosti, sú veľmi významné pre kultúru Slovenska. Literárne činnými boli nielen exulantskí kňazi a učelia, ale aj exulantskí študenti posledných ročníkov gymnázií východoslovenských slobodných miest. Zaopatrenie žiakov formou alumneí prispievala k dobrým existenčným možnostiam s vyhlídkou uplatnenia sa v praxi v danom regióne. Zo Sliezska to boli napríklad Ján Skulteus, Ján Kretschmer a Tomáš Lassotam ktorí sa neskôr spomínajú ako učelia. Študenti z tejto oblasti prišli do Levoče už v roku 1629, keď Tranovský odchádza zo Sliezska. V Levoči na evanjelickom lýceu už v tom istom roku pôsobil ako rektor moravský exulant Matej Saxo, ktorý vydal v spomínanej tlačiarňi tézy z oblasti logiky. Aj následný rektor sliezskeho pôvodu Juraj Krischke krátko po svojom príchode v roku 1648 vydal samostatné dielo. Jeho zástupca Ján Kretschmer, rodák zo sliezskeho Tešína, vydal v spolupráci s ďalšími autormi gratulačné verše k svadbe dcéry farára.

Vavrincec Brewer mal čulé kontakty s tlačiarňskými centrami v celej Európe. Jeho synovia študovali vo Wittenbergu, kde nadviazal obchodné spo-

ków nazywana wokacją, oraz jej realizacja podlegała wizytacjom kontrolnym biskupa. Kaplica zamkowa po raz pierwszy wzmiankowana jest w protokole wizytacyjnym z 1625 roku. W zwięzłym wpisie odnotowano konieczność wydzielenia pola dla proboszcza i rektora, które miało zabezpieczyć karmę dla zwierząt. O bytności Jerzego Trzanowskiego protokół milczy. Ponieważ stanowisko zamkowego księdza było w tym czasie zajęte, nasuwa się myśl, że Trzanowski mógł pełnić funkcję rektora. Polegała ona przede wszystkim na nauczaniu dzieci, akompaniamencie muzycznym i organizacji śpiewu w czasie nabożeństw. Zapewne jednak nie piastował tej funkcji 5 października 1629 roku, gdyż w liście oznaczonym tą datą nazwał się służebnikiem na Górnym Śląsku, choć na wygnaniu. Gdyby w tym czasie wykonywał oficjalną funkcję na Zamku Orawskim, przypuszczalnie by ją wymienił.

Dochody Trzanowskiego oraz jego sytuacja finansowa nie pozwalały na samofinansowanie wydawania łacińskich ód *Odorum sacrarum*. Dzieło, które ukończył jeszcze w Bielsku, a niektóre dedykacje uzupełnił na Orawie, było stosunkowo obszerne. Zawierało 150 ód łacińskich na niespełna 600 stronach podzielonych na trzy części według tematów. Pierwszy krąg tematyczny tworzą ody związane z rokiem kościelnym, drugi z katechizmem – pieśni poranne i wieczor-

jenie s univerzitnou tlačiarňou. Prestíž získal aj tým, že modernizoval technológiu. V tejto tlačiarňi vydal svoje diela aj známy český exulant, náboženský prozaik, básnik a farár Jakub Jakobeus (1591–1645) či Ján Amos Komenský (1592–1670). Brewer, pravdepodobne na základe svojich obchodných skúseností inicioval aj vznik niektorých diel. Napríklad Juraja Tranovského okolo roku 1635 žiadal, aby k publikácii autora Sebaldy Heydena o latinsko-nemeckých rozhovoroch pripojil českú stať. Kniha, ku ktorej Tranovský prizval na spoluprácu exulanta Jána Vopatovinu, vyšla po jeho smrti v roku 1655. Tento počín Tranovský vysvetľuje a pripája poznámku o šírení znalosti nemčiny a češtiny v Európe. Žiakom zároveň pripomína, že ich do školy v Liptovskom Mikuláši poslali rodičia za účelom vzdelávania sa v rečiach.

Levoča a okolie poskytovali azyl viacerým kňazom. Nielen exulantov lákala Levoča ako najvýznamnejšie mesto Spiša. Tento región, ktorého remeselnú úroveň a včasný mestotvorný proces urýchlili najmä saskí Nemci, bol veľmi rozvinutý. Mestá sa neskôr spájali do väčších celkov z dôvodu obchodno-ekonomickej spolupráce. Prvá písomná zmienka je z roku 1412 z rokovania piatich slobodných kráľovských miest, tzv. Pentapolitany: Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov. Tento zväzok vytrval až

ne, na trzeci składają się pieśni na tematy ogólne, np. o wierze, pobożności, pokorze, śmierci, wieczności czy miłości do Chrystusa. Trzanowski podkreśla, że sławienie Boga odbywa się nie tylko przy pomocy słów, ale także poprzez śpiew świętych ód i hymnów. Jako dowód podaje cytaty biblijne, m.in. początkowe słowa psalmu 92: Dobrze jest dziękować Panu i opiewać imię twe, o Najwyższy. Ciekawe są ustępy na początku każdej części, w których dziękuje swym darczyńcom i przyjacielom za pomoc w wydaniu dzieła. W dedykacji w drugiej księdze *Odorum sacrarum* wymienia Łukasza Wenzeliusa, swego poprzednika z Bielska, który mieszkał w tym czasie w Lewoczy. Właśnie on doradził Trzanowskiemu, by starał się pozyskać środki finansowe z funduszy miasta Lewoczy.

Magistrat Lewoczy zarządził fundację ustanowioną w testamencie przez Aleksego I Thurzo (?–1543), palatyna Górnych Węgier i mecenasa, która wspierała finansowo m.in. emigrantów i muzyków. W tym spiskim mieście, które żyło ideami humanizmu i renesansu, ogromnym powodzeniem cieszyła się drukarnia należąca do rodziny Brewerów, działająca od 1625 roku do połowy XVIII wieku. Ważnym elementem działalności Wawrzyńca Brewera (1590–1664) było wydawanie dzieł uchodźców. Chociaż w stosunku do całej działalności drukarni nie miały one więk-

Budova pôvodnej Brewerovej tlačiarne v Levoči.

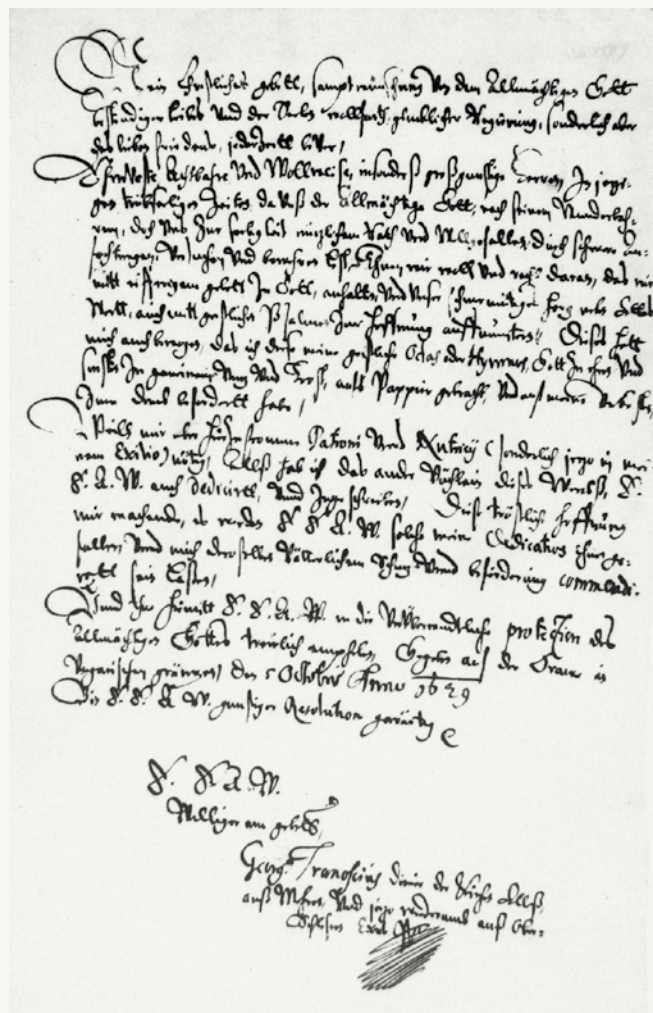
Zabytkový budynek drukarni Brewerów w Lewoczy.

[Foto: František Rišiaň]

do polovice 19. storočia a zanikol nástupom Bachovho absolutizmu. Toto spojenie dokázalo kontrolovať významný tranzitný obchod a jeho význam najmä pre protestantov výrazne vzrástol po bitke pri Moháči. Postup šírenia reformácie spoločne podporili a ukotvili vo vierovyznaní s názvom *Confessio Pentapolitana*, čím sa priklonili k Augsburskému vyznaniu. Text pripravil významný humanistický spisovateľ a pedagóg v Bardejove Leonard Stöckel (1510–1560). Tamojší rodák, ktorý študoval od roku 1530 na univerzite vo Wittenbergu získal nielen priamy prístup k reformačnému učeniu Dr. Martina Luthera (1483–1546) a Filipa Melanchtona (1497–1560), ale aj prax pri vedení školy v Eislebene. Prijatie formulovaných bodov vyznania bol možný práve na základe kompetencie zhromaždenia Pentapolitany zvolávať celokrajové schôdze kňazov, resp. synody všetkých stavov. Zároveň slobodné mestá si mohli pozvať a slobodne voliť farára. Do rozhodovacej kompetencie spadali aj prieskum teologického zamerania kandidáta. Aj v tomto regióne si farári v ostatných mestách a obciach po vzore cechov vytvorili organizáciu. Malo pomenovanie 24 kráľovských farárov, respektíve Bratstvo 24 spišských miest. Medzi sebou volili čelného predstaviteľa. Dôležitým dokladom z obdobia 16. a 17. storočia je súpis ordinovaných kňazov *Matricula Molleriana*. Vynika-

šezho významu, pre kultúru Slovákov majú veľký význam. Aktívna literárna činnosť v Slováku bola nie len doménou kňazov a učiteľov na uchádzajú, ale kvitla tiež medzi študentmi posledných tried gymnázií v voľných mestách ležiacich na východnej strane krajiny. Dobrá starostlivosť v učebniach zabezpečila dobré podmienky existencie, a v budúcnosti byť na danom mieste. Zamestnanie ako učiteľ našli tu neskôr m.in. pochádzajúci z Śląska Jan Skulteus, Jan Kretschmer a Tomasz Lassota. Študenti z Śląska našli do Lewoczy už v 1629 roku, keď Śląskú zem opúšťal tiež Trzanowski. V gymnázium evanjelickým v Lewoczy pôsobil vtedy na pozíciu rektora moravský emigrant Maciej Saxo, ktorý vo zmienkovanom tiskárni vydal tezu z dedičiny logiky. Rovnako neskôr rektor pochádzajúci z Cieszyna, vo spolupráci s inými autorami publikoval tu básne gratulačné z príležitosti svadby dcéry probošťa.

Wawrzyniec Brewer mal blízke kontakty s centrami tiskárskimi z celej Európy. Jeho synovia študovali v Wittenberde, kde nadviazali kontakty obchodné s tiskárňou univerzitnou. Prestíž získal

Rukopis listu Juraja Tranovského levočskému richtárovi a mestskej rade, zo dňa 5. októbra 1629.

Rękopis listu ks. Jerzego Trzanoskiego do burmistrza i rady miejskiej Lewoczcy, z dnia 5 października 1629 r.

[M [MATÚŠ, František?]. Neznáme rukopisné listy Juraja Tranovského. In Cirkevné listy, 1977]

júce hospodárske, kultúrne a cirkevné podmienky aktivizovali Juraja Tranovského. Na Oravskom hrade dňa 5. októbra 1629 napísal list levočskému richtárovi a mestskej rade. Tento po nemecky písaný list s vlastným rukopisom Tranovského je zároveň jedinečným a významným dôkazom o jeho pobyte na Orave už v tomto období.

„Znamenitému, váženému a rozvážnemu pánu richtárovi a rade mesta Levoče, mojim obzvlášť velapriaznivým pánom a podporovateľom, doručit do vlastných rúk v Levoči.

Posielam Vám odkaz spolu so žiadosťou na Všemohúceho, aby Vám ráčil udeliť trvalé šťastie na tele aj na duši a prajem aj šťastnú vládu, predovšetkým ale pokoj tela každého času. To je moje pranie Vám predovšetkým. Znamenití, vážení a rozvážni, zvlášť velapriazniví páni, obzvláste v tomto pochmúrnom čase, keď náš všemohúci Pán Boh podľa svojej podivnej, predsa spásne našich duší slúžiacej rady a nevyspytateľnej vôle na nás dopúšťa navštívenia a ťažké pokušenia. Jeho uctíme plne a práve tým spôsobom, keď sa k nemu budeme približovať horlivými modlitbami a na týchto modlitbách budeme aj vytrvalí a naše zúfajúce srdcia pre veľkú núdzu našich duší duchovnými žalnmami budeme potešovať a povznášať. Takéto úvahy ma priviedli k tomu, aby

rôvniže díky modernizacji technologii drukarskiej. Z jego drukarni wyszły też dzieła znanego czeskiego uchodźcy, prozaika religijnego, poety i proboszcza Jakuba Jakobeusa (1591–1645) czy Jana Amosa Komeńskiego (1592–1670). Brewer, prawdopodobnie na podstawie swoich doświadczeń handlowych, inicjował powstanie niektórych dzieł. Na przykład około 1635 roku zwrócił się do Jerzego Trzanoskiego, żeby do rozmów łacińsko-niemieckich autorstwa Sebalda Heydena dołączył rozprawę w języku czeskim. Do współpracy przy tej publikacji, która ostatecznie ukazała się w 1655 roku, już po jego śmierci, Trzanoski zaprosił innego emigranta Jana Vopatovina. Trzanoski objaśnił w niej treść dzieła i dodał informację o szerzeniu się języka niemieckiego i czeskiego w Europie. Jednocześnie przypominał uczniom, że rodzice wysłali ich do szkoły w Liptowskim Mikulaszu po to, by uczyli się języków obcych.

Lewocza i jej okolica udzielała azylu wielu księżom. Nie byli to wyłącznie uchodźcy, których kuśiło najważniejsze miasto na Spiszu. Region ten był bardzo rozwinięty – dzięki napływowi Niemców z Saksanii miasta powstały tu stosunkowo wcześniej i rzemiosło stało na wysokim poziomie. Z czasem miasta łączyły się w większe całości, co ułatwiało współpracę handlowo-ekonomiczną. Pierwsza pisemna wzmianka

som aj ja napísal svoje duchovné ódy, lepšie povedané hymny ku cti Božej aj nášmu potešeniu, aby som týmto prispel k napomáhaniu modlitieb a vzdávaniu chvály Bohu. Kedže ale pri tom potrebujem zbožných priaznivcov a štedrých pomocníkov (obzvlášte teraz vo svojom vyhnanstve), preto som venoval druhú knižku tohoto môjho diela Vašej znamenitosti, váženosti, vysokoctenosti a rozvážnosti a taktiež aj napísal, prechovávajúc v sebe túto potešujúcu nádej, že sa Vašej znamenitosti, váženosti vysokoctenosti a rozvážnosti toto bude páčiť, a preto ma pojme do svojej otcovskej ochrany, aby mi pomáhala pri mojom úsilí. A už Vašu znamenitosť, váženosť, vysokoctenosť a rozvážnosť čo najvernejšie porúčam do neprežiteľnej ochrany všemohúceho Boha. Dané na Orave na uhorských hraniciach dňa 5. októbra 1629. Vašej znamenitosti, váženosti, vysokoctenosti a rozvážnosti oddaný na modlitbách

Juraj Tranovský, služobník Vindov všetkých na Morave a teraz zasa na Hornom Sliezsku v exile, v. r.“

Tranovský čakal odpoveď obratom. Určite ho súril tlačiar latinských ód. Situáciu nám dokreslí jeho povzdych v predhovore druhej knihy Odarum Sacrum. Pochválil dávných imperátorov, ktorí si vážili a podporovali vedu a umenie. Kritizuje súčasnosť (náš vek), kde dary na túto oblasť sú malé. V ďalších riadkoch ich hodnotí ako sotva postačujúce k životu. Ten-

o Lewoczy pochodzi z 1412 roku, kedy piäť kráľovských miest – Koszyce, Lewocza, Bardejów, Preszów i Sabinov – utvorilo tzv. Pentapolitanę. Zväzok ten pretrval až do polowy XIX wieku, został rozwiązany po wprowadzeniu absolutyzmu Bacha. Unia ta kontrolowała m.in. handel tranzytowy, a jej znaczenie wzrosło, zwłaszcza dla protestantów, po bitwie pod Mohaczem. Członkowie związku wsparli szerzenie Reformacji i ugruntowali swoje stanowisko w sprawie religii w dokumencie pod znaczącą nazwą *Confessio Pentapolitana*, a tym samym opowiedzieli się po stronie Kościoła augsburskiego wyznania. Tekst przygotował znany humanista, pisarz i pedagog Leonard Stöckel (1510–1560) z Bardejowa, który od 1530 roku studiował na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie niemal bezpośrednio zetknął się z naukami reformacyjnymi Marcina Lutera (1483–1546) i Filipa Melanchtona (1497–1560). Poznane teorie zastosował w praktyce w trakcie prowadzenia szkoły w Eislebene. Przyjęcie artykułów zawartych w wyznaniu wiary było możliwe dzięki kompetencjom Pentapolitany uprawnionej do zwoływania ogólnokrajowych spotkań księży, ewentualnie synodów wszystkich stanów. Jednocześnie miasta mogły samodzielnie decydować o przyjęciu i powoływaniu proboszcza. W ich kompetencji leżało również sprawdzenie teologicznego ukierunkowania kandydata.

to stereotyp hodnotenia, ktorý používali humanistickí autori, bol v kontexte pobielohorskej situácie pre protestantov skôr neformálny. Napriek tomu vyjadruje pevnú nádej, že zbožní ľudia neodmietnu vydanie ód. Svoju zbierku pokladá za posvätnú a bohoslužobnú prácu. Náhlivosť skorého vybavenia celej záležitosti vnímame z jeho druhého zachovaného listu, písaného po latinsky Petrovi Zablerovi (1578–1645). Obracia sa na najvyššiu autoritu evanjelickej cirkvi v regióne. Peter Zabler bol biskup (superintendent), ktorého zvolili do tejto funkcie na významnej Spišskopodhradskej synode v roku 1614. Jeho biskupstvom bolo územie Pentapolitany, neskôr Špišsko-šarišskej superintencie so sídlom v Levoči.

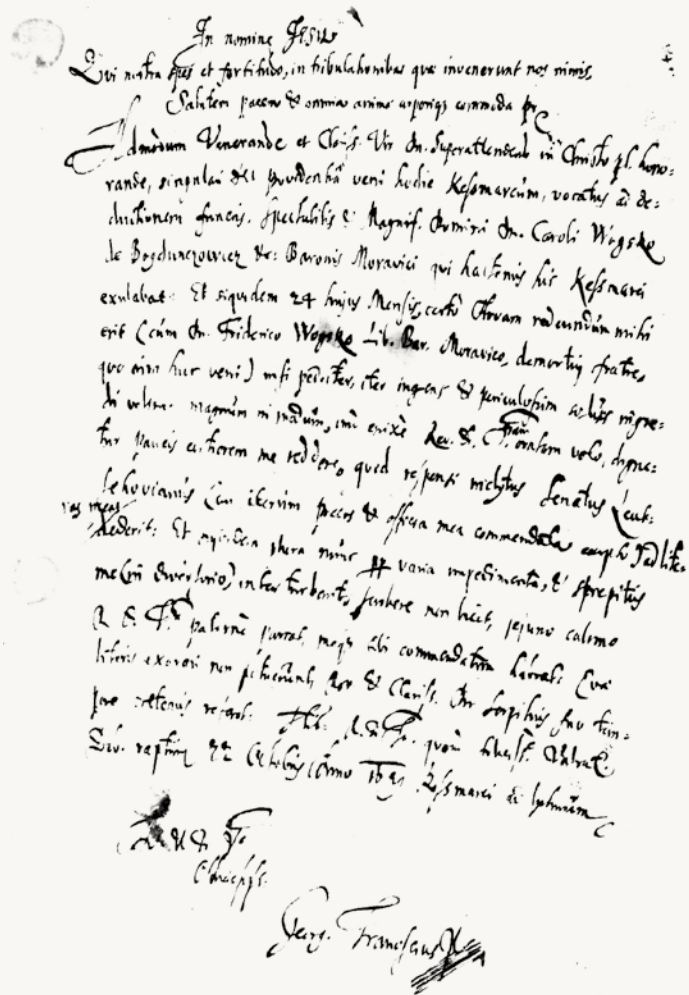
V mene Ježišovom, ktorý je naša nádej a sila, v súženiach, ktoré sa nás trpko zmocnili, prajem pokoj a zdravie a všetko dobré na duši a tele. Prevelebný a osvietený muž, vysokovážený pán superintendent v Kristovi, vďaka jedinečnej Božej prozreteľnosti som dnes dorazil do Kežmarku, povolaný odhaviť pohreb moravského baróna, pána Karola Vojského (Wogsko) z Bohdunovic (Morava), ktorý dosiaľ žil v Kežmarku vo vyhnanstve. A pretože 24. v mesiaci sa určite budem musieť vrátiť na Oravu (s pánom Fridrichom Vojským, slobodným barónom moravským

Na tym terenie proboszczowie utworzyli organizację zawodową wzorowaną na cechach rzemieślniczych. Nazwano ją 24 Królewskich Proboszczów lub Bractwo 24 Spiskich Miast. Członkowie bractwa wybierali spośród siebie głównego przedstawiciela. Ważnym dokumentem z XVI i XVII wieku jest *Matricula Molleriana* – wykaz ordynowanych księży.

Świetna sytuacja ekonomiczna, kulturalna i religijna Lewoczy skłoniła Jerzego Trzanowskiego do napisania listu do burmistrza oraz rady miejskiej. List z datą 5 października 1629 roku własnoręcznie pisany przez Trzanowskiego w języku niemieckim jest jednocześnie wyjątkowym dokumentem poświadczającym jego bytność w tym czasie na Orawie.

Znakomitemu, szanownemu i światłemu panu burmistrzowi i radzie miejskiej Lewoczy, moim wielce przychylnym panom i wspierającym mnie, doręczyc do rąk własnych w Lewoczy.

Przesyłam Wam list wraz z prośbą do Wszehmogącego, aby Wam raczył udzielić trwałego szczęście na ciele i duszy, życzę też szczęśliwych rządów, przede wszystkim zaś spokoju ciała po wsze czasy. To jest moje życzenie Wam przede wszystkim. Znakomici, szanowni i światli wielmożni, a zwłaszcza wielce przychylni panowie, zwłaszcza w tych mrocznych czasach, kiedy nasz

Rukopis listu Juraja Tranovského biskupovi Petrovi Zablerovi, zo dňa 22. októbra 1629.

Rękopis listu ks. Jerzego Trzanowskiego do biskupa Piotra Zablera, z dnia 22 października 1629 r.

[M [MATÚŠ, František?]. Neznáme rukopisné listy Juraja Tranovského. In Cirkevné listy, 1977]

a bratom zosnulého, s ktorým som sem prišiel), len ak nechcem sám sa vydať na túto veľmi dlhú a nebezpečnú cestu peši. Nadmieru horlivo vás prosím, velebný a osvietený pane, aby ste mi ráčili stručne oznámiť, akú odpoveď dal slávny levočský senát (ktorému som znovu odporúčal moje modlitby a služby) na môj list. A keďže teraz nemôžem viac napísať pre rôzne prekážky a hluk, ktorý ma vyrušuje (v hostinci), buďte zhovievaví k môjmu stručnému peru. Neodmietnite ma (resp. vezmite ma na milosť). Čo sa nedalo napísať v liste, o tom Vás bude informovať ústne, keď príde čas, velebný a osvietený pán Serpilius. Majte sa (veľmi) dobre. Dané 22. októbra 1629 v Kežmarku...

Juraj Tranovský Manu Propria

Z listu je zrejmé, že istý Serpilius má Zablera informovať podrobnejšie o problémoch Tranovského. Keďže Tranovský písal list v Kežmarku, informátorom môže byť jedine tunajší evanjelický a. v. farár a básnik Ján Serpilius mladší (1596–1658). Bol vnukom Vavrince Qendela (?–1572), ktorý získal akademické vzdelanie v Krakove a v roku 1528 pokračoval na štúdiách vo Wittenbergu. Tam si osvojil reformačné myšlienky a dokonca sa spriatelil s Filipom Melanchtonom, ktorý mu udelil nové latinské priezvisko Serpilius. Po návrate do Uhorska od roku 1545 pôsobil v Spišskej Belej ako

Wszzechmogący Pan Bóg służy radą dla zbawienia dusz naszych i wolą chronienia przed pokusami. Czczymy go i we właściwy sposób, kiedy będziemy się do niego zbliżać gorliwymi modlitwami i będziemy wytrwali w tych modlitwach, a nasze rozpaczone serca z wielkiej nędzy naszych dusz pobożnymi psalmami będziemy pocieszać i okrywać otuchą. Takie rozmyślenia przywiodły mnie do tego, abym i ja napisał swoje religijne ody, lepiej powiedziane hymny na cześć Boga i na pocieszenie nasze, żebym w ten sposób przyczynił się do wspomżenia modlitw i oddawania chwały Bogu. Albowiem do tego potrzebuję pobożnych dobroczyńców i szczodrych pomocników (zwłaszcza teraz na swoim wygnaniu), dlatego poświęciłem drugą książkę tego mego dzieła Waszej znakomitości, szanownemu, cenionemu i światłemu i również napisałem, żywiąc w sobie pocieszającą nadzieję, że Waszej znakomitości, szanownemu, cenionemu i światłemu to podobać się będzie i dlatego weźmie mnie pod swoją ojcowską pieczę, żeby mi pomóc w moich dążeniach. Jego znakomitość, szanownego, cenionego i światłego najwiewniej polecam też niezwykłonej opiece wszechmogącego Boga. Napisano na Orawie na granicy Górnych Węgier dnia 5 października 1629. Waszej znakomitości, szanownego, cenionego i światłego oddany w modlitwach Jerzy Trzanowski, służebnik wszystkich Wendów na Morawach i teraz znowu na Górnym Śląsku na wygnaniu, v. r.

reformačný kňaz. Z jeho iniciatívy bolo v roku 1569 zostavené vierovyznanie Spišského mestského seniorátu s názvom Confessio Scepusia. Išlo o príklon k umierenej protestantskej reformácii s dôrazom na zavedenie nemčiny resp. češtiny ako bohoslužobného jazyka, prijímania pod obojím, zjednodušenie liturgie a povolenie sobášenia kňazov. Aj Jánov otec Ján Serpilius (1564–1644) šiel v šlapajach otca a pôsobil ako farár v Lubici. Neprávom bol obžalovaný z tajného kalvinizmu a šesť týždňov väznený v roku 1635 na príkaz ľubovianskeho hradného kapitána, keď mu drábi vyrabovali faru. Napriek úspešnej obhajobe už nemohol pôsobiť ako duchovný. Táto epizóda, bez ohľadu na nepravdivosť obžaloby, poukazuje na dôležitosť petrifikovaných konfesionálnych zákonov, ktoré boli prijaté na Žilinskej a Spišskopodhradskej synode. Ján Serpilius mladší, ktorého spomína Tranovský, študoval na Spiši a neskôr v Poľsku v mestách Elbląg (Varmsko-mazurské vojvodstvo) a Bytom (Sliezske vojvodstvo). Nevieme určiť, či sa spolu spoznali už počas štúdií v Sliezske, alebo išlo o nový kontakt kvôli pohrebu Karola Wogskeho. Ján Serpilius bol od roku 1621 kaplánom v Lubici a od roku 1624 farárom v Kežmarku, zosobášený s dcérou tunajšieho primátora Evou Freyovou. Vo svojom narýchlo napísanom liste Petrovi Zablerovi zisťuje stav vybavovania žiadosti, ktorú zaslal richtárovi a mestskej rade v Levoči.

Trzanowski spодziewał się szybkiej odpowiedzi. Zapewne ponagłał go drukarz łacińskich ód. Sytuację tę częściowo obrazują żale we wstępie drugiej książki *Odarum sacrarum*. Poeta chwali tam dawnych władców, którzy doceniali i wspierali naukę i sztukę, a krytykuje sobie współczesnych (nasz wiek), których dary na te wydatki są małe. W następnych wierszach opisuje je jako ledwo wystarczające na życie. To typowe stereotypowe oceny, jakich używali autorzy okresu humanizmu w kontekście sytuacji protestantów po bitwie na Białej Górze. Na przekór trudnościom Trzanowski wierzy, że pobożni ludzie nie zrezygnują z wydania ód. Swój zbiór uważa za pracę świętą i służącą chwale Boga. Powód starań o szybkie załatwienie sprawy nakreśla nam drugi z jego listów, pisany po łacinie i skierowany do Piotra Zablera (1578–1645) – najwyższego autorytetu Kościoła ewangelickiego w regionie. Piotr Zabler był biskupem (superintendentem), który został wybrany do pełnienia tej funkcji na synodzie w Spišském Podhradie w 1614 roku. Podlegał mu obszar Pentapolitany z siedzibą w Lewoczy.

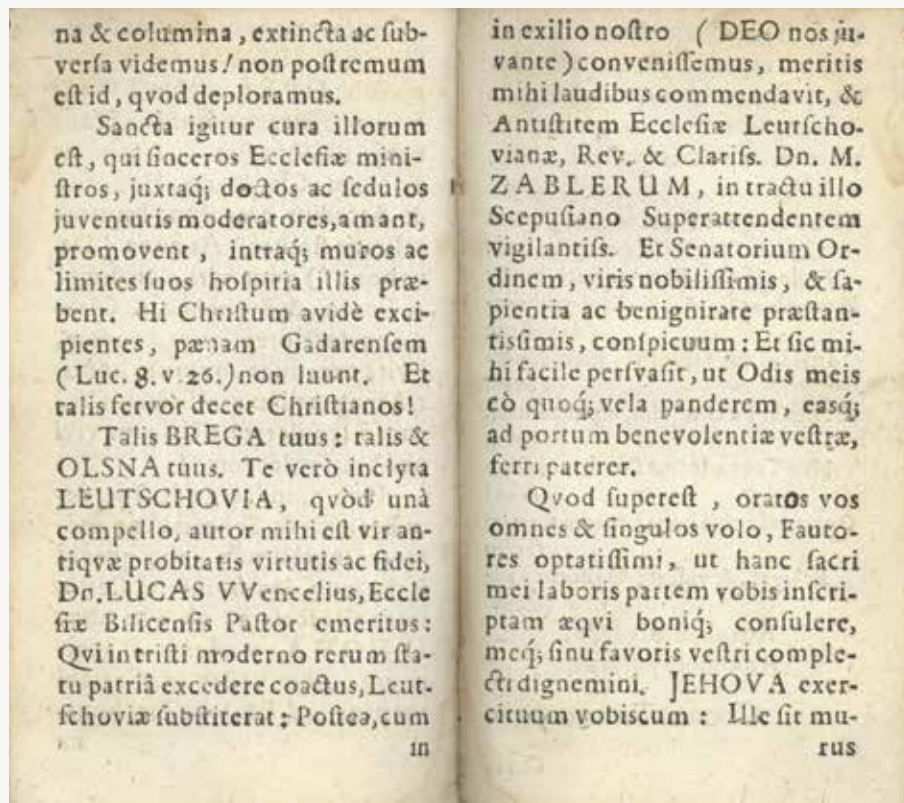
W imię Jezusa,

który jest naszą nadzieją i siłą, w cierpieniach, które nas tak ciężko dotknęły, życząc pokoju i zdrowia i wszystkiego dobrego dla duszy i ciała. Przewielebny

Nebezpečie, ktoré spomína Juraj Tranovský vo svojom liste zo dňa 22. októbra 1629, sa týkalo aj politickej situácie. Gabriel Betlen (1580–1629) sa nespokojil s Bratislavským mierom (1626). Aktivácia spojenectva s nemeckými kniežatami napriek príchodu Valdštejnovho vojska na západné Slovensko prichádzala stále do úvahy. Musíme si uvedomiť, že Tranovský písal list ešte počas jeho života, aj keď necelý mesiac pred Betlenovou náhlou smrťou. Napriek tomu v rokoch povstania Gabriela Betlena bola čiastočne prerušená rekatolizačná činnosť, čo spôsobilo príliv pomerne veľkého počtu nekatolíckych exulantov na územie dnešného Slovenska. Nevieme, kedy do Uhorska prišiel exulant Karol Vojsko, ktorého brat Fridrich prišiel pochovať. Možno sa poznal s Tranovským a oslovil ho vykonať poslednú rozlúčku. V Kežmarku vtedy nebol evanjelický a. v. farár, ktorý by zaopatroval Slovákov, resp. českých a moravských exulantov v ich rodnej reči. Istého Vojsta uvádza Gregor (Řehoř) Volný (1793–1871) vo svojej publikácii *Die Markgrafschaft Mähren...*, ktorého v errátach opravuje ako „Vojsko“. Existuje záznam z obchodnej zmluvy medzi zemskými správcami a Fridrichom Vojskom z Bogduncovic s manželkou Zuzanou, rodenou Tuřovec z Betlemfalvy v roku 1631. Čas a lokalita Moravy, kde sa v zmluve spomínajú obce Luděřov a Sřížov

i oświecony mężu, wielce szanowny panie superintendencie w Chrystusie, dzięki Bożej opatrności dotarłem dzisiaj do Kieżmarku, wezwany by odprawić pogrzeb morawskiego barona Karola Wogska z Bohdunovic (Morawy), który do tej pory mieszkał w Kieżmarku na wygnaniu. I dlatego, że 24. w tym miesiącu będę musiał wrócić na Orawę (z panem Fryderykiem Wogskim, baronem morawskim i bratem zmarłego, z którym tu przybyłem), o ile sam nie zechcę wyruszyć piechotą w tę długą i niebezpieczną drogę. Niezwykle gorliwie was proszę, wielebny i święty panie, żebyś mnie raczył zwięzłe poinformować, jakiej odpowiedzi udzielił sławny senat w Lewoczy (któremu ponownie zaofiarowałem moje modlitwy i usługi) na mój list. A że teraz nie mogę więcej napisać w związku z różnymi przeszkodami i hałasem, który mi przeszkadza (w karczmie), bądź wyrozumiały dla mojego zwięzłego pióra. Zmiłujcie się nade mną. Czego nie dało się napisać w liście, o tym będzie Was informował, kiedy nadejdzie czas, wielebny i święty pan Serpiliusz. Miejcie się (bardzo) dobrze. Dane 22 października 1629 w Kieżmarku [...]
Jerzy Trzanowski manu propria

Z listu wynika, že ów Serpiliusz będzie szczegółowo informował Zablera o problémach Trzanovského. W związku z tym, že Trzanowski písal list

Dedikácie Juraja Tranovského v jeho diele *Odaram sacrarum sive Hymnorum...*, Bregae 1629.

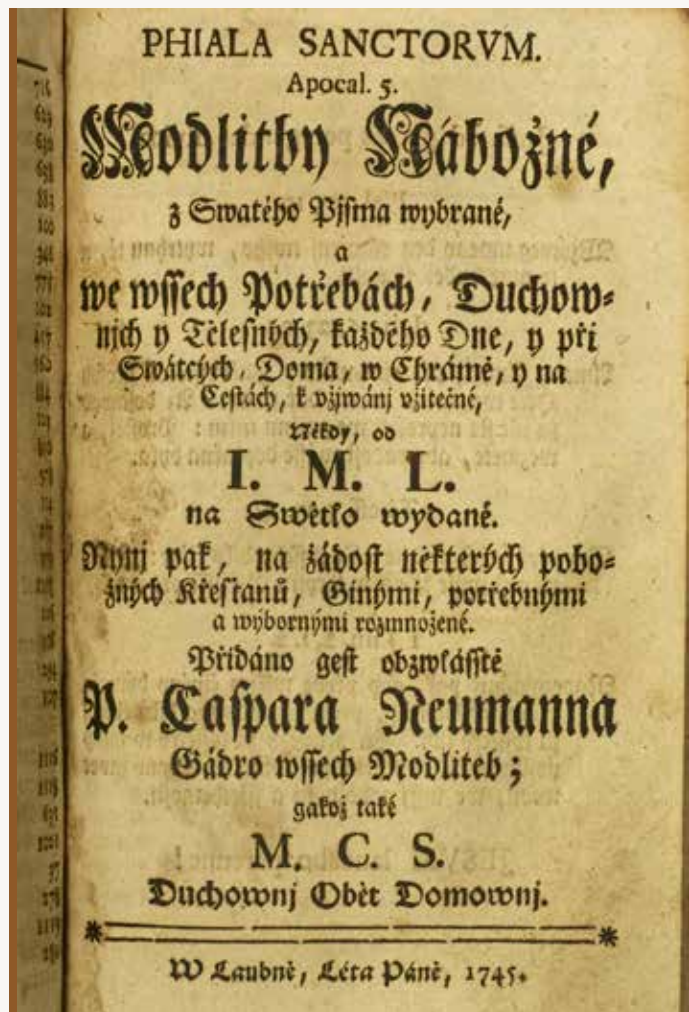
Dedykacja ks. Jerzego Trzanowskiego w jego dziele *Odaram sacrarum sive Hymnorum...*, Bregae 1629.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Ćaplovičova knižnica]

sedí. Dokonca Betlemfalva je s veľkou pravdepodobnosťou Betlenfalva, slovenská obec s názvom Betlanovce v okrese Spišská Nová Ves. Predikát s menom tejto obce dokonca používal palatín Juraj Turzo. Preto je možné, že Fridrichov brat gróf Karol v dôsledku náboženského prenasledovania, našiel exil na Spiši.

Zo záznamu v účtovnej knihe mesta Levoča vieme, že 28. novembra 1629 mu bol schválený finančný príspevok. Aj keď kniha nevyšla v Levoči, v úvode uvádza oslavné a pochvalné vyjadrenie k mecénom tohto mesta a mestu samotnému. Oceňuje ich angažovanosť na pestovaní a rozvíjaní kultúry, o čom sa sám presvedčil. Nezabudol uviesť, že v Levoči našiel priateľa Lucasa Vencelia, kňaza a spolubrata v exile. Priateľom nazýva aj ctihodného a váženého pána Zablera, významného superintendenta, ktorý pravdepodobne dopomohol ku skorému vybaveniu žiadosti.

w Kieżmarku, jedyným informátorem mógł być tutejszy proboszcz ewangelicki a.w. i poeta Jan Serpiliusz młodszy (1596–1658). Był on wnukiem Wawrzyńca Qendela (?–1572), który uzyskał wykształcenie akademickie w Krakowie, a w 1528 roku kontynuował studia w Wittenberdze. Tam zapoznał się z ideami Reformacji i nawet zaprzyjaźnił się z Filipem Melanchtonem, który nadał mu nowe łacińskie nazwisko Serpiliusz. Po powrocie na Górne Węgry od 1545 roku działał w Spišskiej Belej jako reformacyjny ksiądz. Z jego inicjatywy w 1569 roku zostało opracowane wyznanie wiary spiskiego senioratu miejskiego pod nazwą *Confessio Scepusiana*. Chodziło o przyjęcie protestanckiej Reformacji w bardziej umiarkowanej formie z akcentem na wprowadzenie do nabożeństw języka niemieckiego, ewentualnie czeskiego, przyjmowanie komunii pod obiema postaciami, uproszczenie liturgii i zezwolenie księżom na ożenek. Również ojciec Jana, także Jan Serpiliusz (1564–1644), poszedł w ślad swego ojca Wawrzyńca i działał jako proboszcz w Lubici. Niesłusznie oskarżony o kalwinizm w 1635 roku był przez sześć tygodni więziony z rozkazu kapitana Zamku Lubowelskiego. Mimo uwolnienia się od zarzutów nie mógł już sprawować funkcji duchownego. Epizod ten, bez względu na niesprawiedliwość oskarżenia, wskazuje na ważność wprowadzonych konfesjonal-

Titulný list diela Phiala sanctorum, Lauben 1745.

Karta titulowa modlitewnika Phiala sanctorum, Lauben 1745.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Ćaploviĉova knižnica]

Zrod Phialy a Cithary sanctorum

*Zachovej nás při zdravé A čistotné náuce;
A varuj od falešné, Tvé maliĉké stáde,
Tak, abychom tak vesele, Vždycky v jednom duchu
Mohli zpívati směle: Ćest, chvála buď Bohu!*

Cithara sanctorum, 3. verš piesne ĉ. 676

V ĉase príchodu Tranovského do Uhorska neexistoval evanjelický spevník, ktorý by zjednocoval liturgiu a piesne v cirkevných zboroch. Napríklad na začiatku 17. storoĉia našiel pri vizitácii Eliáš Láni vo Frývalde kancionál Jednoty bratskej. Vo väčšej miere do Uhorska prenikali početné vydania utrakvických spevníkov. Z Moravy sa rozšírili evanjelické spevníky Jakuba Kunvaldského (1528–1578) s názvom Písne chval Božských (1572) a Tobiáša Závorku (1553–1612) v roku 1602 vydaný rozsiahly spevník taktiež s názvom Písne chval Božských. Z domácej tvorby nachádzame na konci 16. storoĉia piesne pripojené k Prúnovmu katechizmu a Bystrickej agende, a to v jednej polovici staroĉeské. Najrozsiahlejšiu zbierku pred vydaním Cithary sanctorum zostavil liptovský rodák Daniel Pribiš (1580–1645). Duchovné piesne publikoval s prekladom Malého katechizmu Dr. Martina Luthera. Dielo bolo tlaĉené v Le-

nych reguľ, ktoré prijato na synodach v Žylinie i Spiskim Podgrodziu. Jan Serpiliusz młodszy, ktorego wzmiankuje Jerzy Trzanowski, studiowal na Spiszu, a później w Polsce w Elblągu i Bytomiu. Nie wiemy, czy zawarli z Trzanowskim znajomořć jeszcze w czasie studiów na Śląsku, czy chodzioło o spotkanie w związku z pogrzebem Karola Wogsko (też Wojsko). Jan Serpiliusz młodszy był od 1624 roku kapelanem w Łubicy, a od 1624 proboszczem w Kieźmarku. Ożenił się z córką tutejszego starosty Ewą Freyową. Trzanowski w swoim na szybko napisanym liście skierowanym do Piotra Zablera próbował się dowiedzieć, na jakim etapie stanęła jego prośba, którą skierował do burmistrza i rady Lewoczy.

Niebezpieĉenstwo wspomniane w liście z 22 października 1629 roku dotyczyło również sytuacji politycznej. Gábor Bethlen nie pogodził się z warunkami zawartego w Bratisławie pokoju (1626). Jego połącznie się z niemieckimi ksiąźętami, mimo że zachodnia Słowacja została obsadzona przez wojska Albrechta Waldsteina, było całkiem realne. Trzanowski pisał list jeszcze za życia Bethlena, niecały miesiáć przed jego nagłą śmiernią. W latach, kiedy Gábor Bethlen dowodził powstaniem, działania kontrreformacyjne zostały wstrzymane, co spowodowało napływ sporej liczby niekatolickich emigrantów na teren dzisiejszej Słow-

Notový zápis v diele Juraja Tranovského Odarum sacrarum sive Hymnorum..., Bregae 1629.

Nutowy zapis w dziełku ks. Jerzego Trzanowskiego Odarum sacrarum sive Hymnorum..., Bregae 1629.

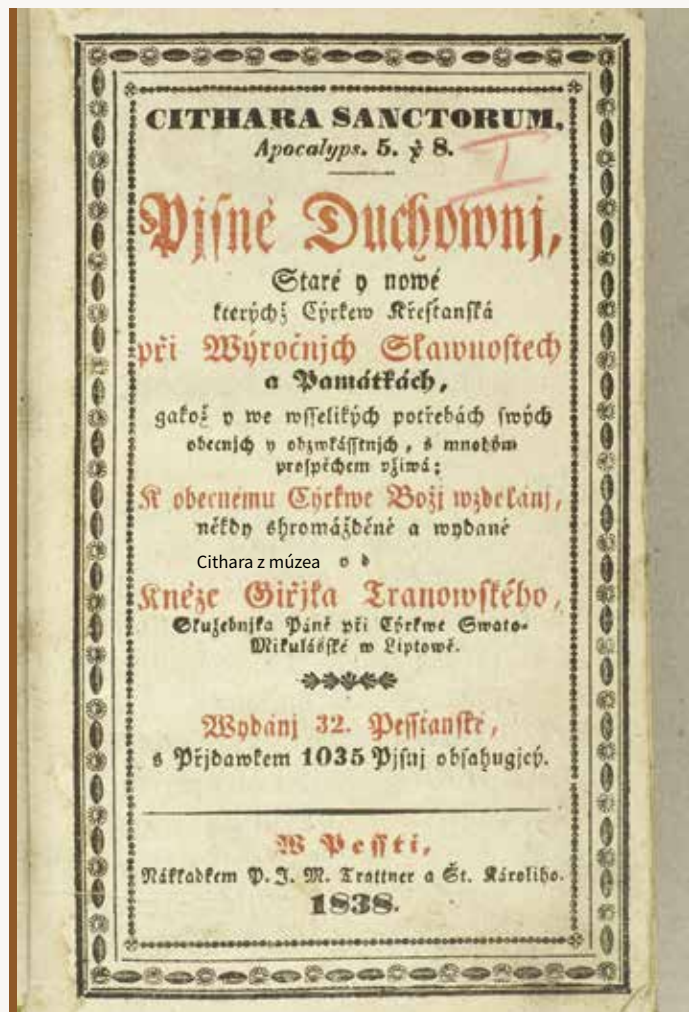
[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Ćaploviĉova kniŹnica]

voĉi v roku 1634. Zo 116 piesní bolo menej ako polovica ĉeských, potom nemeckých a latinských. Významné sú pôvodné slovenské texty, v ktorých sa odzrkadľuje prostredie a doba vzniku. Popri tlaĉených kancionáloch kolovalo viaceru rukopisov piesní v rôznych zbierkach, listoch, ĉi ako príloha k rôznym dielam.

Na Oravskom hrade bolo oproti klasickému cirkevnému zboru menej povinností. Aj tým, že Tranovský nebol hradný farár, mohol čas vyuŹit na prípravu jeho ďalších diel. Jeho životopisec Ján Mocco (1843–1911) vo svojom diele z konca 19. storoĉia predpokladal, že pieseň Krásny bol Absolón napísal na Orave svojmu synovi Timoteovi. Hlavným podnetom na zostavenie nového spevníka však bola nesúrodá teológia prevzatých piesní, ktoré evanjelici v Uhorsku používali. V záujme zachovania konfesionalnej čistoty bolo potrebné vykonať revíziu textov z hľadiska výkladu Biblie a chápania sviatostí. Tranovský sám píše o tom, že náboŹné spievanie má byť čisté ako hudobný nástroj, ktorý ak nie je naladený, len škripe a hlavu namáha. Z toho usudzuje, že ak sa nespieva v súlade s BoŹím slovom, je to v rozpore s teologickým presvedĉením. Jeho úsilie ocenil v pozdrave k Cithare sanctorum rektor evanjelického a. v. gymnázia v Ilave Mathias GaŹúr (cca 1588–?): *Opravovať spevy je ľaŹšie, ako ich napísať: Buď Tebe, dôstojný korektor, za to ĉesť!*

ĉi. Nie vieme, kedy na Węgrzech pojavil się Wogsko. Być moŹe znał Trzanowskiego juŹ wĉeŹniej i zwrócił się do niego o odprawienie naboŹeństwa Źalobnego. W KieŹmarku nie było wtedy proboszcza ewangelickiego a.w., który by wykonywał posługę dla Słowaków lub ĉeskich i morawskich wygnańców w ich rodzinnym języku. Grzegorz Volný (1793–1871) w swojej publikacji *Die Markgrafschaft Mähren...* wzmiankuje pewnego Wojsta, którego w erracie poprawia na „Vojsko“ (Wogsko). Chodzi o zapis umowy handlowej z 1631 roku zawartej pomiędy administratorami ziemskimi a Fryderykiem Wogsko z Bogduncovic z Źoną Zuzanną z domu Tuřovec z Betlemfalfy. Czas i wzmiankowane miejscowości na Morawach – Luděřov i Sřížov – zgadzają się. W przypadku Betlemfalfy prawdopodobnie chodzi o słowacką miejscowość o nazwie Betlanovce w powiecie Nowa Wieś Spiska. Predykatu z nazwą tej miejscowości używał nawet palatyn Jerzy Thurzo. Dlatego całkiem moŹliwe, że brat Fryderyka Karol w związku z prześladowaniami znalazł schronienie na Spiszu.

Z adnotacji w księdze rachunkowej miasta Lewocza dowiadujemy się, że 28 listopada 1629 roku zatwierdzono pomoc finansową na wydanie książki Trzanowskiego. I chociaŹ książki nie drukowała oficyna w Lewoczy, we wstępie pojawiła się uroczysta i pochwalna wypowiedź skierowana do dobroĉyńców

Titulný list diela Juraja Tranovského Cithara sanctorum..., Pešť 1838.

Karta tytułowa śpiewnika ks. Jerzego Trzanowskiego Cithara sanctorum..., Pešť 1838.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Āaplovičova knižnica]

Túžba po novom spevníku mala aj prozaický charakter. Po Bitke na Bielej hore sa výrazne skomplikovala tlač a rozširovanie evanjelických spevníkov. Nedostatok kancionálov sa tak dotkol aj evanjelikov v Uhorsku, ktorí spievali najmä české piesne. Tranovský zároveň poznamenal, že exulanti nahrádzajú svoj stratený duchovný domov súkromnými domácimi pobožnosťami a pri tom nemajú dostatok duchovnej literatúry a spevníkov. Nakoniec všeobecne je pre každý vek užitočné spievanie: *Píseň dítkám přináší chválu, panicům poctivost, pannám ozdobu, mužům horlivost, ženám trpělivost, starým lidem občerstvení. Summou, nábožné zpívání jest práce nebeská, práce anjelská, kteráž se začíná zde, a dokonávati se bude v nebesích věčně.* Tieto úvahy napísal v decembri 1635 už v Liptovskom Mikuláši ako predhovor k novému spevníku piesní Cithara sanctorum. Ako sa dostal na miesto farára do tohto mesta? Gašpar Ilešházi bol zároveň aj županom Liptovskej stolice. Po odchode mikuláškeho farára Tobiaša Benedictiho mohol odporučiť Tranovského patrónom Pongráčovcom z Liptovského Mikuláša a Okoličániovcom z Okoličného. Zároveň od roku 1630 bol liptovským evanjelickým seniorom zvolený Jakub Spléni (Splénius), farár v Ružomberku. Určite komunikoval s Ilešházim, ktorý vlastnil aj neďaleké Likavské panstvo. Spléni neskôr ako prvý pozdravil vydanie

z tego miasta oraz miasta jako takiego. Trzanowski opisuje zaangażowanie, kultywowanie i rozwijanie kultury, czego sam doświadczył. Nie zapomniał nadmienić, że w Lewoczy znalazł przyjaciela Łukasza Wenzeliusa, księdza i współbrata na wygnaniu. Mianem przyjaciela określa też czcigodnego i szanownego pana Zablera, superintendenta Pentapolitany.

Powstanie Phiali i Cithary sanctorum

*Zachowaj nam z dobroci Czystych nauk zdroje,
Niech twa łaska odwróci Od nas błędów roje,
Żebyśmy z potomkami W duchu i w jedności Rzekli:
Panu nad nami Dajmy cześć z wdzięczno-ści!*

(tłumaczenie za Kancjonał ks. Heczki, wydanie 16, pieśń 612.)

Cithara sanctorum, 3. strofa pieśni nr 676

W czasie, kiedy Trzanowski przybył na Górne Węgry, nie istniał żaden ewangelicki śpiewnik, który by łączył liturgię i pieśni. Na Górne Węgry przenikały w dużej ilości wydania utrakwistycznych śpiewników. Na początku XVII wieku w czasie wizytacji Eliasza Lániego we Frýwaldzie znaleziono kancjonał Jednoty

Rukopisná napodobenina titulného listu diela Juraja Tranovského *Dissertatio Brevis*, Bregae 1629.

Rękopiśmienna reprodukcja karty tytułowej dzieła ks. Jerzego Trzanowskiego *Dissertatio Brevis*, Bregae 1629.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Čaplovičova knižnica]

Cithary sanctorum latinskými veršami, čo naznačuje jeho podporu. Tranovský sa na konci roka 1631 sťahuje do Liptovského Mikuláša, ku ktorému z cirkevného hľadiska patrilo aj Okoličné. Na kongregácii Liptovského seniorátu konanej v Ružomberku dňa 22. januára 1632, podpísal súhlas s dodržiavaním konfesionalnej čistoty a seniorálnych zákonov. Juraj Tranovský vykonával farársku činnosť v kostole sv. Mikuláša. Našiel tu záemie a dobré podmienky na tvorivú činnosť. Túto túžbu vyjadruje jeho modlitba: *Duše má všelijak na to myslí a k tomu směřuje, aby všem prospívala*. Možno aj preto sa podujal na neľahkú úlohu pokračovať v knižnej tvorbe. V roku 1635 vydal opus s názvom *Phiala Odoramentorum*. Je to zbierka modlitieb, v ktorých sa zrkadlí jeho vřúcna viera. Modlitby určené pre obdobie moru a útlaku cirkvi poukazujú na jeho osobné skúsenosti z Valašského Meziřičí a Sliezska. Dielo venoval barónke Anne Suňogovej a svojej švagrinej Magdaléne, ktoré mu pomohli znášať náklady na tlač pri osvedčenom Vavrincovi Brewerovi v Levoči. Tranovský súčasne poukazuje na dobu, v ktorej sa stráca viera, chladne láska a postupne opúšťajú modlitby. Preto čitateľa povzbudzuje k radosti z modlitby, ktorá je účinná. Na záver knihy pripojili epigramy a básne viacerí kolegovia a členovia Okoličaniovskej rodiny. Ten istý systém nachádzame aj v Tranovskom kancionáli, kde sú zastúpení aj farári –

Braterskej. Z ewangelických ģpievnikov morawskich popularnością cieszyły się ģpievnik Jakuba Kunwaldskiego (1528–1578) zatytułowany *Pisně chval božských* oraz ģpievnik Tobiasza Závorki (1553–1612) wydany w 1602 roku również pod nazwą *Pisně chval božských*. Z rodzimej twórczości pod koniec XVI wieku należy wymienić pieśni dołączone do katechizmu Jana Prúny i Bystrickiej Agendy, chociaż połowa z nich to pieśni staroczeskie. Najobszerniejszy zbiór pieśni religijnych przed wydaniem *Cithary sanctorum* zgromadził liptowianin Daniel Pribiš (1580–1645) i wydał je wraz z tłumaczeniem Małego katechizmu Marcina Lutra. Praca drukowana w Lewoczy ukazała się w 1634 roku. Z niespełna 116 pieśni połowa to pieśni czeskie, dalej niemieckie i łacińskie. Wyjątkowe znaczenie mają oryginalne pieśni słowackie, które są odzwierciedleniem środowiska i epoki. Niezależnie od drukowanych kancjonałów wiele pieśni krążyło w formie rękopiśmiennej i dołączano je do różnych pism, zbiorów czy dzieł.

Na Zamku Orawskim, w odróżnieniu do przeciętnego zboru kościelnego, było niewiele obowiązków. Poza tym Trzanowski nie był proboszczem zamkowym i mógł w wolnym czasie przygotowywać dalsze dzieła. Jego biograf Ján Macko (1843–1911) w tekście z końca XIX wieku wyrażał przypuszczenie, że pieśń *Krásny bol Absolón* powstała na Orawie i była dedyko-

exulanti, pochádzajúci z Tešínska (*Andreas Reissius, Ján Marklovský, Ján Machilles*). Phiala Odoramentorum bola viackrát vydaná a na konci 19. storočia preložená aj do poľštiny. Stala sa súčasťou viacerých bohoslužobných kníh cirkvi.

Najvýznamnejším dielom Juraja Tranovského je známy spevník Cithara sanctorum. Stovky vydaní svedčia o jeho rozšírení a obľube od prvého vydania v Levoči v roku 1636 (opäť v Brewerovej tlačiarňi) v celom Uhorsku, Čechách, Morave a Sliezsku. V ďalších dobách vystaňovaleckých vln tvoril základ vecí, ktoré si evanjelici so sebou brali do celého sveta. Na Slovensku bol oficiálne používaný až do roku 1992 (od roku 1842 popri Zpěvníku). Pôvodný obsah 412 piesní sa viacerými redakciami viac ako stornásobil.

Tranovský v úvode opäť edukačne vysvetľuje potrebu spievania, z ktorého máme neoceniteľný úžitok. Uvádza, že musel opraviť nejednotné texty, ktoré boli často skomolené. Nie pre žiadosť márnej chvály, ale pre nevyhnutnosť cirkvi. V konečnom dôsledku píše v predhovore spevníka, že si ho vyžiadali nielen zemepáni, ale taktiež nevyhnutnosť zaopatríť exulantov. Zbavení svojich kostolov a iných potrebných kníh ako prví apoštolí slúžia Bohu po domácnostiach. Spomína aj svojich kolegov, ktorí žiadali, aby spevník vydal tlačou pre potrebu domácej cirkvi. Snáď aj preto Tranovský v Cithare

wana synowi poety Tymoteuszowi. Jednak hlavným powodem stworzenia nowego śpiewnika były różnice teologiczne w przejętych pieśniach śpiewanych przez ewangelików na Górnych Węgrzech. Dla zachowania konfesjonalnej czystości konieczna była rewizja tekstów pod kątem interpretacji Biblii i rozumienia świętości. Trzanowski sam pisze, że pobożne śpiewanie ma być czyste jak instrument muzyczny, który nienastrojony wydaje tylko skrzypiące dźwięki i męczy umysł. Sądzi więc, że kiedy pieśni kościelne nie są w zgodzie ze Słowem Bożym, dochodzi do rozbieżności z zasadami teologicznymi. Jego usiłowania zostały docenione przez Macieja Gazura (ok. 1588–?), rektora gimnazjum ewangelickiego a.w. w Iławie, który w pochwałę do *Cithary sanctorum* napisał: *Poprawiać pieśni jest trudniejsze, niż je napisać: Za to Tobie, zacny korektorze, wszelka cześć!*

Dążenie do stworzenia nowego śpiewnika miało też bardziej prozaiczne podłoże. Po bitwie na Białej Górze skomplikowało się wydawanie drukiem i rozpowszechnianie śpiewników. Brak kancjonałów dotknął również ewangelików na Górnych Węgrzech, którzy śpiewali na ogół czeskie pieśni. Trzanowski zaznaczał, że wygnańcy starają się wypełnić pustkę po swoim utraconym domu duchowym prywatną domową religijnością, przy czym brakuje im literatury duchowej

sanctorum zaviedol liturgický systém. Zakomponoval Wittenberský poriadok a Hornotrenčianske zákony. Tradíciou zároveň nadväzuje na Moravské luteránske kancionály, kde prevzal texty piesní aj s nápevmi. V Cithare sanctorum tvoria približne jednu polovicu. Významná je Tranovského prekladateľská práca. Prekladal texty z nemčiny, latinčiny a poľštiny. Uviedol skoro všetky piesne Dr. Martina Luthera. V prvom vydaní kancionála z 36 hymien reformátora bolo 22 notovaných. Tranovský pred vydaním Cithary sanctorum dokonca vykonal prieskum prekladov Lutherových piesní a svoje zistenie uvádza v predhovore tohto diela: *Z písní D. M. Luthera čtyři toliko do řeči naši Slowenské přeložené jsem našel; protož já ostatné... přeložil jsem...*

Slovenská tvorba piesní bola pričlenená redakciou až v roku 1653, a to z Pribišovej zbierky. Najvýznamnejšia časť Cithary sanctorum je autorská Tranovského hymnická a prekladateľská tvorba.

i pieśni: *Pieśń przynosi dzieciom chwałę, młodzieńcom uczciwość, pannom ozdobę, mężczyznom gorliwość, kobietom cierpliwość, starcom pokrzepienie. A więc pobożne śpiewanie jest pracą niebiańską, pracą anielską, którą rozpoczynamy tutaj, a dokonywać się będzie na niebiosach wiecznie.* Uwagi te napisane w grudniu 1635 roku na probostwie w Liptowskim Mikołuszu stanowiły wstęp do nowego śpiewnika *Cithara sanctorum*.

W jaki sposób Trzanowski został proboszczem w tym mieście? Starostą liptowskiej stolicy był Kasper Illésházy. Być może odchodzący dotychczasowy proboszcz Tobiasz Benedictus polecił Trzanowskiego patronom z Liptowskiego Mikołusza Pongrácom i Okoliczanom z Okolice. Jednocześnie w 1630 roku wybrano na liptowskiego seniora ewangelickiego Jakuba Spleniusa, proboszcza z Ružomberku, który zapewne kontaktował się z Illésházym, właścicielem niedalekich dóbr likawskich. Splenius jako pierwszy odniósł się w wierszach pochwalnych do wydania *Cithary sanctorum*, co było równoznaczne ze wsparciem. Trzanowski pod koniec 1631 roku przeniósł się do Liptowskiego Mikołusza, do którego pod względem administracyjno-kościelnym należało również Okolice. W czasie kongregacji liptowskiego senioratu, która odbyła się 22 stycznia 1632 roku, podpisał przyrzeczenie przestrzegania czystości konfesjonalnej i przepisów senioralnych.

Frontispice diela Juraja Tranovského Cithara sanctorum..., 1768.

Frontispis diela ks. Jerzego Trzanowskiego Cithara sanctorum..., 1768.

[Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Ćaplovičova knižnica]

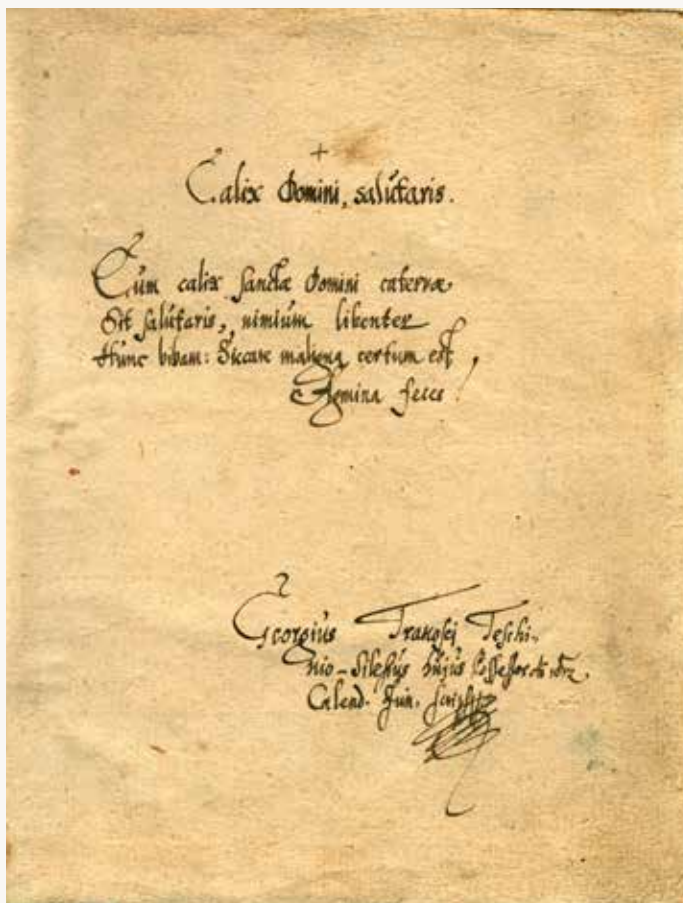
Konfesionálna identita

*A tak pravda písem svatých Jest pravidlo důstojné,
Jéž k prospěchu duší našich, Bůh dal z milosti hojně:
To bludné napravuje, Neumělé osvěcuje,
Hříšníky obměkčuje, Zarmoucených potěšuje.*

Cithara sanctorum, 5. verš piesne č. 396

Juraj Tranovský vo svojich piesňach využíva bohatstvo Biblických textov a zdôrazňuje evanjelium Ježiša Krista. Výklad Písma Svätého však prísne podriaďuje teológii vierovyznavačských spisov sústredených do Symbolických kníh. Tým zachoval pôvodnú dikciu luteránskej ortodoxie v regiónoch Sliezska, Moravy a dnešného územia Slovenska. Na základe výskumu textov jeho piesní môžeme potvrdiť, že Tranovský zachováva orientáciu na Formulu svornosti (1577). V tomto dôležitom ortodoxnom spise sleduje líniu výroku: ... *vysvetlenie našej kresťanskej viery a vyznania... v tomto čase pokladáme prvé nezmenené Augsburské vierovyznanie, ktoré roku 1530 na veľkom ríšskom sneme v Augsburgu predložili cisárovi Karlovi V., a popri ňom tiež Apológiu a články, ktoré roku 1537 v Šmalkaldách zostavené podpísali najprednejší teológovia. A keďže sa táto otázka náboženská týka aj pospolitých ľudí a spásy ich*

Jerzy Trzanowski pełnił funkcję proboszcza w kościele św. Mikołaja. Znalazł tutaj bezpieczne zaplecze i dobre warunki do pracy twórczej. Swoje dążenia sformułował w modlitwie: Dusza ma różnie o tym myśli i zmierza do tego, żeby wszystkim służyła dobrze. Może właśnie dlatego podjął się trudnego zadania kontynuowania twórczości pisarskiej. W 1635 roku wydał dzieło o nazwie *Phiala odoramentorum* – zbiór modlitw odzwierciedlających jego płomienną wiarę. Modlitwy przeznaczone na czas zarazy i ucisku Kościoła wskazują na jego osobiste doświadczenia związane z pobytem w Walaškim Meziříčí i na Śląsku. Dzieło poświęcił baronowej Annie Sunneghowej i swojej szwagierce Magdalenie, które wsparły finansowo druk książki wykonany w Lewoczy u słynnego Wawrzyńca Brewera. Trzanowski wskazuje w nim na czasy, w których traci się wiarę, oziębła się miłość i stopniowo opuszcza się modlitwę. Dlatego zachęca czytelnika do modlitwy, która daje radość i jest skuteczna. Na końcu książki znajdują się epigramy i wiersze przyjaźni i członków rodziny Okoličanów. Podobny system znajdujemy w kancjonałach Trzanowskiego, gdzie pojawiają się teksty proboszczów-uchodźców pochodzących ze Śląska Cieszyńskiego (Andrzeja Reissiusa, Jana Marklowskiego, Jana Machillesa). *Phiala odoramentorum* miała kilka wydań, a pod koniec XIX wieku

Rukopisný záznam Juraja Tranovského v knihe Aegedia Hunnia Postilla oder Auslegung... Magdeburg 1600.

Odręczny wpis Jerzego Trzanowskiego w Postylli z 1600 r. Aegidiusa Hunniusa.

[BIAT]

duši, priznávame sa aj k Malému i Velkému katechizmu Dr. Luthera, ako sú napísané v Lutherových spisoch. Tým sa výrazne dištancoval od Českej konfesie a Helvétskeho vyznania. Teologické učenie o osobe Kristovej a reálnej prítomnosti Ježiša v cirkvi a daroch Večere Pánovej Tranovský didaktickým spôsobom zahrnul do textov piesní. Ide najmä o chorály Aj Pán kraľuje, Aj divná múdrosť, dobrota a Ó Ježišu, presladký duše hosť. Nadviazal tak na domácu tradíciu vyznaní prijatých v 16. storočí a platformu Žilinskej synody, ktorej teologickú pečať dal biskup Eliáš Láni.

Celoplošným rozšírením Cithary sanctorum došlo k značnému zjednoteniu liturgického poriadku. Kancionál súčasne pôsobil ako apológia voči rôznym náboženským prúdom. V konečnom dôsledku prispel k budovaniu osobnej zbožnosti, čo charakterizuje jeho výrok v predhovore: Dvakrát sa modlí, kto spieva. Počas storočí sa tento kancionál osvedčil ako duchovný a kultúrny klenot. V zásade bol súčasťou vena každej nevesty. Nestal sa z neho len historický artefakt, nakoľko mnohé piesne sa zachovali v slovenských, českých i poľských novodobých spevníkoch. Nakoľko sa kancionál používal aj pre domáci spev, podporoval gramotnosť pospolitého ľudu. Zbierka modlitieb a spevník tvoria logický celok, čo naznačuje aj ich názov. Slová Phiala a Cithara Tranovský prevzal z latinských veršov

zostala preložená rovnako na jazyk poľský. Stala sa súčasťou viacerých kníh do náboženstva.

Najvažnejším dielom Jerzego Trzanowskiego jest śpiewnik *Cithara sanctorum*.

Setki jeho wydań na Górnych Węgrzech, w Czechach, na Morawach i Śląsku – począwszy od pierwszego wydania w Lewoczy w 1636 roku (w drukarni Brewera) – świadczą zarówno o powodzeniu śpiewnika, jak i o zapotrzebowaniu na taki zbiór pieśni. W czasach fał emigracyjnych był podstawowym przedmiotem, który ewangelicy zabierali z sobą, wyruszając w świat. Na Słowacji w oficjalnym użyciu był aż do 1992 roku (od roku 1842 wraz ze *Zpěvníkiem*). Pierwotna liczba 412 (402) pieśni z następnymi wydaniami zwiększyła się trzykrotnie.

Trzanowski we wstępie wyjaśnia potrzebę śpiewania, z którego płynie niezwykły pożytek. Pisze, że musiał poprawić niejednorodne teksty, które często były zniekształcone – nie dla potrzeby przemijającej sławy, ale dla potrzeby Kościoła. We wstępie pisze też, że śpiewnik powstał nie tylko w odpowiedzi na zapotrzebowanie możliwych, ale że był niezbędny wygnancom, którzy pozbawieni swoich kościołów i ksiąg tak jak pierwsi apostołowie służą Bogu po domach. Wspomina również swoich kolegów, którzy chcieli, by wydał śpiewnik na potrzeby tutejszego Kościoła.

Rímskokatolícky kostol v Liptovskom Mikuláši, v ktorom je pochovaný Juraj Tranovský.

Rzymskokatolicki kościół w Liptowskim Mikulászu, w którym jest pochowany ks. Jerzy Trzanowski.

[Foto: František Rišiaň]

biblickej knihy Zjavenie Jána, piatej kapitoly. *A keď vzal knihu, štyri bytosti a dvadsaťštyri starších padlo pred Baránkom. Každý mal gitaru a zlaté čaše plné tymianu, to jest modlitieb svätých a spievali novú pieseň: Hoden si vziať knihu a otvoriť jej pečate, lebo si bol zabitý a svojou krvou vykúpil si Bohu svojich z každého kmeňa i jazyka, ľudu i národa.* K oslave Baránka, teda Ježiša Krista, vyslal Tranovský modlitby a piesne spoločne aj tým, že predhovor k nim napísal v tom istom roku po tom, ako ich „recenzovali“ jeho priatelia.

Smrť Juraja Tranovského a živé dedičstvo

*Ach věřím cele, Že v tomto mém těle
Užřím vlastním okem Krista Pána,
s jeho milým Otcem, Také s Svatým Duchem.*

Cithara sanctorum, 15. verš piesne č. 862

Možno vyčerpanie z namáhavej práce, vypätých životných situácií a recidíva očnej choroby pripútali Tranovského na lôžko. Zo svedectiev jeho priateľov Melchiora Smrtníka a Jána Lochmana (1597–1645) vieme, že posledný dúšok horkosti vypil z kalicha až

Zapewne dlatego Trzanowski wprowadził do *Cithare sanctorum* system liturgiczny, uwzględniając porządek wittenberski i ustawy górnortrencyńskie. Tradycją nawiązał również do morawskich kancjonałów luteranckich, z których zaczerpnął teksty wraz z melodiami – w *Cithare sanctorum* stanowią one około połowy wszystkich utworów.

Nie można też pominąć pracy tłumaczeniowej Trzanowskiego. Przekładał teksty z niemieckiego, łaciny i polskiego. Wykorzystał prawie wszystkie pieśni Marcina Lutra. W pierwszym wydaniu kancjonału z 36 hymnów reformatora, 22 opatrzył nutami. Przed wydaniem *Cithary sanctorum* wykonał badania tłumaczeń pieśni Lutra, a o wynikach tych prac poinformował we wstępie do swego dzieła: *Z pieśni D.M. Lutra tylko cztery przetłumaczone na nasz język słowacki znalazłem; dlatego ja pozostałe [...] przetłumaczyłem.* Słowackie pieśni pochodzące ze zbioru pribišovskiego zostały dołączone przez redakcję dopiero w 1653 roku. Największe znaczenie ma ta część *Cithary sanctorum*, która zawiera hymny i tłumaczenia autorskie Trzanowskiego.

do dna. Po ôsmich mesiacoch nemoci 29. mája 1637 dokonal vo veku 45 rokov. Roky strávené na Slovensku môžeme vnímať aj ako nadstavený čas, počas ktorých daroval ľuďom svoje najvýznamnejšie diela. Veď už v príhovore v Odarum sacrarum, tesne pred svojimi 37. narodeninami, píše o svojich pocitoch. Vnímal sa ako chorý stariec, ktorý nesie ťažké bremeno. Napriek tomu odchádzal zo svojej pozemskej púte v pokoji. Tak to opísal jeho priateľ, očakávajúc pravou vierou zmrť-vychvanie a život večný. Sám Tranovský to vyjadril vo svojej modlitbe: *A keď príde náš posledný deň, deň nášho narodenia k životu večnému, ó daj nám, nech tiež počujeme to milostivé slovo – dnes budeš so Mnou v raji*. Posledná rozlúčka sa konala na tretiu slávnosť Svätodušnú. Veľký zástup ľudí zároveň vyjadril sústrasť vdove, ktorá mala pri sebe ani nie štvorročnú dcérku z piatich žijúcich detí. Telesné pozostatky pochovali do chrámu sv. Mikuláša v Liptovskom Mikuláši. Zvesť Slova Božieho a Tranovského životopis predniesli Melchior Smrtník, farár v Bodiciach a Ján Lochman, farár v Nemeckej (dnes Partizánskej) Ľupči. Ich kázne so životopisom vyšli tlačou v Trenčíne v roku 1637 pod názvom Vale Transcianum.

Juraj Tranovský a jeho dielo dodnes tvorí súčasť historickej pamäti. Osvietenský spisovateľ a evanjelický a. v. farár Pavol Valaský (1742–1824) ho

Tožsamość konfesyjna

Prawda pism świętych zawiera ważny przekaz, który ku zbawieniu dusz naszych, Bóg darował nam z łaski swojej:

błądzącym wskaże drogę, nieznaną oświeca, grzeszników uczy pokory, zasmuconych pociesza.

Cithara sanctorum, 5. strofa piesni nr 396

Jerzy Trzanowski wykorzystał w swoich pieśniach bogactwo tekstów biblijnych i podkreślił treści zawarte w ewangelii Jezusa Chrystusa. Interpretację Pisma Świętego stanowczo podporządkował teologii świadectwa wiary skupionej w Księgach symbolicznych. W ten sposób zachował pierwotne brzmienie luterańskiej ortodoksji na terenie Śląska, Moraw i obecnej Słowacji. Na podstawie analitycznych badań tekstów pieśni możemy stwierdzić, że została zachowana orientacja *Formuły zgody* (1577). W tej ważnej ortodoksyjnej księdze czytamy: *wyjaśnienie naszej chrześcijańskiej wiary i wyznania [...] którym jest pierwsze niezmiennione Wyznanie augsburskie, przedstawione cesarzowi Karolowi V na wielkim sejmie w Augsburgu w 1530 r., a także Apologia i Artykuły, które zostały przedłożone w Szmalkalden w 1537 r.*

vo svojom diele *Conspectus reipublicae litterariae in Hugnaria* (1785) nazval Slovenským Lutherom. Evanjelický farár, básnik a literárny historik Bohuslav Tablic (1769-1832) vo svojom prvom zväzku *Poezye* (1806) zdôrazňuje tento fenomén a približuje piesňovú tvorbu Cithary sanctorum. Tranovského teológia, ktorá je obsiahnutá v jeho diele, je založená na zdôraznení textov z Biblie a luteránskej ortodoxii.

Dielo, ktoré práve čítate, nemá za cieľ dopodrobna zdôrazniť všetky významy a dosahy jeho tvorby. Je skôr príspevkom k neutíchajúcemu bádaniu a popularizácii životnej púte Juraja Tranovského jeho neľahkými cestami. Príbeh viacnásobného exulanta sa stal príkladom viacerých generácií o vytrvalosti vo viere a vernosti evanjeliu Ježiša Krista. Uhorsko po roku 1648 prestáva byť oázou náboženskej tolerancie. V priebehu desaťročí ho opúšťajú mnohí protestantskí exulanti. Dielo Tranovského otvárali evanjelici a. v. najmä v domácnostiach po tom, ako im boli odňaté kostoly v dobe prenasledovania od roku 1770 a začiatku 18. storočia. V tieni nepočtených drevených artikulárnych chrámov postavených na základe článkov snemu v Šoproni (1681) sa tento poklad zachoval, aby v dobe novej tolerancie konca 18. storočia zaplnil nové kostoly. V čase druhej polovice 19. storočia zotrval ako symbol identity slovenských evanjelikov.

i podpísane wówczas przez świątłych teologów. Ponieważ ta religijna sprawa odnosi się również do laików i do wiecznego zbawienia ich duszy, przyznajemy się do Małego i Dużego katechizmu Dr. Lutra, zawartych w pismach Lutra.

Trzanowski zatem wyraźnie dystansował się od czeskiej konfesji i helweckiego wyznania. Włączył w swoje pieśni nauki teologiczne o postaci Chrystusa i jego realnej obecności w darach wieczerzy Pańskiej. Znajduje to odzwierciedlenie przede wszystkim w chorałach *Aj Pán kraľuje, Aj divná múdrość, dobrota a Ó Ježišu, presladký duše host*. W ten sposób nawiązał do miejscowej tradycji przyjętej w XVI wieku i ustaleń synodu żylińskiego, które przypieczętował teologiczną pieczęcią biskup Eliasza Láni.

Do przyjęcia *Cithary sanctorum* na całym obszarze doszło po ujednoczeniu porządku liturgicznego. Kancjonał oddziaływał jednocześnie jak apologia w odniesieniu do różnych innych nurtów religijnych. W efekcie przyczynił się do budowy specyficznej pobożności, o czym mowa we wstępie: Po dwakroć modlił się ten, kto śpiewa. Przez stulecia kancjonał pełnił funkcję duchową i był skarbem kultury. W zasadzie był częścią wiana każdej panny młodej. Nie pozostał wyłącznie historycznym artefaktem – wiele pieśni znajdziemy we współczesnych słowackich, czeskich

Socha Juraj Tranoský, pred evanjelickým a. v. kostolom v Liptovskom Mikuláši.

Pomník ks. Jerzego Trzanowskiego przed ewangelickim kościołem w Liptowskim Mikulászu.

[Foto: František Rišňan]

Latinizujúca forma mena Juraja Tranoského – Tranoscius sa stala názvom pre vydavateľsko-kníhkupecký účastinársky spolok (1898). V kontexte spolupráce národov je dodnes ceneným kultúrnym a živým duchovným dedičstvom.

*Amen sezpívejme, Na milost se dejme
Pánu Bohu našemu, A pokořme se jemu:
Tak nabudem milosti, Potom věčné radosti.*

Cithara sanctorum, 9. verš piesne č. 620

i polskich śpiewnikach. Używano go również na potrzeby domowe, a także jako wsparcie nauki pisania i czytania wśród prostego ludu. Zbiór modlitw i śpiewnik tworzą logiczną całość, o czym świadczy również sama nazwa. Słowa phiala i cithara Trzanowski przejął z łacińskich wersetów biblijnych, z rozdziału 5 Księgi Objawienia św. Jana:

*I przystąpił, i wziął księgę z prawej ręki tego, który siedział na tronie,
A gdy ją wziął, upadły przed Barankiem cztery postacie i dwudziestu czterech starców, a każdy z nich miał harfę i złotą czaszę pełną wonności; są to modlitwy świętych. I zaśpiewali nową pieśń tej treści: Godzien jesteś wziąć księgę i zdjąć jej pieczęcie, ponieważ zostałeś zabity i odkupiłeś dla Boga krwią swoją ludzi z każdego plemienia i języka, i ludu, i narodu.*

Śmierć Jerzego Trzanowskiego i żywe dziedzictwo

*Ach wierzę całkowicie, że w tym ciele
ujrzę na własne oczy Chrystusa Pana,
wraz z jego dobrym Ojcem i Duchem Świętym.*

Cithara sanctorum, 15. strofa pieśni nr 862

Prawdopodobnie zmęczenie i wyczerpanie spowodowane przeżyciami oraz nawrót choroby oczu spowodowały, że Jerzy Trzanowski obłożnie zachorował. Z relacji jego przyjaciół Melchiora Smrtníka i Jana Lochmana (1597–1645) dowiadujemy się, że kielich gorczy wypił do samego dna. Po ośmiu miesiącach choroby, 29 maja 1637 roku dokonał swego żywota w wieku 45 lat. W czasie pobytu na Słowacji darował ludziom swoje największe dzieła, jakby czując, że jego życie dobiega końca. Już w przemowie do *Odarum sacrarum*, tuż przed swoimi 37 urodzinami, pisze o swoich przecuciach. Czuł się jak chory starzec, który dźwiga ciężkie brzemię. Mimo tego odchodził ze swej ziemskiej wędrówki w spokoju, jak opisywali to jego przyjaciele, i oczekiwał, prawdziwie wierząc, zmartwychwstania oraz żywota wiecznego. Sam Trzanowski wypowiedział to w swej modlitwie: *A kiedy nadejdzie nasz ostatni dzień, dzień naszego narodzenia do żywota wiecznego, o daj nam usłyszeć to miłościwe słowo – dzisiaj będziesz ze Mną w raju.*

Ostatnie pożegnanie odbyło się w trzecią niedzielę po zesłaniu Ducha Świętego. Wiele osób wyraziło współczucie wdowie, która pozostała z piątką dzieci. Najmłodsza córka miała wtedy niespełna cztery lata. Ciało poety zostało pochowane w kościele św. Mikołaja w Liptowskim Mikulászu. Słowo Boże oraz

życiorys Trzanowskiego wygłosili Melchior Smrtník, proboszcz z Bodic, i Jan Lochman, proboszcz z Nemeckiej (obecnie Partizánskiej) Lupči. Ich kazanie wraz z życiorysem ukazało się drukiem w Trenczynie w 1637 roku pod nazwą *Vale Tranoscianum*.

Jerzy Trzanowski i jego dzieło stanowią do dzisiaj nieodłączną część pamięci historycznej. Pisarz i proboszcz ewangelicki a.w. okresu oświecenia Pavol Valaský (1742–1824) w swoim dziele *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria* (1785) nazwał go „słowackim Lutrem“. Ewangelicki proboszcz, poeta i historyk literatury Bohuslav Tablic (1769–1832) w swoim pierwszym tomie *Poezye* (1806) podkreślił fenomen Trzanowskiego i przybliżył twórczość pieśniową *Cithary sanctorum*.

Tekst, który właśnie Państwo czytacie, nie miał za zadanie szczegółowo przedstawić znaczenia i wpływów dzieła Trzanowskiego. Jest bardziej przyczynkiem do nieustających badań i popularyzacji drogi życiowej i tułaczki Jerzego Trzanowskiego. Historia życia tego wielokrotnego wygnańca stała się dla wielu generacji przykładem wytrwałości w wierze i wierności ewangelii Jezusa Chrystusa.

Górne Węgry po 1648 roku przestały być enklawą tolerancji religijnej. Z tego powodu na przestrzeni kilkudziesięciu lat wiele osób opuściło te tereny. Dzie-

ło Trzanowskiego gościło w domach ewangelików a.w. po tym, jak na przełomie XVII i XVIII wieku odebrano im kościoły. W drugiej połowie XIX wieku Trzanowski był symbolem tożsamości słowackich ewangelików. Łacińska forma nazwiska Jerzego Trzanowskiego – Tranoscus – stała się nazwą spółki wydawniczej i księgarni (1898). Dzieło Trzanowskiego w kontekście współpracy narodów jest do dzisiaj bezcennym kulturowym i duchowym dziedzictwem.

*Amen zaśpiewajmy, na łaskę się zdajmy
Pana Boga naszego, ikórzmy się przed nim:
w ten sposób zyskamy łaskę, potem wieczną radość.*

Cithara sanctorum, 9. strofa pieśni nr 620

Pečat tešínskeho evanjelického kozistória z roku 1622.

Pieczęć cieszyńskiego ewangelického konsystorza z 1622 r.

[BIAT]

Použitá literatúra

Verzia: eKniha

Kapitola 1: Matúš Chren – Po cestách histórie / Szlakiem historii

Kontler, László: Dejiny Maďarska, Nakladateľství Lidovénoviny, Praha 2001.

Kováč, Dušan: Dejiny Slovenska, Nakladateľství Lidové noviny, Praha 1998.

Purš, Jaroslav: Přehled dějin Českoslovenka I/2, Academia, Praha 1982.

Verzia: eKniha

Kapitola 2: Marcin Gabryś – Po cestách z domoviny / Na szlaku z rodzinnego domu

Cithara sanctorum, Presspurk, 1827.

GOJNICZEK, Waclaw – KACZMAREK, Ryszard (eds.). *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*. Katowice: Biblioteka Śląska w Katowicach, Instytut Badań Regionalnych BŚ, 2017.

GOJNICZEK, Waclaw. U schyłku panowania dynastii Piastów (1528–1653). In GOJNICZEK, Waclaw – SPYRA, Janusz (Eds.): Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848). II. część edície PANIC, Idzi (Ed.) *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. Cieszyn : Urząd Miejski w Cieszynie, 2010, s. 5–133.

GOJNICZEK, Waclaw. Zakup domu przez Walentego Trzanowskiego w 1587 roku. In *Pamiętnik Cieszyński*. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie, 1992, sv. 5, s. 74–77.

GROBELNÝ, Andělin. *Jiří Třanovský. Materiály k životopisu*. Opava: Slezský studijní ústav, 1956.

GROBELNÝ, Andělin. Jiří Třanovský – veliký básník Těšínska v 17. stolet. In: *Těšínsko*, 1992, roč. 35, č. 2, s. 1–5.

JANIK, Ryszard. Ks. Jerzy Trzanowski na ziemi cieszyńsko-bielskiej. In: *Ks. Jerzy Trzanowski. Życie, twórczość i znaczenie*. Czeski Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie w CSRF, 1992, s. 22–34.

JANIK, Ryszard. Ks. Jerzy Trzanowski – życie i dzieło. In *Pamiętnik Cieszyński*. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie, 1992, sv. 5, s. 20–29.

JEŽ, Radim. Těšínsko v období života JiříhoTřanovského (1592–1637). In *Zborník Oravského múzea 2011 – XXVIII. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne*. Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2011, s. 371–389.

JEŽ, Radim. Trzanowice dolne i górne od pierwszych wzmianek do 1653 roku. In : AL SAHEB, Jan – JEŽ, Radim – KRISTIAN, Jiří – PINDUR, David. *Trzanowice na przestrzeni wieków*. Trzanowice, Obec Tranovice, 2010, s. 37–57.

JEŽ, Radim. I v paměti mame, když jsi o tehož opata orlovskeho na Hradě pražskem s nami austrně mluvil... K sekularizaci cirkevnych majetků na Těšínsku v počatcich reformace. In: CZYŻ, Renata – GOJNICZEK, Waclaw – SPRATEK, Daniel (eds.). *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn: Parafia Ewangelicko-Augsburska, 2010, s. 36–65.

KALINA, Leszek – SIWEK, Zbigniew. *Odarum sacrarum sice hymnorum Georgii Tranosci*. Český Těšín: Slezská církev evangelická a. v., 2009.

MACHEJ, Zbigniew. *Georgius Tranoscius. Pieśni duchowe z kancjonatu Cithara Sanctorum*. Cieszyn: Oficyna Efemeryczna, 2017.

MILERSKI, Władysław. Genealogia rodu Trzanowskich. In: *Ks. Jerzy Trzanowski. Życie, twórczość i znaczenie*. Czeski Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie w CSRF, 1992, s. 6–10.

MUTHMANN, Jan. *Wierność Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca*. Brzeg, 1716.

OCZKOWSKI, Maciej. Kancjonał ks. Jerzego Trzanowskiego w Wiśle. In: *Ks. Jerzy Trzanowski. Życie, twórczość i znaczenie*. Czeski Cieszyn : Towarzystwo Ewangelickie w CSRF, 1992, s. 36–40.

PINDUR, David. Století rekatolizace Těšínska. Ke konfesnim proměňam – od knižete po poddane (1609–1709). In CZYŻ, Renata – GOJNICZEK, Waclaw – SPRATEK, Daniel (eds.). *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn: Parafia Ewangelicko-Augsburska, 2010, s. 89–129.

POLOCZKOWA, Barbara. Testament Jadwigi Trzanowskiej z r. 1620. In *Pamiętnik Cieszyński*. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie, 1992, sv. 5, s. 85–90.

SOSNA, Władysław. Modlitby a ódy Juraja Tranovského (Výber). (Lektura broszury i co z niej wynikło). In *Pamiętnik Cieszyński*. Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie, 1992, sv. 5, s. 91–93.

SPRATEK, Daniel. Jiří Třanovský – život, dílo a odkaz na rodném Těšínsku. In *Zborník Oravského múzea 2011 – XXVIII. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne*. Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2011, s. 390–406.

SPYRA, Janusz. *Via sacra. Kościoły i klasztory w Cieszy nie i Czeskim Cieszynie*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2008.

SPYRA, Janusz. Kontreformacja w Cieszynie w latach 1653–1709. In CZYŻ, Renata – GOJNICZEK, Waclaw - SPRATEK, Daniel (eds.). *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn: Parafia Ewangelicko-Augsburska, 2010, s. 66–88.

TRZANOWSKI, Jerzy, Słowo dla potomnych, szczególnie dla pozostałych dzieci Samuela, Dawida i Tymoteusza Trzanowskich. In *Kalendarz Ewangelicki*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie w Cieszynie, 1931, s. 125–129.

TRANOSCIUS, Jiří. Závěrečné slovo k potomstvu, zejména ke třem na živu zbylým synáčkům Samuelovi, Davidovi a Timotheovi Třanovským. In *Těšínsko*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1992, roč. 35, č. 2, s. 6–7.

WANTUŁA, Andrzej, *Ks. Jerzy Trzanowski - życie i twórczość*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie w Cieszynie, 1938.

WANTUŁA, Andrzej. *Porządek kościelny Wacława Adama. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa, 1937.

WANTUŁA, Jan. *Testament Jadwigi Trzanowskie*. In *Kalendarz Ewangelicki*. Cieszyn : Towarzystwo Ewangelickie w Cieszynie, 1933, s. 79–82.

Verzia: eKniha

Kapitola 3: Mgr. Rastislav Stanček – Po cestách tretieho exilu / Śladami trzeciego wygnania

Archívne fondy

MV SR, Štátny archív Bytča, Pobočka Dolný Kubín, Jozef Gebura – osobný fond.

Literatúra

CZYŻ, Renata – GOJNICZEK, Waclaw – SPRATEK, Daniel (eds.). *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn: Parafia Ewangelicko-Augsburska, 2010.

ĐUROVIČ, Ján. *Životopis Juraja Tranovského* 1592 – 1942. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1942.

GOJNICZEK, Waclaw – KACZMAREK – Ryszard (eds.). *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*. Katowcoce: Biblioteka Śląska w Katowicach, Instytut Badań Regionalnych BŚ, 2017.

HORVÁTH, Pavel. Exulantské a katolícke tlače vydané Vavrincom Brewerom (1625–1664). In *Kniha '97–'98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 152–154.

JANKOVIČ, Lubomír Jankovič. Knižničné a archívne dokumenty so vzťahmi k Jurajovi Tranovskému v zbierkach Slovenskej národnej knižnice. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva (eds.). *Citharasanctorum 1636 – 2006. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 370. výročia 1. vydania kancionála v dňoch 22. a 23. novembra 2006 v Liptovskom Mikuláši a Liptovskom Jáne*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 140-143.

JEŽ, Radim. Těšínsko v období života JiříhoTřanovského (1592 – 1637). In *Zborník Oravského múzea 2011 – XXVIII. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne*. Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2011, s. 371–389.

Jiří Třanovský. Sborník k 300. výročí kancionálu Cithara sanctorum. Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova, 1936.

KOWALSKÁ, Eva. *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách: Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesionalneho exilu z Uhorska v 17. storočí*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2014.

MACHO, Peter. Juraj Tranovský a jeho Cithara sanctorum v konfesionalnej pamäti a identite slovenských evanjelikov. In *Historické štúdie*. Bratislava: Historický ústav SAV: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017.

M [MATÚŠ, František?]. Neznáme rukopisné listy Juraja Tranovského. In Cirkevné listy, 1977, roč. 90 (101), č. 6, s. 87–92.

MICHALKOVÁ, Ľudmila Michalková. Lutherove piesne v Cithare Sanctorum 1636. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva (eds.). *Cithara sanctorum 1636 – 2006. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 370. výročia 1. vydania kancionála v dňoch 22. a 23. novembra 2006 v Liptovskom Mikuláši a Liptovskom Jáne*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 90–104.

MOCKO, Ján. Historia posvätnej piesne slovenskej a historia kancionálu. Liptovský sv. Mikuláš: Tranoscius 1909.

MOCKO, Ján. *Život Juru Tranovského, velehlasného cirkevného pevca slovenského. K 300-ročnej pamiatke jeho narodenia*. Senica: Tlačou Jána Bežu a spol., 1891.

MOHR, Gedeon. Nájdený list Juraja Tranovského. In Cirkevné listy, 1972, roč. 85 (96), č. 3, s. 43–44.

NOVACKÁ, Mária. Tranovského koncept latinskej duchovnej lyriky v predhovoroch k Ódam. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva (eds.). *Cithara sanctorum 1636 – 2006. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 370. výročia 1. vydania kancionála v dňoch 22. a 23. novembra 2006 v Liptovskom Mikuláši a Liptovskom Jáne*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 59–63.

OSUSKÝ, Samuel Štefan (ed.). *Tranovského sborník*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1936.

PETŐCZOVÁ, Janka. *Hudba ako kultúrny fenomén v dejinách Spiša. Raný novovek*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV; Prešovský hudobný spolok Súzvuč, 2014.

PETRÍK, Ján. *Dejiny slovenských a. v. služieb Božích*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1946.

STANČEK, Rastislav. Teológia Cithary sanctorum. Formula svornosti v Tranovského piesňach. In *Zborník Oravského múzea 2011 – XXVIII*. Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2011, s. 417–424.

STANČEK, Rastislav. Uloženie pozostatkov rodiny Turzo na Oravskom hrade. In *Pramene k duchovným dejinám Slovenska: zborník štúdií a dokumentov k problematike vydávania edície Pramene k duchovným dejinám Slovenska*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011.

TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Djl prwnj*. Vacov: 1806.

TRANOVSKÝ, Juraj. *Cithara Sanctorum. Apocalyps. 5. v 8. Pjsně Duchownj Staré y nové kterýchž Cýrkew Křestánská při Výročnjch Slawnostech a památkách...* Pešť: J. M. Trattner – Š. Károlyi, 1838.

TRANOVSKÝ, Juraj. *Odarum sacrarum sive Hymnorum Georgii Tranosci Teschinensis variis carminum generibus iisque rythmicis concinnatorum, libri tres. Accessit ejusdem Dissertatio brevis et perspicua de Christiano-Gentilismo in carminibus et aliis quibuscunque exercitationibus Christianis diligenter vitando, Bregae Typis Grunderianis 1629*. Brzeg, 1629.

VESELÝ, Daniel. *Dejiny krestanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 2004.

WANTUŁA, Andrzej. *Ks. Jerzy Trzanowski. Życie i twórczość*. Cieszyn: Towarzystwo Ewangelickie, 1938.

WOLNÝ, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Brünn, 1846.

Webový odkaz

https://olomouc.rozhlas.cz/barokni-sypka-v-luderove-6398532

Verzia: eKniha

Cesty Juraja Tranovského / Śladami Jerzego Trzanowskiego

© Zostavil a redakčne upravil, autor konceptu knihy: Mgr. Rastislav Stanček
© Autori: Mgr. Marcin Gabryś, Mgr. Matúš Chren, Mgr. Rastislav Stanček
© Autori úvodov: Dr. hab. Wacław Gojniczek, Doc. PaeDr. Miłoś Kovačka, PhD.

Jazyková redakcia: PhDr. Mária Kováčová (slovenský jazyk), Mgr. Paulína Kielan (poľský jazyk)
Preklad do slovenčiny: PhDr. Dana Branná
Preklad do poľštiny: Mgr. Irena Prengel-Adamczyk
Preklady listov Juraja Tranovského do slovenčiny: PhDr. Janka Petőczová, CSc.,
Mgr. Svorad Zavarský

© Fotografie: Mgr. Marcin Gabryś, František Rišiaň

Obrázok na obale: Dobový erb Juraja Tranovského, nalepený na predsádke knihy Aegedia Hunnia *Postilla oder Ausslegung...* Magdeburg 1600.
Na okladce: Exlibris Jerzego Trzanowskiego, wklejony w książce Aegidiusa Hunniusa *Postilla oder Ausslegung...* Magdeburg 1600.
[Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszyńie (ďalej BiAT)]

Obrázok na predsádke: Veduta mesta Bielsko z roku 1801.
Na vyklejce: Weduta Bielska z 1801 r.
[OTIPKA, Ernst. „*Mnemosynon*” *das ist die Bielitzer Stadt-Chronik aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts. W: Das Buch der Bielitz-Bialaer Chronika.* Hrsg. R. E. Wagner. Posen 1938.]

© Grafická úprava knihy: Juraj Hlavna, Zrno-reklamná agentúra, Dolný Kubín

© Vydal: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Dolný Kubín

Tlač: Tlačiareň Pelprint, s. r. o. , Na Sihoti 1171/16 , 026 01 Dolný Kubín

Publikácia bola vydaná v rámci projektu „Spoločne putujeme už 500 rokov“ realizovaného prostredníctvom programu Interreg Poľsko–Slovensko 2014–2020 spolufinancovaného Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Partneri projektu: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Dolný Kubín a Parafia Ewangelicko-Augsburska w Cieszyńie.

Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná, uložená do informačných systémov ani inak rozširovaná (elektronicky alebo mechanicky) bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Výtlačok zdarma / Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-80-972961-8-6

Verzia: eKniha

Verzia: eKriha

Výtlačok zdarma

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

Egzemplarz bezpłatny

Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej.

ISBN 978-80-972961-8-6

Verzia: eKniha